

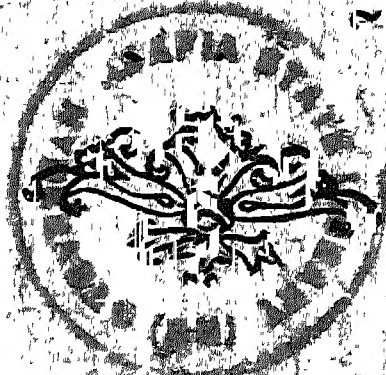
శ్రీ
సత్యవ్రత గ్రంథమండలి

విద్యావేదముల నాటకము

INSTITUTE
గ్రంథాలయము

జూలై 1987 నాటకము

జి. జి. అనంతు

1987

సత్యవ్రత గ్రంథమండలి

గ్రంథాలయము

జూలై 1987

సత్యవ్రత గ్రంథమండలి

1987

సత్యవ్రత గ్రంథమండలి

సరస్వతీ గ్రంథమండలి

నాటకానుబంధము 3

(శ్రీ)

మీ వారు ప త న ము

CHECKED - 1926

THE DOWN FALL OF MEWAR

గ్రంథకర్త

జొన్నలగడ్డ సత్యనారాయణమూర్తిగారు బి. ఎ. ఆనర్సు

ప్రకాశకులు

అద్దేవల్లి లక్ష్మణస్వామినాయుడు

సరస్వతీ గ్రంథమండలి

రాజమహేంద్రవరము

1926

సర్వస్వామ్యసంకలితము

వెల 1- - - -

DEDICATED
TO
THE HALLOWED MEMORY
OF

THE LATE LAMENTED

DESABANDHU CHITTARANJAN DAS

Poet, Politician, Patriot, Philosopher, Prophet

AND

The illustrious Tribune of

HIS FATHERLAND

As a Humble Token of ineffable admiration

For His Colossal Self-abnegation,

Unswerving Devotion to Mother India,

Unstinted Love of His Country-men

AND

Unparalleled Service

TO HUMANITY

BY

His Student-friend

J. S. MOORT.

కృతి సమర్పణము

- సీ. ఏపుణ్యధీశక్తి యెల్లవారినిగూడ
ననుధలోనక్కజం పడగజేసె
ఏశూరవర్యుఁ డహీన నైభవమొగి
దేశ హితార్థమై తిరిపెమెత్తె
ఏభక్తుఁడెదేండ్లు హితవారంగమహాత్ము
దక్షిణస్కంధమై తనరియుండె
ఏపూజ్య సత్కిర్తి హిమసేతుపర్యంత
విశ్వమండలము వ్యాపించియుండె
- గీ. అట్టిసద్గుణసాంద్రు మహానుభావు
భారతీబాంధవుని సత్కృపాసముద్రు
చిత్తరంజనదాసు సుశీలుస్మృతికి
ఈకృతి ప్రసవాంజలినిత్తు భక్తి.

వీ రి క

భారతభాషలం దాంధ్ర మగ్రస్థానము నలంకరించియుండ,
రమారిమి యేబది నర్వములలో వంగభాషకు ద్వితీయస్థానము నొసం
గిన విశేషజ్ఞులగు మనీషావంతులలో ద్వితీయద్రావిడము ముఖ్యుడు.

పట్టపరీక్షయందుఁ గృతార్థుడై కొన్ని వత్సరము లై రోపా
ఖండమందు వసించి, ప్రాచ్యసాహిత్య సాహిత్య మహర్ణవంబును
మధించి అందలి యమృతమును గ్రోలి, సరససాహిత్య సంపాదనాభి
లాషుల కనిర్వాచ్యోత్కర్షప్రదాయకంబులైన మహానాటకముల
రచించి, వివిధవిషయరత్నముల బహుళంబుగ వాని కలంకరించి తన సర్వ
శాస్త్రకూలంకష ప్రజ్ఞసూపి, నాటకకవి సార్వభౌముడై, వంగనాటక
రంగమునకుఁ గ్రొత్తవన్నె నొసంగి, “భారత షేక్స్పియ” రనఁబరఁగి
యాతడవినాశకమైన ప్రతిభనందెను.

ప్రస్తుత మాంధ్రనాటక సాహిత్యము ద్వితీయద్రావిడమునకుఁ బూర్వ
ముం దుండిన వంగనాటక సాహిత్యము భాతినున్నది. స్వాదుభాష
యని పేరుబడసి, ప్రాచ్యలాటినిని(The Latin of the East) వాసిఁగాం
చిన మన యాంధ్రము విశేషంబుగఁ బద్యకావ్య బహుళంబై యుం
డుటచే, నాధుని కాంధ్రకవి తల్లజులైన చిన్నయసూరి, వీరేశలింగము,
లక్ష్మీనృసింహరావుగార్లు తమ యపూర్వరచనా విదగ్ధతఁజూపి, హృ
ద్య గద్యకావ్యముల లిఖించి, మన వాఙ్మయమందలి కొఱంతఁ గొంత
తగ్గించిరి.

గణయత్రిప్రాస కఠిన చందోనియమశృంఖలాబద్ధము గామి,
గద్యము పద్యముకంటె నతిసులభముగ భావప్రకాశ మొనరింపఁ
గలుగును. అంగ్లగద్యమువలెనే యాంధ్రగద్య మలంకారాది మనో
హర ప్రయోగముల కన్నవైనది. అల్లయ్య, గద్యరచనము పద్యరచ

నము చాడ్చిన యశఃప్రదము కాదని భావించి, మన యాంధ్రసోద
గులు పూర్వమునుండి తొక్కుచున్న పుంతదక్క నన్య పథమునఁ
గాలిడఁ గడంగక, మన మాతృకకు గొప్పలోపముఁ గలిగించిరి.

అట్టి లోపమును బాప నవిజ్ఞుడనయ్యు, నేను పెక్కు గద్యనా
టకముల వంగభాషనుండి, పరివర్తన మొనరించి మనభాషా యోషా
మణి కపూర్వ భూషణ సమర్పించ సూహించి ప్రథమమున, నిరంకుశ
పాండిత్య ప్రకర్షణల ద్వితీంద్రుని నాటకముల హృద్యముగనుండు
తెఱంగునఁ దెలుఁగున వ్రా.నుఁ బూనితీసి. భాషాసేవకులగు సుధీవ
గులు నాయుద్యమమును బహూకరించి, నాకుఁ దగు ప్రోత్సాహ మొ
సంగి వచనవాఙ్మయమును, సన్మాన పురస్కరముగ నాదరింతు రంచా
శించుచుంటి.

పైనవ్రాసిన తెఱంగున, ప్రస్తుతాంధ్ర నాటకములవలె వంగ
నాటకములు ద్వితీంద్రునకుఁ బూర్వము పౌరాణికములై, కేవలము
గాథా రాజితో నిండియుండ, నక్కని సార్వభౌముఁ డై తిహాసిక వచన
నాటకముల రచించి, మహాత్ములగు భారతీయుల సత్వగుణమున నగ్గ
లంపునేర్పున నుగ్గడించి, తన మాతృభాషా భక్తితోబాటు మాతృ
దేశానురక్తిని గూడ వెల్లడించి నిజవాఙ్మయమున కదృతోత్కర్ష
నొనఁగూర్చినట్లు మన భాషకుఁగూడ మిగుల మేలుగూర్పఁ గలం
డంచు విశ్వసించి, నేనమ్మనీషు నాంధ్రప్రపంచమున విడుచుచుంటి.
ప్రథమమున నేను ద్వితీంద్రుని నాటకములఁ బరివర్తించుట కిదియే
హేతునని చదువరులు గ్రహింతురుగాక.

ద్వితీంద్రునకును షేక్స్పియ దునకును పోలిక లనేకము లున్న
వి. షేక్స్పియరు పదముల పగిదినే ద్వితీంద్రుని పదములును భావ
గర్భితములై యుండును. షేక్స్పియరు పాత్రలవలె ద్వితీంద్రుని పాత్ర

లునత్యములు—భిన్న పాత్రా కల్పితములు కావు, (They are true but not fictitious) వర్ణనము (The delineation of different characters) లందుఁగూడ వారిరువురకుఁ బోలికగలదు. అజయసింహ మానసుల పొందు హేమెట్టు వాక్కిలియా వాఁడెల్లోడెన్ని మోనాల పరస్పర పవిత్ర ప్రణయమును దలపింపక మానదు. ఔరంగజేబు శాత్రుమియాగో, మే క్చెత్, రిఛార్డ్, యెడ్మండులను, జర్మనీసీమ కవీంద్రుఁడైన గెటేయొక్క వెఫిస్ట్ ఫిలీస్ ను జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చును. సుజామురాదులు గానరిల్ రీగాను లను, హాహానారా కార్డీలియాను, పాజహోక్ లియరును దలపింతురు.

ముఖ్యపాత్రలు కాని వానికిఁ (Minor characters) గూడ నీ కవిద్యంధము ప్రాముఖ్యత నొసఁగెను. 'హేమెట్టు' నందలి గోజె స్క్రింజ్, గిల్డెస్టెర్నలవలె నిన్నాటకమందలి పాజహోను అబ్దుల్లా మొదలైనవారు పాఠకుల అత్యుమును దాఁటిపోరు. ద్విజేంద్రుని "చంద్రగుప్త"ను జదివి, మాతృప్రణయము నెఱిగిన చదునరులు షేక్స్పియరు "కొరియోలేనస్" ను దలంపక మానరు.

షేక్స్పియరు 'కామిడీలను' (సుఖాంతములు) ప్రేక్షిడిలను (విషాదాంతములు) ప్రత్యేకముగ రచించినను, బెజాన్స్ మొదలైన యాది భాషా లేఖకుల (Classical writers) ననుకరింపక, 'ప్రేక్షిడి'లందక్కడక్కడ 'కామిడీ' దృశ్యముఁ గూడ విషాదగర్భితంగు నీమివారు పతనమున' వక్కడక్కడ హాస్యమయములగు నట్టి దృశ్యములు సూపట్టును. గద్దెరాలోచనపాత్రము (Reflective characters E. E. Hamlet, లుభ యకచింద్రుల నాటకములందును గన్పట్టును ఈకవిశిఖామణు లిరువురము పెక్కుగర్భితవిషయక నాటకముల లిఖించిరి. తమనాటకము నుండి చిదువరులే నీతినిగ్రహింపవలెనని వీరివురియభిప్రాయము.

పై నుదహరించిన పాత్రలయందు గొంతపోలిక కన్పట్టినను, భేదముకూడలేదని మనము తలంపరాదు. భిన్నసమయములందు భిన్న

సీమలందు, భిన్నస్థితులందు, భిన్నజాతికవినరులు రచించిన గ్రంథము
లందు భిన్నాభిప్రాయములుండక మానవు. ఇట్టిభేదాభేదములఁ బ్ర
త్యేకనాటక భూమికయందును, ఆయాపాత్రల గురించి చర్చించునవస
రమున విస్పష్టముగఁ దెలుపయత్నింతును.

ధిషణాదురంధరుండగు ద్విజేంద్రుని నాటకములాంధ్ర గద్య
వాఙ్మయము నుజ్జీవింపజేయునంచు దలంచి, నాయందీప్రమోదసమ
న్విత రచనాభారమునుమోపి, ముద్రాభృతిభారమును వారుభరించి,
నాకు ప్రేమతోమిగులఁ బ్రోత్సాహముల గూర్చిన భాషాభిమానులగు
శ్రీయుత అద్దేపల్లి లక్ష్మణస్వామినాయఁడుగారికిని, ఈపాత్రము నాం
ధ్రములోనికిఁ బరివర్తనమొనరింప నత్యాదరముతోనాకు ననుమతి
నొసంగిన దిలీపకుమార్ రాయగారికిని సదాశృతజ్ఞుడనై యుందును.

ద్విజేంద్రునిపల్కులఁ జిల్కలీలబల్కినను, ఈయువకుని వచన
రచనయందనేక దోషములు గాన్పింపవచ్చును. గుణగ్రహణ పాఠీను
లగు కోవిదులు కృపాపూర్వకముగ వానిదెల్ప బ్రార్థితులు.

క ల క త్త

జొన్నలగడ్డ సత్యనారాయణమూర్తి

౧౯౨౮-౨౯

ఈరూపకమున వచ్చు ముఖ్యపాత్రములు

పురుషులు

రాణాలమరసింహుడు—మీవారు రాణా
సగరసింహుడు—అమరసింహుని పెద్దతండ్రి
మహాబత్తాను (మొగలు సేనాధిపతి)—సగరసింహుని తనయుడు
అరుణసింహుడు (సత్యవతిపుత్రుడు)—మహాబత్తాను మేనల్లుడు
గోవిందసింహుడు—రాణాలమరసింహుని సేనాపతి
అజయసింహుడు—గోవిందసింహుని కుమారుడు.
హెదాయెత్ అలీఖాన్ అబ్దుల్లా—మొగలు సైన్యాధ్యక్షులు
మహారాజ్ గజసింహుడు—మార్వార్ దేశాధిపతి
హుస్సేను—హెదాయెత్ అలీఖానునధీనమందుడు యుద్ధోగి

స్త్రీలు

రాణీరుక్మిణి—రాణాలమరసింహుని పత్ని
మానసి—రాణాలమరసింహుని తనయ
సత్యవతి—సగరసింహుని దుహిత
కల్యాణి—మహాబత్తానునది గోవిందసింహుని కుమారి.
వీరును కొందరు సైనికులు మొదలగువారును.

శ్రీ రస్తు.

శ్రీపరమాత్మనేనమః

మీ వారు పతనము (The Down-fall of Mewar)

ప్రథమాంకము

ప్రథమదృశ్యము

గోవిందసింహుని కుటీరము—మధ్యాహ్న సమయము

పుత్రసమేతముగ గోవిందసింహుడు నిలచియుండెను.

గోవిందసింహుడు—అజయా! మొగలాయిస్సెన్యము మీవారునా

మింపనరుడెంచుచుండెనని రాణాకెనరు దెలిపిరి?

అజయసింహుడు—అట్లెవరెఱిగించిరో నేడెలుపజాలను.

గోవింద—రాణాయేమనెను?

అజయ—సంధిసలుపుటయే తనదృఢేచ్ఛయని నచించెను, దానంజేసి

యెల్లిప్రభాతమున జరుగఁబోవు సభకాతఁడు సామంతాదులనందఱ

నాహ్వానించెను. నిన్ను గూడరమ్మని రాణావేడియుండెను.

గోవింద—నన్ను రమ్మని బలవంతపెట్టుటెందులకు.

అజయ—మంత్రణంబొనర్చుటకు.

గోవింద—సంధివిషయమై కాఁబోలు?

అజయ—అవును. తండ్రీ!

గోవింద—పూర్వ మెన్నడును నేను సంధిమంత్రణముఁ గావించియుం
డలేదు! పంచవింశతినత్సరములాదిగ యుద్ధరంగమునఁ గ్రుమ్మరు
చుంటి. ఖడ్గఝణంఝణారవములన, నశ్వహేషలన, భేరీభైరవనినదం
బుల, నిశితవిశిఖపరంపరపరాక్యధితసైనిక బృందహాహాకారంబుల,
భద్రదేభయూధబృంహితములమాత్రమే యెఱుంగుదుఁ గాని సంధి
విధానమెఱుఁగను. ఆమాట యర్థమైన నాకుఁ జిత్తగోచరముగాదు.

(అజయసింహుఁడు—నీరవుఁ డయ్యెను.)

[నతోత్తమాంగుఁడై గోవిందసింహుఁడు క్షణకాల మేదియో
యాలోచించి—“కుమారా! సంధిఁగావింపఁ దా నేల యిచ్చగిం
చెనో రాణా నీకుఁ దెలిపెనా?”

అజయ—కతిపయనత్సరములనుండి మీవారురాష్ట్రము ధనధాన్య
ప్రపూర్ణమై, సుశ్యామలసస్యసమన్వితమై, సౌఖ్యాకరమై, జగచ్ఛో
భాయమానంబై యుంటుండేసి. సమరసంక్షోభ మంకురింపఁజేసి,
నే డారాష్ట్రమును రుధిరవ్రవంతులఁ బ్లావిత మొనరింప జేడియ్య
కొనుటలేదు.

గోవింద—అట్లని మొగలుపాదుషా పాదుకలఁ గైకొని యకాదలఁ
దాల్పవలయునా? తనయా! స్వర్గీయుఁడైన ప్రతాపసింహుని స్వేచ్ఛా
వృత నిష్కళంక ప్రదేశములను, విలాసామోదములు, బలిమిని
లోఁబఱచుకొన్నపుడే మీవారుపతన మచిరకాలములో జరుగనున్న
దంచుఁదలంచితి. ఆత్మజుఁడైన యమరసింహునికాలమున మీవారు
వరిఖమొగలాయి చరణవిక్రీతమగునని మరణసమయమున నామహా
పురుషుఁడు వాక్రుచ్చెను. మొగలులిపుడు బలగర్వోన్మత్తులైయుం
డిరి. ఇత్తటి సర్వంబంతరించుట నిక్కువము.

అజయ—శక్తిమంతంలైన మొగలుల నెదుర్కొనుట యసాధ్యమని
యెఱింగియే, మీవారు సీమయందు వృధా రక్తపాతమేల కావింప
వలెనని రాణాపలికెను.

గోవింద—అజయా! నీయద్వైతముకూడ నట్టిదేయని దోచెడిని. ఓటమి గలుగునంచెంచి దాస్యశృంఖలాబద్ధుడ వగుట కియ్య కొందువా? కొలదినెఱుంగక ప్రాణములఁబాయ నిజగళమున రజ్జువుఁ దగుల్చుకొనెడవా! అజయా! మొగలాయి డిల్లీ శ్వరుడని యెఱుంగుదును. తేనికీఁ బ్రతికక్షి నై విద్రోహములు నలుపుట పాపంబని యెఱుంగుదును. కానిమీవారు రాజ్యమింకను, అన్యాయకాంతము కాని కతన సజీవుఁడై యున్నంతదనుక మహత్తరమైన స్వాతంత్ర్యమును విక్రయింప నీగోవిందసింహుఁ డిచ్చగింపఁడు. ఏడుశతాబ్దములనుండి భీషణవజ్రాఘాతముల నెన్నిటితో తుచ్ఛముగనెంచి, భయంకరజంఝూమారుతమును దిరస్కరించి దుర్గమంబైన మీవారుదుర్గప్రాకారమున నదర్పముగ నేరక్షధ్వజము నిలచి యుండెనో—నేడది తులువలైన మొగలులు రక్తారుణనేత్రముల విలోకించినంతమాత్రమున భూపతితమగునా! అట్లగుట యసంభవమని రాణాకెఱింగింపుము.

అజయసింహుడు వెడలిపోవును

అజయసింహుని ప్రస్థానానంతరమున గోవిందసింహుఁడు భిత్తికపైవ్రేలాడు కోశబద్ధకరవాలమును నిజకరములఁగైకొని యొరనుండి వెలికిఁదీసి దానినుద్దేశించి—“ప్రియసహచరా! నీవు నాకరమునందున్నంతకాలము మహారాణా ప్రతాపసింహున కపయశము రాకుండుగాక. ప్రియతమా! ఇన్నిదినములనుండి నిన్నుమఱచితిని. దానంజేసియే కాఁబోలు నీవు త్రుప్పువట్టి యుంటివి! మిత్రమా! యుద్రేకమునొందకుము. నిన్నీమాఱు మీవారుసమరరంగమునకు నిమంత్రణమొనరించెదను. మొగలుల యుష్టురుధిరమును బానమొనరింతువుగాక! ప్రాణాధికమా నన్నుమన్నింపుము! నన్నాలింగన మొనరించుకొమ్ము!” అనిపలికి దాని నతఁడు నిజవత్సోభాగమందిడుకొని, బిదపఁబైకెత్తి, యుళిపింప గవ

కించి) “ఇదేమి! కృపాణమా! కరములు కంపించుచున్నవి! మదుసలినైన కతననిక నీగారవ మేనుగాఁపాడఁ జాలకుందునేమో” అని ఖడ్గమును పార్శ్వతలమునం దుంచి, విచారించుచు గూర్చుండెను. అతని నేత్రములనుండి యశ్రుబిందువులు రాలుచుండును. అపుడాతని కూతు రచటికివచ్చును.

కల్యాణి—తండ్రీ! అదేమట్లుగూరుచుండిరి?

గోవిందసింహుడు—కల్యాణి! నీవునచ్చి యెంతసేపైనదమ్మా!

కల్యాణి—నాయనా! నేనిపుడేవచ్చితిని. నేడేలమీరు సమీపమునఁ గరవాలముంచుకొని యుండిరి? దానినిజూచిన నాకు భయమొదపు చున్నది. మీమూర్తినన్నమిగుల బెగ్గిల్లజేయుచుండెను. తరవారి నొరయందుంచి వైచుడు.

కరుణాదృక్కులఁ గృపాణముపైఁ బఱపుచు, గోవింద సింహుడు తనయ నుద్దేశించి, —“అమ్మా! భయమేల? అదిసుంద రమై గన్పట్టుచుండుటలేదా? అక్కరవాల మేమి గోరుచుండెనో యెఱుంగుదువా?”

కల్యాణి—దేనిని గోరుచున్నది?

గోవింద—రుధిరపానమును?

కల్యాణి—ఎవరి రుధిరమును?

గోవింద—ముసల్మానుల రుధిరమును.

కల్యాణి—జనకా! ముసల్మానులపై మీకింత కినుకయేల?

గోవింద—ఎందుకా! ఎందుకో నీజన్మభూమియైన మీవారునడుగుము.

పడువందల వత్సరములనుండి మనరాష్ట్రము నాక్రమింప రక్కసుల భంగి మనపై దాడివెడలుచు, శైలాపహతనీరధితరంగముల చా డ్పునఁ బదాహతులై ముష్కరులైన ముసల్మానులు తరలిపోవు చుండిరి! మీవారొనరించిన యపరాధమెట్టిది! దురహంకారము

కనుల గప్పివైచుతటి న్యాయపథము గన్పట్టజాలదు. తత్పథమును దృగ్గోచరమొనరింపదగు సాధన మీయాయుధమే!—కాని ప్రియపుత్రీ! నేనిపుడు మిగుల వృద్ధుడనై పోతినిగదా అట్లని యతఁడొక నిట్టూర్పును విడచెను. పితృవచనముల నాలించి కల్యాణి వెక్కివెక్కి యేడ్వదొడంగెను.

గోవిందసింహుఁడు—కల్యాణి! విలపించుచుంటివేల? భీతిల్లితివా యేమి? కరవాలము నొరయందుంచి వైచుచుంటిని. భయమొందకుము. తల్లీ! లోనికరుగుము. నేనిప్పుడ నచ్చెదను.

వెడలిపోవును.

కల్యాణి—యశశ్చంద్రికలు! ముసల్మానులు!! రాజ్యలక్ష్మీ!!! మీ వారు!!!!

(నిష్క్రమించును)

ద్వితీయదృశ్యము

ఉదయపురపథము—అపరాహ్న సమయము

చారణీసమేతయైన సత్యవతి యీతీరునగాన మొనరింప గాగెను.

గీతి.

ఏడునూలుల వర్షము ల్లాడివచ్చు
పగటనందఱు దఱుముచు బవరమందు,
సర్వకాలములందును జనులు పొగడ,
విజయభేరిని మ్రోగించి విశ్వమందు,
పద్మినీ బప్పల యశమ్ము బరగనెల్ల
నీమల వెలుంగఁజేసి దుశ్శీలురైన

మైచ్చళూరుల దునుమాణి, స్వేచ్ఛధ్వజము
 నిలువఁబెట్టెను రసపుత్ర నివహమిలను.
 బరనసంబున రణశిఖిజ్వాలలందు
 లంఘనం బొనర్చిన వీరసంఘములును
 నింగినంతుడు పర్వత శృంగములును
 వింతగానము నల్పు శకుంతములును
 చెలువు నొనఁగూర్చగా యశస్తిలకమగుచు
 సౌరభమొసంగు, చల్లని మారుతమును
 పర్వఃజేయుచు దుర్గపు పరిఘపై న
 దివ్యజ్యోత్స్నప్రదీప్తమై దిశలవెలిగి,
 సుందరంబైన జవ్వని చందమునను
 గమ్యమైయుండె మీవారు రాజ్యమిలను.

(ఈసమయమున నజయసింహుఁడు బ్రవేశించెను)

నత్యవతి—నీనొక రాజుసైనికుఁడవు గావా?

అజయ—అవునమ్మా! నేను మీవారు సైన్యాధ్యక్షుఁడను.

నత్యవతి—కొంచెము నేపు నిలుపుము. నిన్నొక విషయము బ్రశ్నిం
 దలఁచుచుంటిని. నేను వినినదంతయు నిజమా.

అజయ—జననీ! ఏమివింటివి?

నత్య—మొగలు సైనికులు మీవారు నాక్రమించుకొనిరని.

అజయ—ఇంకను ఆక్రమించుకొనలేదు. కాని రాణా సంధిఁ గావించి
 కున్నచో వారలు నిక్కువముగ నట్లొనరించెదరు. రాణా
 యాహవమునకుఁ దొడరునో లేకసంధిఁగావించునో యెఱుంగ మొ
 గలు నేనాధిపతి మాతనొకనిఁ బుత్తెంచెను.

నత్య—మీరందఱు సమరసంసిద్ధులై యుంటిరా?

అజయ—మేము రాణాయాజ్ఞానువర్తులము. రణమైనను, లేక సంధి
యైనను జేనిముడలననుసరించియే గదా జరుగును!

సత్య—రాణా పోరుసలుపునో లేక పొందుసలుపునో నీ వెఱుంగు
దువా?

అజయ—సంధిఁ గావింపవలయుననియే రాజుతలఁపు. ఆవిషయమున
నాలోచన సేయుటకై మాజనకునిఁగొని రమ్మని రాణా నన్నం
పెను.

సత్య—నీజనకుఁ డెవరు?

అజయ—మీవారు సేనాపతియైన గోవిందసింహుఁడు.

సత్యవతి—అట్లా! గోవిందసింహుఁడు నీజనకుఁడా? అతని యుద్దేశ
మేమియో యెఱుంగుదువా?

అజయ—భండన మొనరింపవలయుననియే!

సత్యవతి—బాగుబాగు! అజయా! మీకువిజయము సేకూరుఁగాఁత!
ఇఁక నీవరుగవచ్చును.

[అజయసింహుఁడు వెడలిపోవును.]

సత్యవతి—సంధియా! రాణాప్రతాపసింహుని పుత్రుఁడు నిక్కువ
ముగ మొగలాయీలతో సంధిఁగావింప గమకింపఁగలఁడా! అసం
భవ మసంభవము! నిశ్చయముగ నిది భ్రాంతియని దోఁచెడిని.
చెలిక తైలారా! మీర లీచెట్టుకింద నాకొఱకై వేచియుండుఁడు.
నేనిప్పుడమగుడి యరుదెంచెదను.

సత్యవతియు పాటకత్తె లిరుకెలంకులకు నిష్క్రమించిరి.

తృతీయ దృశ్యము

ఉదయపురమందు మీవారు రాజసభ—ప్రభాతకాలమురాణా
మరసింహుఁడు సింహాసనాసీనుఁడై యుండె; ఉభయపార్శ్వములందు

సామంతు లుచితాసనములపై నాసీనులై యుండిరి. గోవిందసింహు డొక ప్రక్కగా, నిలునంబడి యుండెను.

అజయసింహుడు—రాణా! మొగలాయీలు మీవారుద్వారమున సమీపించినపుడు, రసపుత్రులందు సభిప్రాయభేద మేమియునుండ నేరదు. గాన భండన మొనరించుటే మనకర్తవ్యము!

రాణా—జయసింహా! భారతాధిపతియైన జహంగీరుపాదుషావారి యనంతసేనాసమూహముల సమ్ముఖమున మన జానపదానీకము నిలునంబడి యుద మొనరింపఁగలుగునా? అందులకుఁదగు సాహసమేది?

కేశవరావు—ప్రభూ! సాహసమేదంటిరా! క్షత్రియవీరులకు సాహ సము కొదువయా?

కృష్ణదాసు—నృపా! స్వర్గీయులైన భవజ్జనకు లెట్టి సాహసమున మొగలుశూరులఁ దునుమాడ నుంకించిరో మఱచితిరా?

రాణా—ప్రతాపసింహుడు మానవమాత్రుఁడని తలఁపకుము.

శంకరుడు—మర్త్యుడు గాకేమి! ఆయశశ్శాలి రసపుత్రకులసంజా తుఁడేకదా!

రాణా—శంకరా! కాదు! ప్రతాపసింహుడు, రసపుత్రకులోద్భ వుఁడుకాఁడు. భగవచ్ఛక్తి భంగి—అభ్రవజ్రసంపాతములీల— పృథ్వీకంఠముకరణి—నుహార్ణవనలిలోఁఛ్ఛాసము పగిది ఆ విక్రమ శాలి మనకులమం దవతరించెను. ఎందుండివచ్చెనో, యెందరిగెనో యేరును దెలుపఁజాలరు. శంకరసింగూ! ఎల్లరు ప్రతాపసింహులు కాఁజాలరు.

కృష్ణదాసు—అందఱుఁ బ్రతాపసింహులు కాఁజాల రనుట నిక్కు వమే. కాని ప్రతాపసింహుని యాత్మజుఁడు తనజనకుని యడుగు జాడల ననుసరింపఁ జాలఁడని నేఁ దలంపను. ప్రతాపసింహుడు

మీవారు స్యాతంత్ర్యరక్షణార్థమై తనప్రాణముల విడిచెను. నేడే
తని పుత్రుఁడుపోరు సలుపకయే దాస్యమును స్వీకరించునా?

రాణా—కృష్ణదాసూ! తండ్రిగా రనుభవించిన వన్నియుఁ దనయులకు
సాధ్యము లగునా! కొన్నియేండ్లనుండి మీ వారు రాష్ట్రీ
యులు సుఖసంపన్నులై గాలము పుచ్చుచుండిరి. రాజ్య మంత
యు శాంతిధామమై యుండెను. తండ్రిగారి కష్టభూయిష్టజీవితము
ననుసరించుటకై నామమాత్ర శుల్కు మొసఁగినచో శత్రువు
యుద్ధమునుమాని వెనుదిరిగిపోన సమ్మతించునపుడు శాంతి
నికేతనమై తనరు మీవారు నీమనురణసంక్షోభిత మొనరించిన
రక్తనదుల కాలవాలముసేయ నాయుల్ల మొల్లకున్నది.

శంకరసింగు—ప్రభూ! శుల్కు మియ్యనియ్య కుందారా? శుల్కు
మొసఁగు తెవరికి? మొగలాయీలకా? మొగలాయీలెవరు?
ఎందుండి వచ్చిరి? ముష్కరతురుష్కుల సజాతు లేయధికార
మున రఘుకులోద్భవులకడనుండి సుంకముఁ గొన సాహసింతురు.

రాణా—శంకరా! ఒకించుక విత్తమొసఁగి శాంతిరక్షణమొనరించు
టుత్తమమా లేక దాని నీయనొల్లక దేశము నల్లకల్లోల మొన
రించు టుత్తమమా? గోవింద సింహా! నీవేమిచెప్ప నూహించితివి.

(గోవిందసింహుఁడు చమకితుఁడై గంభీరస్వరమున నిట్లు పలుక
సాగెను).—రాణా! చెప్పుట కేమున్నది? ఇత్తటి యుక్తియోచన
ములు నాకు సాధ్యములుగావు. శాంతిస్వచ్ఛందత లేవియో నే నె
ఱుఁగను. దుఃఖ మొక్కటియే నాకనగతమై యుండె! శైశవమాదిగ
నార్తితోడనే నేను సఖ్యము సలిపితిని? విషాదోత్సంగమునందే
నేను లాలితుఁడ నైతిని. పంచవింశతి వత్సరము లేను ప్రతాపమూర్తి
యైన ప్రతాపసింహు ననుగమించి, రేబవల్లు ఘూకసూ కర్ణ

హర్యక్ష కరాళన్యాళ భయకర గహనాభ్యంతర సీమలందున
భీకరశైల శిఖరములందును, దుస్సహాయత్విపాసాతపవర్షములకు
లోనై, నిద్రాఘోతుడనై సంచరించితిని. ఆ యిరువదియైదు వర్ష
ములు నే నామహాత్ముని చరణప్రాంతమున నుపవిష్టుడనై దా
ద్ర్యవ్రత మొనర్ప నభ్యసించితిని. ఆకాలమున దుఃఖజనిత పరమ
సుఖము ననుభవించితిని. అదెట్టి సుఖము! పరార్థానుభూతదుఃఖ
పాడిత సౌఖ్యమెంత యనిర్వాచ్యమైనది! కర్తవ్యార్థమై దారిద్ర్య
తిని వరించుటెంత ప్రమోదదాయకము! దారిద్ర్య నిలయంబులై
గుటీరోపరిభాగములందు, బ్రభాతారుణస్వర్గకాంతి స్థావితమై
ప్రగాఢప్రణయసలిలము మతెందును గానరాదు. ప్రభూ? నేనట్టి
యాలయంబులనేకాలముఁ బుచ్చితిని!”

జయసింహుఁడు—గోవిందసింహా! ఊరకుంటివేమి? నీఫలుకు లుద్రే
మును జనింపఁ జేయుచున్నవి. వచింపవలసిన దంతయు వచి
పుము.

గోవిందసింహుఁడు—జయసింహా! యింక నేను వచింపవలయును
తదుపరి—సురని కేతనములైన మీవారు సుఖావసథముల విద్వం
సాసురునకెరఁ గావించి, తత్ప్రదేశముల దుర్జనులు నాట్యభవనము
లను నిర్మించిరి! అమ్మహాత్ముని మందిరము జూర్జీభూతమైపోయి
నది. తద్దృహంతర శుభ్రప్రస్తరఫలకము లున్నతప్రాసాద శృంగ
రవేదిక లయ్యెను! ఆదిగంత విశ్రాంత కీర్తిమంతుని మహత్యైదా
ర్య ప్రతాపాది సద్గుణముల నుద్ఘోషించు జయధ్వానములచే ముఱ
కితములైన, ధరాధరదరీద్వారపరిసరస్థానములందును, శైలశీతల
చ్ఛాయలందును, వికాసనికుంజ వనములకుఁ దోడు విలాసమంది
రము లెన్నియో యిప్పట్లున గన్పట్టుచుండెను! నాక్షీణదృక్కులకు
అమహత్వము మామాయమానమై యభసీనుఁ దాకుచున్నట్లు

దోచుచుండెను! సర్వంబంతరించెను! జయసింహా! యికేమున్న
ది? ఇత్తటి బ్రాచీనమహిమ తేజశ్శేషము మాత్రము దృగ్గోచర
మగుచుండెను!—అంతరించుచున్న యశము మృత్యుశయ్యా
శాయియై మనపై నిష్ఫలకరుణ దృక్కుల సారించుచు నిప్పట్టు
నరుద్ధశ్వాసావస్థయందుండెను!

కేశవరావు—గోవిందసింహా! నీవు సజీవుడవై యున్నంతకాల మా
మహిమము వ్లూనము కాజాలదు!

గోవింద—సజీవుడనే! కాని యిప్పుడేనేమి కావింపగలను! పూర్వదిన
ముఖ గడచిపోయినవి. ముదుసల్పై తిని! జరావికంపితమగునా
పాణితో గృపాణ మనలీలగ లేచుటలేదు, అస్థిపూర్ణమైన యీ
శరీరపంజరము కంపించి పోవుచుండెను! నిలచియుండుట నాకసాధ్య
ముగ గన్పట్టుచుండె! ఏమని నక్కాణింతును! నిదాఘభాస్క
రోజ్జ్వల దివాలోక మింక నీఛాయాధూసరిత జగంబును దీప్తమొ
నరింప జాలకుండెను! అట్లయ్యు మీవారు దేశమాతకొరకై
మాధుర్యదుఃఖము ననుభవించుచు, భౌత్యబృంద సేవార్థమై జత్త
తాపమొందుచు, ఆశైలకందరములందు, ఆమహిధరోపత్యక
లందు, ఆసాంద్రప్రాంతగనీమలందు, బరిభ్రమణ మొనర్చ నేని
పుడు కూడ నువ్వెళులూచుచుంటి! (నభంబువైపుగ దృష్టిసారించి
నిర్మలప్రభావిభవుండవగునో జగదీశా! నాదుఃఖసహనశక్తి నే, నీవు
క్షీణ మొనరించుచుంటివేమి?

గోవిందసింహుడు నీరవుడు కాగనే సభికులండఱు గొంత
పుస్తబ్ధులై యుండిరి.

రాణా—కాని గోవిందసింహా! ఆర్యాపర్తమంతయు మొగలుచక్రవర్తి
మక్షమున మోకరించి యుండెను! రాజపుత్రస్థానమందీక్షుద్ర

మీనారు జనపదం బొక్కటి విశ్వజైత్రములైన మొగలు
ముల ముందు నిలచి యేమొనర్చును? ఏమనెదవు గోవిందసింహ
గోవింద—నేఁ జెప్పఁదలఁచిన దంతయు నీవరకే చెప్పివై చితిని. ఇ
నేఁ బలుకున దేమియు లేదు.

రాణా—సామంతులారా! రణము నిష్ఫలమని నాకుఁ దోఁచుచు
ది. మొగలాయి సేనాధిపతితో సంధికై యోచన మొనరింతవా
దావారికా! మొగలుదూత నిటకుఁ బిలుపుము.

[దావారికుఁడు వెలుపలకు వెడలును.]

గోవిందసింహుఁడు—ప్రతాపసింహా! రసపుత్రకులసింహా! స్వర్గవ
దున్ని నీకర్ణములందీ వచనములు చొరకుండుగాక! వజ్రమా!
భయంకర నిర్ఘోషమున నీహీనోచ్ఛారణము మిళితమై పోవుగా
మీవారు రాజ్యసతీతిలకమా! మొగలుప్రభుత్వ శాసనమును స్వీ
రించుటకుఁ బూర్వ మీనోక భీషణ భూకంపమున ధ్వంసమైపో
దువు గాక!

(మొగలుదూత ప్రవేశము)

రాణా—మొగల్ సైనికుఁడా! మేము సంధిఁ గావింప సంసిద్ధులవై
యుంటిమని నీవు మీసేనాధిపతి కెఱింగింపుము.

[తొందరగాఁ బ్రచ్ఛన్న వేషధారిణియై సత్యవతి
సభాస్థలమునఁ బ్రవేశించును.]

సత్యవతి—అట్లుగానట్లుగాదు! సామంత మహీపతులారా! సంధిసం
పుటకుబదులు సమరము నలుపసంసిద్ధులరైయుండుఁడు. ఆహ
వరింగములకు మిమ్ముఁ దోడ్కొనిపోవఁజేఁ డిచ్చగింపనిచో సేనాధి
పత్యమువహించి నేనే మిమ్మచటకుఁ గొంపోదును!

గోవిందసింహుఁడు—రసపుత్రరమణీవతంసమా! నీవెవ్వతెవు!—నీనా
మమెయ్యది? ఈఘనాయమానాంధకారమున స్థిరవిద్యుల్లతవడువున

నిచ్చోటి కరుదెంచిన నీవు రసపుత్రాంగనవంచు దలంపరాదు—
మమ్ముద్ధరింప దివినుండి యవతరించిన దేవకాంతవామేమి! వజ్ర
ఘోషసంకాశకంఠధ్వానముగల నెలంత వీవెవతెవు?

రాణా—ఈమె నిక్కముగ దివ్యాంగనవోలే గన్పట్టుచుండెను.

(సత్యవతినుద్దేశించి) రమణీమణీ నీవెవర్తుకవు?

సత్యవతి—మీవారుభర్తా! నేను దేవకాంతనుగాను— గాయనిని!

మీవారు రాష్ట్రస్థితజన పదారణ్యసీమలందును, గిర్యపత్యకాప్రదే
శములందును మనరాజ్యలక్ష్మింగూర్చి గానమొనరించుచుఁ బరిభ్ర
మణ మొనరించుచుందును. చారణీసని మాత్రము మీర లెఱింగి
నఁ జాలును.

సామంతులు—ఆశ్చర్యమాశ్చర్యము!

సత్యవతి—క్షత్రియశూరులారా! తేజుదయసాగర ప్రసాదోద్భావ
లతాని కేతనములందలి హంసతూలికాతల్పములందు శయనించి
విలాసస్వప్నములఁగాంచినఁ గాంచనిండు! కాంతసయ్య, మిమ్ము
లనేను గదనరంగమునకుఁ దోడ్కొనిపోదును.

గోవిందసింహుఁడు—ఇదేమియాశ్చర్యము! నవ యౌననతేజము మర
ల నాశరీరమునఁ గన్పట్టుచున్నది! ఆహా! ఎంతయానందము. ఏమి
యీయుత్సాహము!—“శూరశిఖామణులారా! ప్రతాపసింహుని
పుత్రుని నపయశోనల జ్వాలలనుండి రక్షింపుఁడు! విలాసమునంత
యు దూరీకృత మొనరించుఁడు. శృంగారభేలనల, నంత మొనరిం
పుఁడు” అనిపలికి యొక యునుపముక్కనుదీసి, మందిరమందున్న
పెద్దయద్దముపై విసరివైచెను. అద్దము ముక్కలైపోయెను.
గోవిందసింహుఁడు “సామంతులారా! సింగార మంతరించుచు
చున్నది. శీఘ్రముగ సప్తశస్త్రాదులఁ గైకొని, భండనభీములై
కదనభూమి దూకరండు.

రాణా—గోవిందసింహా! ప్రథమమున నే నట్లు లంఘింప గమకిం
చెదను! మొగలుదూతా! మేము సంధిగావించుకొనము. పోరాన ర్చె
దము! సామంతులారా! అశ్వములఁ గైకొని రణారణమై రండు!
సత్యవతి—జయ్! మీవారురాణాకు జయ్!!
సామంతులు—జయ్! మీవారురాణాకు జయ్!!

(పిదప గరతాళధ్వనులతో సభ ముగిసెను.)

I quote with advantage the perallel passage from the Annals of Mewar:

“A magnificent mirror of European fabrication adorned the embryo palace. Animated with a noble resentment at the inefficacy of his appeal to the better feelings of his prince, the chieftain of Saloombra (Viz. Govinda Sinha) hurled ‘the slave of the Carpet’ (a small brass ornament placed at the corners of the carpet to keep it steady) against the splendid bauble, and starting up seized his sovereign by the arm and moved him from the throne. “To horse, chiefs!” he exclaimed and preserve from infamy the son of Pertaps.” A burst of passion followed the seeming indignity, and the patriot chief was branded with the harsh name of traitor, but with his sacred duty in view, and supported by every vassal of note, he calmly disregarded the insult. Compelled to mount his steed, and surrounded by the veterans and all the chivalry of Mewar, Umra’s (Amarasinha’s) passion vented itself in tears of indignation. In such a mood the cavalcade descended the ridge, since studded with palaces, and had reached the spot where the temple of Juggernath now stands, when he recovered from this fit of passion: the tear ceased to flow, and passing his hand over his moustache (This is signal both of defiance and self-gratulation), he made a courteous salutation to all, entreating their forgiveness for this omisson of respect, but more especially expressing his gratitude to Saloombra, he said,

చతుర్థదృశ్యము

ఆగ్రాయదు మహాబత్తునుగృహము—ప్రభాతకాలము. (సేనాధిపతియైన మహాబత్తును మొగలుసైన్యాధిపతుడైన అబ్దుల్లాతోఁ బ్రసంగించుచుండెను. ఇరువుఁగునిలచియే యుండిరి.)

మహాబత్తును—హేదాయత్ కొత్తగా సేనాధిపతి యయ్యెనా?

అబ్దుల్లా—అవును.

మహాబత్తు—హేదాయత్ ! నీ వావిషయమును నిక్కువముగ నెఱుంగుదువా?

అబ్దుల్లా—నిక్కువముగనే యెఱుంగుదును. చక్రవర్తియేఁ బదివేల సైనికుల వాని యధీనముం దుంచెను.

మహాబత్తు—హేదాయత్ సేనాధిపతి యగుటమా! అశ్చర్య మాశ్చర్యము! ఇక్కలమున సామర్థ్యమునకుఁ బురస్కార మలవడుట లేదు తిరస్కారము గలుఁగుచున్నది. విసర్జితార్థి పదార్థముల నుండి విశేషముగ మృత్తిక బయల్పెడలుతెఱుంగున నికృష్టలె యుండు మనజులు మాన్యత నొందుచుందురు!

“lead on, nor shall you ever have to regret your late sovereign” Elevated with every sentiment of generosity and valour, they passed on to Dewier, where they encountered the royal army led by the brother of the Khankhanan, as it entered the pass, and which, after a long and sanguinary combat. (This is referred to in this very Act), they entirely defeated (S. 1664, A. D. 1608). Referring to this Victory Tod says “A feverish exultation was the fruit of this victory, which shed a hectic flush of glory over the declining days of Mewar, when the crimson banner oncemore floated throughout the province of Godwar.”

అబ్దుల్లా—స్వామీ! మీరు నిజము బలికితిరి. హేదాయదలీఖానున కుత్కృష్టపద మలవడుటకు గారణము లేకపోలేదు—అతఁడు చక్రవర్తి భగినీపుత్రుఁడు. మఱియు—

మహబత్—అట్లే కానిమ్ము! కాని మొగలువాహినల నడపుట నుకరమగు కార్యముగాదు—అతని భావమరదియైన యేనాయత్థాను వాని ననుసరించి పోవుచుండెనా?

అబ్దుల్లా—పోవుచుండెననియే తోచెడిని.

మహబత్—ఎనాయత్థాను యుద్ధనిపుణుఁడగుట నిక్కువము. చక్రవర్తి హేదాయత్థానును నామమాత్రము సేనాధిపతిగఁజేసెను. కాని యేనాయత్థానే నిక్కువముగ సైన్యమున కధిపతియయ్యెనని నమ్ముము.

అబ్దుల్లా—సేరునకుమాత్రమే సేనాపతియైయున్నను, రణఘోషము చెవులఁబడినపుడు పరువిడకుండ నిలువంబడి యుండనలయుఁగదా.

మహబత్—రాడలఁచినదైపోయెను. కానున్నది కాకమానదు—మీవారురణమున నేమిజరుగనన్నదో యది మొదటనే తెలియవచ్చుచుండెను.

అబ్దుల్లా—మీవారుకదనమునకు రమ్మించు జక్రవర్తి మీకు ముగల నొసఁగలేదా?

మహబత్—ఓసఁగెను సా హేబూ.

అబ్దుల్లా—కాని పోరానర్ప మీరు పోలేదేమి?

మహబత్—మీవారు నాజన్మభూమి. నంగ, విహారకళింగ దక్షిణాత్య కాబూలు మొదలగు రాజ్యములపై దాడివెడలఁ జక్రవర్తి నన్నాజ్ఞాపించియుండినచో, నేనట్టియాననుల్లంఘింప కుండెడివాడను—కాని మీవారుపై దండెత్తుటకు నాయుల్ల మొల్లకున్నది.

అబ్బుల్లా—మీవాగువానులగు మీరట్లు దలచుట సహజమే. ఖాన్ సాహేబూ! చాల విలంబనమా యెను. ఇంక నేను సెలవు గైకొందును—సలాము. సలాము.

మహబత్—సలాము.

[అబ్బుల్లా వెడలిపోవును.]

మహబత్—హెదాయదలీఖానువంటి భీరువు నేనాధిపతియగుట మిగుల వేడుకగ గన్పట్టుచున్నది! చూడఁజూడ నీచంద మంతయు భీతువునొకనిఁబట్టి తెచ్చి యలంకృత సైంధవరాజముపై నాసీనుఁజేయు చందమున నున్నది! (నిష్క్రాంతుఁడగును)

పంచమదృశ్యము

మొగలుశిబిరము—మధ్యాహ్న కాలము

[మొగలు సైన్యాధ్యక్షుఁడైన హెదాయదలీఖాను, హుస్సేనను సైనికునితో శిబిరప్రాంతమున బ్రసంగించుచుండును.]

హెదాయత్—హుస్సేనూ! ఈకాఫరులను, దునుకూకుట లడ్డులను మ్రింగుటకంటె సులభముకాదా?

హుస్సేను—మీ రనుకొనుచున్న ట్లదంత సుకరమైన కార్యముగాదు. గడచిన యేడునూతేండ్లనుండియు నీచిన్న జనపదమే బహువిస్తీర్ణ తురుష్కసామ్రాజ్యముతో సమముగఁ దలయెత్తుకొని యున్నది. ఎవ్వరుగాని దానికిఁ దలవంపుఁ గూర్పనేరరైరి. బలోపేతుఁడైన యక్కరుచక్రవర్తికిఁగూడ నక్కార్య మసాధ్యమై జూపట్టెనన్న నక్కజ మేమియు లేదు.

హెదాయత్—అక్కరుచక్రవర్తియూ! బలోపేతుఁడా! బాగు బాగు! అతని సేనాను లందఱు శూరులుగాక భీరులైయుండ నాకార్య మతనికి సాధ్య మెట్లగును! అ ప్పట్టున శ్రీహెదాయదలీఖాను

బహుదూరువా నుండేన నేమైయుండునో! శూరత్వమున నతని
సేనాని యొక్కండైన సత్తతి నుండెనా?

సాక్షి — ఇట్లు సతక్క, అప్పుడుగాని మ తెప్పుడుగాని
సేనాని యొక్కండైన గన్పట్టడు! కాని అగ్బరుచక్రవర్తి కా
మున మానసింపబడెను విక్రమశాలి కలఁడు గదా!

సాక్షి — మానసింపబడె! విక్రమశాలియా! వాని సేనా
నియ్యమా! సహవా! ఇతఁ జయమునకుఁ గొడువయా (కడుపున
కట్టునా)

(నంటవాఁడు ప్రవేశించును.)

సాక్షి — ప్రభూ! నంటతయారయ్యెను.

సాక్షి — (సప్పుడు) హు స్సేనా! అటు లైసమానంటవాఁడుకు
విక్రమశాలియని కలంతువుగాఁబోలు! వానిఁగూడ వాహినీప
తియై సత్తమయని దోఁచెడిని (నూదును ద్వేషించి) యేమనె
కదూ! ! ! ఏరాగేసరా! పాచకకార్యదురంధరా.

సాక్షి — (కదూ!) సైన్యాధిపత్యమునకు నీకంటె వీఁడే తగినవా
డని నీవుచెప్పెద!

సాక్షి — సాక్షి! సేనాపతివగుట కియ్యకొందువా?

సాక్షి — (ధిగుకంటికుండై) గౌరవ్యా! నేనేమియుఁ గ
నియ్యరాదు. నంటముగిసెనని చెప్పవచ్చితని.

సాక్షి — సహనంబునర్పగలవా?

సాక్షి — సైన్యాధిప! అప్పుడుకాలేదు! పోలీలను పోలీలను
నీవుచెప్పెదను.

సాక్షి — అప్పుడు నీ సేనానిగారు. కాని యిప్పుడు నిష్పాద
యగు ప్రశ్నించుకాలేదు. ఇండక మొనరించెదవా యని యి

వంటవాడు—బాబూ! బాగుగానే తయారుగావించితిని!

హెదాయత్—తయారుగియారుకాదు. రణమొనరింపవచ్చేదవా?

వంటవాడు—బాబయ్యా! నాకేమియు రణబాధలేదు! నాకేమియు మందునలదు! నాకీ బ్రతుకుపై నాసలేదు!

హెదాయత్—(సవ్వుచు) పోరొనచ్చేదవా?

వంటవాడు—అప్పుడేవచ్చి చెప్పినదా! అయ్యగారూ! నాయంజే దోషములేదు. ముందుగఁ బోట్లాటఁ జెట్టినదదియే! ఇంకనన్నింట నుండనీయనట! దానికేమియు జాలలేదు! ఛీ, చీపురుకట్ట! అయ్యా! చూడండివీపు! దీనికేమిలెండి! తమించండి! పులావుగూడఁ జేసి నాను! బేగిరండి!

[బధిరుఁడైన సూదుని పలుకులకు గడుపుబ్బనవ్వుచు

హెదాయత్—పరాక్రమశాలీ! పులావును తయారుగావించితివా. సంతసము సంతసము!—ఇంక మేముకూడఁ బులావును లావుగఁ దయూ రొనరించెదము. నీవింక వెడలిపోమ్ము—నేనిదె వచ్చు చుంటి.

[వంటవాడు వెక్కివెక్కి యేడ్చుచు వెడలిపోవును.

హెదాయత్—హుస్సేనుసాహేబూ! ఈపర్యాయము పులావు గావించుముగాదా?

హుస్సేను—ఏమిపులావు?

హెదాయత్—ఏమిపులావందువా? రసపుత్రులను పులావు! నర పలలముచేఁ బచితమగు పులావు రుచియెంతయో నీవీవరకు నెఱుంగవుగాఁబోలు!

హుస్సేను—స్వామీ! నన్ను మన్నింపుఁడు. ఈవిషయమున మీకు తలఁచినట్లు నేదలంపఁజాలను.

హెదాయత్ — హుస్సేనూ! నీవింకను అశిక్షితుడవై యుంటివి ఈయొక్కమారే నీవు నన్ననుగమించితివి. యుద్ధమన నేమో యీ పర్యాయమైన బాగుగ నెఱుంగుము. మున్నందు జాల నవసరముండవచ్చును!

హుస్సేనూ — ప్రభూ! చిత్తము చిత్తము! మీబోటి మేటి వీరులకు రసపుత్రుల నిర్జించుట దుష్కరముగాదు! కాని మత్తమాతంగము లేమియుచుండ మశకములపని యేమికావలయునో యనిచింతించి నవారల మగుదుము!

హెదాయత్ — హుస్సేనూ! నీససమ్మానసూచక ప్రలాపము లాడుచుంటివి. నేను నేనాధిపతినంచెఱుంగుము! ఇచ్చపొడమిన నీశిరమును వేయి వ్రక్కలుగఁ బగులఁగొట్టింపగలుగుదును!

హుస్సేనూ — స్వామీ! మీకట్టిసామర్థ్యమున్నదని నేనెఱుంగుదును. వాహినీపతులగుటచే మీరెక్కార్యమునైనఁ జేయఁగలుగుదురు.

హెదాయత్ — అవును. నేను వాహినీపతిని. ఆవిషయమై విస్మృతి నొందకుము!

హుస్సేనూ — ప్రభూ! అట్లే! కాని మీవారు ఆక్రమణము —

హెదాయత్ — ఛీ! నోరు మూసుకొనుము! మరల మీవారాక్రమణ మనుచుంటివేమి? హుస్సేనూ! నీవు నాయకుఁగునంగడికాడవగుటంజేసి జెప్పుచుంటిని — మీవారు నాక్రమణ మొనరించుట కర నిమునముకాలమైనది బట్టదు! హుమ్మించు నొక్కమారులంఘించిన, దుర్గాభ్యంతరమున కరుగఁగలము!

హుస్సేనూ — అట్లులైన, నాలంఘనమాంజనేయలంఘనమై యుండఁగలయునని నలచెడ!

హెదాయత్ — (పరధ్యానమనస్కుడై విని) యిక్కార్యఫల మెఱుంగ

గుట కంజన మవసరములేదు. తలచుకొనుటయే తడవు! ఇంక నీవరుగుము. నేనుభోజనమునకై పోవలయును.

[హుస్సేను ప్రస్థానోద్యుక్తుడౌను. హేదాయతు వానిపైదన వాశిచూపులఁ బఱపి, కొంతదూరమరిగినపిదప వానినివెనుకకు బిలచి,

“హుస్సేనూ! నేను సేనాధిపతినను విషయమును నీవు మఱచి పోకుమునుమీ!”

హుస్సేను—ప్రభూ! చిత్తము చిత్తము!

హేదాయత్—ఇంకఁ బొమ్ము.

హుస్సేను—(తనలో) “సేనాపతివో లేక సైతానుపతివో నేనెఱుంగక పోలేదు. పలలాన్నరాసుల బాగుగమెక్కుటయు, దీవు వాసిఁగాంచితివి! నీకుఁ బ్రాయశ్చిత్త మచిరకాలములోనే జరుగు”

[అనుకొని వెడలిపోవును.

హేదాయత్—ఈకాఫరులను జయించు టేపాటికార్యము! భేరినినద మొకించుక కర్ణగోచరమైనమాత్రమున రసపుత్రులందఱు దమ కాళులకు బుద్ధిసెప్పి నిమేషమాత్రమున సదృశ్యులగుదురు! ఇంక నిట్టి బహుగులతో బవరము నలుపుటేల!

[నిష్క్రమించును.

షష్ఠాద్యశ్లోకము

(ఉదయపురోదయసాగరతీరము—ప్రభాతకాలము. మీవారు

రాజకన్యయైన మానసి యేకాకినియై విహరించుచు

నీవిధంబుగఁ బాడఁదొడంగెను.)

గీతి.

వినుల తేజో మయూఖముల్ విశ్వమెల్ల

భాసమానముగాఁజేయ, పవనుఁడెప్పు

డల్లనల్లన తావుల జల్లుచుండ,

చేతమున దివ్యశాంతంబు చెంగలింప,
 ఆననంబున ప్రవిమలాస్లాద మొలుక
 మండహాసము నలుపుచు మధురముగను
 ప్రాణయగీతముఁ బాడుచు భక్తిమీఱ
 హర్షమున, బ్రీయుఁడగు దెంచునంచుఁ దలచి
 హృదయమున దుఃఖమింతైన బాదలనీక
 రమ్యమేవాడసీమ యారామభూమి
 హృది నజయసింహునే స్మరియించుకొనుచుఁ
 దిగుగు దేను బికారియకా తెఱవరీతి.

(ఒక యంధ బాలకుని వెంటనిడుకొని బికారిణి యొకర్తుకబ్రవే
 శించును.)

బికారిణి—అమ్మా ! బిచ్చము పెట్టుము.

మానసి—అవ్వా ! యీబుడుతఁడు నీమనుమఁడా ?

బికారిణి—కాదు నాసోదరిపుత్రుఁడు. కుఱ్ఱవాఁడు పుట్టుగుడ్డి. వీనికి
 దల్లిలేదు.

మానసి—తండ్రియున్నాఁడా ?

బికారిణి—అతఁడు జేశాంతరమున కరిగెను !

మానసి—పాపము ! వీనియవస్థ మిగులఁ బాడుగనున్నది. జన్మాంధుఁ
 గాంచిన నేరికి దయబుట్టదు. అవ్వా. యీ కుఱ్ఱవాని నాకీయ
 గలవా ?

బికారిణి—అమ్మా తల్లిపోయినప్పటినుండియు వీని నాచేతులతోఁ
 బెంచితిని. నన్నవిడచి యొకపూతైన నుండఁజాలదు.

మానసి—అట్లులైన వీనిని నీకడనే యుంచుకొనుము. కాని ప్రతిదినము
 నాయొద్దకుఁ దీసుకొనివచ్చుచుండుము. ఇప్పుడే బియ్యమును దీసి
 కొనుము.

బిచ్చము పెట్టుము.

వికారిణి—జననీ! జయమగుగాక!

[బాలకుని దోడ్కొని వికారిణి వెడలిపోవును.]

మానసి—“జయమగుగాక” నంచు యీభిక్షుకురా లొసంగిన దీవన యెంతమోదముఁ గలిగించెను! అది జయభేరిధ్వనికంటెఁ బ్రబలమై తల్లియాశీర్వాదముకంటె స్నిగ్ధమై, శిశుప్రథమోచ్ఛారణ వాక్కు కంటె మధురంబైయుండె!

(అజయసింహుఁడు ప్రవేశించును.)

అజయ—మానసీ!

మానసి—ఏమి రసపుత్రకిశోరమా! నీదర్శనంబు కతన నీమానసి యనిర్వచనీయప్రమోదవారాశినిమగ్నమానసయయ్యెను! సుందరా! నాసుఖభారమును నీవొకించుక నహింపుము.

అజయ—ఇంతసుఖ మెట్లొనవెను?

మానసి—నిన్నుఁగాంచుటవలననే! అదిపూర్ణసుఖము—శరత్కాల నదీ సలిలముకంటెఁ బరిపూర్ణమైనది. బిచ్చకత్తె యొకతె నన్నా శీర్షదించెను.

అజయ—మానసీ! ప్రణయపురస్సరముగనిన్నా శీర్షదించిని వారెవరు!

సర్వప్రదేశములందును నిత్యమేను నీసంస్తుతి నే వినుచుందును.

మానసి—నేనట్టిప్రశంస నెన్నఁడు వినలేదేమి?

అజయ—ఒకమారిల్లువిడిచి వెలుపలకు వెడలిన వినగలవు.

మానసి—నేనెల్లపు డారామనీమలందుఁ జరించుచుందును... అజయ

సింహా! నేనిచట కనతిదూరమున నొక యతిధి మందిరమును స్థాపించితిని. ప్రత్యహమందేను న్నవహస్తములతో సతిధ్యభ్యాగతులకు భక్ష్యభోజ్యలేహ్యా చోష్యాది రుచ్య పదార్థములతో భోజనము బెట్టుచుందును. నాచేతులతో వడ్డించినగాని నాకుఁదృఢి దీఅదు.

అజయ—మానసి ! ధన్యురాలవగుదువుగాక ! నేడే నీ కడ
సెలవుఁ గొనుటకై యిచటి కగుదెంచితిని.

మానసి—ఎచటకుఁ బోదలఁచుచుంటివి ?

అజయ—రణరంగమునకు.

మానసి—అట్లా ! ఎపుడు పోయెదవు ?

అజయ—ప్రభాతమున.

మానసి—ఎపుడు మరలివచ్చెదవు ?

అజయ—చెప్పఁజాలను. మగుడిరాఁగలుగుదునో రాజులనో యిప్పుడు
దెలుపనేరను.

మానసి—ఎందువలన ?

అజయ—సంగరరంగమున హతుఁడనగుచో—

మానసి—అట్లా—(నతముఖియయ్యెను.)

అజయ—మానసి !—మగుడిరానిచో—

మానసి—అటులైన—

అజయ—దుఃఖితురాలవగుదువు కాఁబోలు.

మానసి—దుఃఖింప కూరకుండఁ గలుగుదునా !

అజయ—గేస్తురాలవగుదువుగాన నిన్ను ప్రేయసీ యని పిలువ
నిత్తువా ?

[మానసి ముఖబింబము మందహాసరుచులతోఁ బ్రకాశించెను.]

అజయ—ప్రేయసీ ! నిన్ను నేడే బ్రేమించుచుంటినని యెఱుంగవా ?

మానసి—ఎఱుంగకేమి.

అజయ—నీవుకూడ నాయం దనురాగము చూపుచుంటివా ?

మానసి—నిక్కువముగఁ జూపుచుంటిని.

అజయ—నీవొరులఁగూడఁ బ్రేమించుచుంటివి కాదా ?

మానసి—మనుష్యమాత్రులనే బ్రేమించుచుంటిని.

అజయ—నీ వట్లొనర్ప వచ్చునా!

మానసి—కృపాళూ! నీపై ననురాగముఁ జూపుచుంటినని నేనొరు
లేరిని బ్రేమింపఁ గూడదా! నీ వొక్కరుండవు నాహృదయమును
భుక్తమొనరించుకొనఁ దలంచుచుంటివా! రాకుమారా! యిది
స్వార్థపరత్వముగాదా!

అజయ—మానసీ! నీవు మానిసివేనా?

మానసి—శాంతమూర్తీ! నీ వట్లు కినియుచుంటివేమి! నేనేమి
యపరాధమొనరించితిని! మానవులఁ బ్రేమించుటయం దేమి
తప్పున్నది! అపరాధ మున్నచో నన్ను దండింపుము. నీకుఁ
దోచిన శిక్షవిధింపుము.

అజయ— నిన్ను దండించువాడను నేనా!

మానసి—అవును (కొంచెము సేపూరకుండ్లి.) శూరశిఖామణి!
నేఁ డీ రణమొనరింప నేగుచుంటివి. రణస్థలమున సీహత్యా కృత్య
ములు హెచ్చు కొలఁది, ప్రజానీకముఁ నీకొలందికలరి, నీపరాక్రమ
మును వేయినోళ్ళఁగొని యాడి, నీకీర్తినిగుఱించి యెన్నేని గీత
ముల రచింతుకు. కాని నీపై గాఢానురాగముఁ జూపుకొలఁది
యపరాధారోపణకు నాకుఁ దావు గన్పట్టుచుండెడి!

అజయసింహుడు—ప్రేయసీ! నన్ను మన్నింపుము. నీ యుదార
హృదయకుహరాంతరాళమున విశ్వంబునంతయు నిమిడ్చివైచుము.
కృపామత్తివై సర్వప్రాణుల నాలింగన మాచరించుకొమ్ము.
మూఢత్వము కతన నీ చిత్తమునకు నొప్పిఁ గలుఁగ జేసితిని. చిం
తాభరస్వాంతుడైన యీ యపరాధిని బాలింపుము. అభ్రసం
కాశమగు భవద్విశాలహృదయమును నాస్వల్పవక్షస్థలమునగదా
బద్ధ మొనరించుకొన గమకించి నామూఢ్యమును బ్రకటించుకొం

టీని. దానంజేసి బుద్ధమతవై న నీవీ మందబుద్ధిని మన్నింపవలయును. ఇక నాకు సెలవొసంగుము.

మానసి—రాకుమారా! నీహృదయమును, ఆ తలంపుచే దల్లడిలఁ జేయకుము. రణమంద జేయుఁడవై నీనామము సార్థకమొనరించు కొనుము. అన్యాయాత్యాచారము లెన్నియో పృథివియందుఁ బ్రబలియున్నవి. దురితజనకంబులైన వానినెల్ల దూరీకృతమొన ర్చుటకై యుద్ధమనివార్యమై యుండును. కాని కదనము క్రౌర్య భూయిష్టమై, హత్యాసమన్వితమై యుండును! శాత్రవజిగీషచే నిర్దయుఁడవై నిశారణతత్పరుఁడవుగాక, సాధ్యమైనంత దనుక రిపువీరులపైఁ గరుణచూపుము. ఇక పోయి విజయుడవై మగుడిరమ్ము!

[అజయసింహుఁడు నిష్క్రమించును.]

మానసి—రసపుత్రకుంజరమా! డాలువలె శుభేచ్ఛ నిన్ను సమర ఖేత్రమునగాచుగాక! రణనిహతవీరులఁ గుఱించి యేమితలం పను! నావలెనే వారల జాయానుతులుకూడ వారలకు మంగళము నేకూర్ప భగవానుఁ బ్రార్థింతురు! వారి ప్రార్థనలన్నియు నిష్ఫలంబులగుఁ గదా! ఆ కాంతల వాంఛలన్నియు భగ్నములై చనునుగదా! యీ ఘటనల కెట్టి ప్రతివిధానమును లేదా!

[సజల నేత్రయై, క్షణకాలమూర్ఛియై కుక్కగఁ జూచుచు నిముసము నేళ్లు నిలువంబడెను. మరల ముఖము వికసింప నంతోషముతో తనలో]

“బహుశ సంతోషసంరంభపూరిత హృదయమై పవిత్రం జైన కర్తవ్యం బాచరించెద. ఆహావమున ననువులఁబాసిన వారల కేమియుఁ జేయఁజాలను. కాని గాయపడినవారికిఁ దగు శుశ్రూష సలంపఁగలను కాన నేనట్లానరించెదను—కలఁతపడిన చిత్తముల

కూటటఁ గొల్పునుంకించు నన్నెవ్వరడ్డుపెట్టగలరు. రణము గాయపడిన
వీరుల సంతాపమును బోగొట్టునుద్యోగినినై వెళంబనేజనియెద!"

(రాజయైన కుక్కిణి ప్రవేశించును)

రాణి—తనయా! వింటివా?

మానసి—అమ్మా! యేమది?

రాణి—నీజనకుఁడు పోరునలుపనరిగెను.

మానసి—అవును. ఆవిషయమును వింటిని.

రాణి—యుద్ధము మొగలాయీలతో సుమీ!

మానసి—అది యీవరకే యెఱుగుదును.

రాణి—“వింటిననియు” “యెఱుంగుదు” ననియు నీవంత తేలికగఁ
బలికితివి. సమరము సలుపుట బిండివంటలఁ గుడుచుటగాదు! రణ
మండనేకులు మరణింతురని యెఱుంగుదువా?”

మానసి—అట్లు మరణించుటసంభవమే?

రాణి—సంభవమేమి? నిశ్చయము! అంతియగాక నీయుద్ధము చక్ర
వర్తి చమూసమూహములతో—ఈమాటంతయు సంతమొందును.
ఈరణముఁ గావించువారందఱు వీరస్వర్గము నలంకరించుట నిక్కు
వము!—పోరానర్పకుండువారి గతియేమి కానున్నదో దెలుపఁ
జాలము.

మానసి—భయవిహ్వలులమై ప్రయోజనమేమి?

రాణి—అంతయుఁ బ్రయోజనమే! మానసి! నీకుఁ బరిణయముఁ
గుదిర్చితిమి. నిర్ణీతతిథి సమీపించుచున్నది. ఈరణసంక్షోభమం
దెట్లు పరిణయము సంభవమగునో దెలియకున్నది.

మానసి—సంభవము కాకుండుటేమేలు!

రాణి—మేలేమి! పెండ్లికాకున్న నెట్లు—

మానసి—ఎట్లేమి! బాగుగనుండును!

రాణి—అమ్మా! బాగుగచుండుననెడవేల! కాంతలు వివాహమాడకుండ నుండవచ్చునా! నిన్ను యోధపురరాజతనయున కిచ్చి బెండ్లిసేయ నిశ్చయించినారము. నిన్ను వరించుటకు మారుగ నారాకొమరుఁ డిచ్చుడు మృత్యుకస్యను వరింప వచ్చెను. నాయభీష్టము సిద్ధింపదేమో యని వెఱగొందుచుంటి. పరిణయ నిర్ణయము భండనానంతరము సలిపిన యుక్తముగ నుండెడిది. నీతండ్రి నాపలు కులన్నిటిఁ బెడచెఱింబెట్టె.

మానసి—అమ్మా! నాపరిణయార్థము నీవంత తొందరఁబడుచుంటి వదేల! వివాహముమాట నటుంచుము—నేనొక మహత్కార్య నూచరింప నిశ్చయించితిని.

రాణి—అదేమి కార్యమోనాకుఁ దెలుపుము.

మానసి—కడనభూమియందు సలుపవలసిన కార్యము.

రాణి—తనయా! అదేమట్లునుచుంటివి?

మానసి—జూసి! యేమట్లుబ్బుర పడుచుంటివి! నంగరభూమిపై శిథిల కాయులై పడు శూరశిఖామణులకు శక్తివంచనలేక శుశ్రూషగా వింప నిశ్చయించితిని.

రాణి—ఏమిసీసాహసము? అజయసింహుఁడు నీచిత్తముననిట్టి భావము నుదయింపఁజేసెఁ గాబోలు.

మానసి—కాదు. ఆరాకొమరునం దేదోషములేదు. రణస్థలమున కజయసింహుఁడు శత్రువుల వధింపనేగెను. నేను రక్షింపనేగెదను.

రాణి—అమ్మా! పిన్నతనము కతననీకువివేచనాశక్తి యావంతయు లేదు. చేటుఁగలిగించు పనులఁ చేయదొరకొనకుము.

మానసి—సిలుఁగులఁబడువారికి నేనుముఁ గూర్చుటజెడు పనియా!

రాణి—మానసి! నీతోనేను వితండవాదము సలుపఁజాలను. నామానముల్లంఘించి నీవెచ్చోటికిని పోరాదు.

మానసి—తల్లియాజ్ఞ యనుసరణీయమైనదే కాని అట్టియాననిజ కర్తవ్యమునకుఁ బ్రతికూలముగఁ గన్పట్టునేని శంకారహిత స్వాంతనైదానినుల్లంఘింప దొరకొందును. ఇన్విషయమున నన్నెవ్వరును బ్రతిఘటించఁజాలరు. నాదృఢనిశ్చయము నీకీవర కే దెలిసియున్నది. దానంజేసి నేనిప్పుడగదనభూమికిఁ దరలిపోవుచుంటిని. నీవింటికి పోమ్ము.

రాణి—నీవెవరివెంట వెడలెదవు?

మానసి—అజయసింహుని పరివారము ననుసరించి పోయెదను.

రాణి—నేడలంచినట్టులే యయ్యెను. రాణాకూడ నిత్త రివెడలిపోయెను. ఇప్పుడు నీకన్య లేరుబోధనేయఁగలరో తోపకున్నది.

మానసి—జనకుఁడిప్పట్టున నిచ్చోటనుండిన, నన్ను వారింపకయే యుండును. నేనునాతండ్రి చిత్త మెఱుంగక పోలేదు. అతఁడు మిగులఁగ యణాఘఁడు.

రాణి—అతఁడే కార్యమందును నీకడ్డుచెప్పకుండుటచే నీవిట్టులైతివి. తల్లిచూటవినని తనయవీవాకర్తుకవే గన్పట్టుచుంటివి! నిక్కముగ నేదియోయరిష్టము రానున్నది!

మానసి—జననీ! రసపుత్రరమణివైన నీవిట్లువిచారింపరాదు. పరార్థమైస్వార్థత్యాగము నలుపవలెనను విషయమును నీకేనెఱింగింప నక్కఱలేదు. నీడెందంబునఁ గొందలంబునకుఁ దావీయకుము. ఆనంధపయోధి నిమగ్నమానసనై నేనుంబుగ నేనిలునేరఁగలను.

రాణి—(నిట్టూర్పు విడచుచు) కలికాలమహిమ!

[నిష్క్రమించును.]

మానసి—ఈశుభేచ్ఛచే నాచిత్తమంతయు తేజోమయమైపోయెను. ఆహా! దానిజ్యోతి యెట్లనిర్వాచ్యమైయున్నది! సద్వాంఛాజనితాష్టోదమునకు సద్యోద్యో ఫలముండకమానదు. ఈసుఖంబునకుఁబరిణా

యసుఖంబునకును స్వర్గమునకుఁ గాతాశమునకున్నంత భేదము గలదు.

సప్తమ దృశ్యము

మీవాడు యుద్ధక్షేత్రము సంధ్యాకాలము.

(హేదాయత్ హుస్సేనులిరువులు శిబిరాభ్యంతరమునఁ బ్రవరించు కొనుచుండిరి. వెలుపల యుద్ధకోలాహలము జరగుచుండెను. ద్వార ప్రాంతమున నిరువురు సైనికులు కృపాణపాణులై నిలువంబడియుండిరి).
హేదాయత్ — హుస్సేనూ! రసపుత్ర సైనికులు దాదాపుగ నెంద గుందురు?

హుస్సేను — రమార మేఁబది వేలు.

హేదాయత్ — అట్లా! ఎంతైనను, వారందఱు భీరులేకదా! ఇంక ను, పలాయన మొనరించుటలేదేమి?

హుస్సేను — రసపుత్రులు పలాయన మొనరించువారుకాదు.

హేదాయత్ — ఎట్టివారో యెఱుఁగనుకాని, భయముగదురునట్లు పొద్దుటినుండియు వారలు కదన మొనరించుచుండిరి. వారు పలాయన మొనరించిన బాగుండునుగదా!

హుస్సేను — ఆలాగుననా! పలాయనశబ్దము రసపుత్రుల నిఘంటువునందు గన్పట్టదు. జయలక్ష్మిఁగాని, మృత్యుకన్యఁగాని వరింప వారు కృతనిశ్చయులై యరుదెంచిరి.

హేదాయత్ — నేను వచ్చినదికూడ జయలక్ష్మిని బడయుటకే!

హుస్సేను — (తనలో) నీవు నేను వరించునది జయలక్ష్మికాదు చాకలి లక్ష్మి!

హేదాయత్ — హుస్సేనూ! ఈరసపుత్రులొకించుక కదనశిక్షఁబొంది నవారని దోచుచున్నది.

హుస్సేను—దేవరవారానంగతి నిపుడే తెలిసికొంటిరికాబోలు.

హెదాయత్—ఇదిగో రాజపుత్రుల రణధ్వని వినవచ్చుచున్నది! వారి వలె మనసైనికులెవ్వరును సింహనాదము సలుపుచుండుటలేదేల? మనవీరులు, భీరులభంగి శత్రుఖడ్గాహతులకు వెఱచి కాందిశీకులై రాయేమి?

హుస్సేను—లేదు-సమరము సలుపుచునేయున్నారు. సేనాధిపత్యభారము వహించినవారగుటచే, మీరొకమారు శిబిరమునువిడిచి వెలుపలికిరుగుట మంచిదిగాదా!

హెదాయత్—సేనాధిపతినయ్య నాకీ యవసరమున శిబిరము దాటి వెలుపలకు బోవు నవసరమేమియులేదు. నాబావమరది యెనా యత్థా నొక్కరుడే శత్రుసైన్యములఁ బరిమార్పఁగలఁడు. పిటికి పందలైన రసపుత్రశాత్రువులతోఁ బోర నేఁగూడఁ బోవలయునా!

హుస్సేను—మహాశయా! మీ రనినది నిక్కువమే! శూరులకును పిరికిపందలకును పోరుపోనఁగదు. కాన మీ రియ్యెడనే భద్రముగ నుండుఁడు. (ద్వారమువైపునకు దృష్టి నిగుడించి) అదిగో రసపుత్రుల యుద్ధకోలాహలము మరల వినవచ్చుచు, మన శిబిరమును సమీపించుచున్నట్లున్నది—స్వామీ! అపాయము వచ్చునేమో యని భయపడుచుంటిని.

హెదాయత్—ఒకమారు వెలుపలికేగిన నీ భయము తగ్గునేమో యని తోచుచున్నది. అట్లరిగెదవా యేమి?

హుస్సేను—స్వామీ! వెలుపలకుఁ బోవలయుననియే యున్నది. మీ రందుల కియ్యకొనిన మిగుల సంతసించెదను.

హెదాయత్ (తనలో) అయ్యయ్యో! నోరుజారి యంటిఁగదా! (ప్రకాశముగా) హుస్సేనూ! నీవు పోవలదు. నీవు నాయుద్ధనే యుం

దుము. పిన్ననాటనుండియు నొంటరిగ చుండుట నా కభ్యాసములేదు.

అది చెడ్డ యలవాటునుమా!

హుస్సేను—అది నిక్కువమే సుడీ!

హెదాయత్—ఏమి యీ కలకలము! ఇది చిక్కులఁ బిక్కుటిల్లఁ జేయుచుండెను!

హుస్సేను—ఈమాటింకను సమీపమందు వినంబడుచున్నది!

హెదాయత్—అవును! అదిగో భేరి చురల మ్రోగుచున్నది!

హుస్సేను—స్వామీ! ఏదియో యుపద్రవము వాటిల్లెనని దోచు చున్నది!

హెదాయత్—అయ్యయ్యో! ఇంక నేమిగతి! అల్లా!! అల్లా!! అయ్యో! అయ్యో!! (అని యతఁడు హుస్సేను నాలింగన మాచరించుకొని యేడ్వ దొడంగును.)

హుస్సేను సేనాపతిని మెల్లగ వదలించుకొని, వాని నొకచో నాసీనుఁ గావించి, యా శూరశిఖామణి సూపు ధైర్యమునకు నివ్వెరఁ జెందుచుండెను. (సైనికుఁడొకడు ప్రవేశించును.)

హెదాయత్—ఏమివార్త?

సైనికుఁడు—స్వామీ! సైన్యాధ్యక్షుఁడైన సామశేరు హతుఁడయ్యెను.

హెదాయత్—ఏమి! హతుఁడయ్యెనా! హా!

హుస్సేను—తక్కిన సైన్యాధ్యక్షు లేమైరి?

సైనికుఁడు—యుద్ధ మొనరించుచుండిరి.

హెదాయత్—ఎనాయత్తాను జీవితుఁడై యున్నాఁడుకదా?

సైనికుఁడు—ప్రభూ! జీవితుఁడయ్యే యున్నాఁడు.

హెదాయత్—సరే పొమ్ము.

(సైనికుఁడు నిష్క్రమించును)

హేదాయత్ — హుస్సేనూ! నిజముగ నీవనినట్లు విపత్తు ఘటిల్లు నేమోనుమీ?

హుస్సేన — తినబోవుచుడుచియగుగు పెందులకు! మున్నొకమారు మీ వారు నాక్రమించుకొనుట, యనలీలగ దుముకుటయేయని యంటిరి! అట్లగుచోనది హనుమంతుని లంఘనంబై యుండవలెనని నేఁ బల్కితిని. స్వామీ! అపుడేనుపలికిన పలుకు లసత్యములు గావని యిప్పుడు మీకు గ్రహించితిరా? — అదిగో రణఘోషమింకను సమీపమున వినంబడుచున్నది!

హేదాయత్ — అవును! యుద్ధమం దేమిజగుగునో చెప్పశక్యముకాదు సుమీ!

హుస్సేన — ఇప్పుడు మనపనియేమగునో చెప్పశక్యము కాని మాట నిజము.

(ద్వితీయసైనికుఁడు ప్రవేశించును)

హేదాయత్ — ఏమి సమాచారము?

సైనికుఁడు — హుజూర్! మన సైనికులందఱు చెల్లాచెన్నై బవరము నుండి పరువిడుచున్నారు.

హేదాయత్ — అదేమి?

హుస్సేన — ఈకోలాహలమందుచేతనే కాఁబోలు.

సైనికుఁడు — హుజూగ్. అవును స్వామీ!

(నిష్క్రమించును)

హుస్సేన — సేనాపతీ! మీరొకమా రీతిబిరమందలిశయ్యను వదిలి వెలుపలికిఁ జరుడు. మిమ్ముఁ గాంచిన, సై నాధ్యక్షు లుత్సాహ వంతులు కాఁగలరు. ఇక తడవుసేయకుఁడు. నేఁ గూడ మిమ్మును సరించివచ్చెదను — మీరు సైన్యాధిపత్యము వహించిన శూరులను విషయము మఱచిపోకుఁడు.

హేదాయత్ — వెలుపలికి బోవలయునని నాకిదివరకు దోచినదికదు! ఇప్పుడు పోవుటకు నాకిష్టములేదు. ఇంతవరకు నీవచనముల నాకవిప్రోకలేదు. నాద్వైత్యసాహసముల నిదినరకే జూపియుండవలసివది. అయ్యయో! ఇప్పుడేమిచేయుదును! ఏమిగతి!! (హతాశ వ్యంజకములైన వికారచేష్టలఁ జూపసాగెను).

(శ్రుతీయసైనికుఁడు ప్రవేశించును.)

సైనికుఁడు — సుహృద్రాభూ! సేనాయత్తాను హతుఁడయ్యెను!

హేదాయత్ — ఏమి! ఏమనుచున్నది!! ఆఁఁ అట్లుకరుగునా! — ఇదిగో! ఇదిగో!! కాపుత్రకణభేరి! అయ్యో! సమీపించినది! ఏమిబుద్ధి! అయ్యో! అయ్యో!! అల్లా! హుస్సేనూ! నాకేదేని దారిఁజూపుము బాబూ! (హుస్సేనను సురల గొగలించుకొనును).

(సేనాధిపతి సల్లశేషమును వదల్చుకొని)

హుస్సేను — వీరవర్యా! వెలుపకుఁడు! ఒకమారు వెలుపలికరుగుఁడు.

హేదాయత్ — అయ్యో! ఇదేమి భయంకరనినదము! ఏమోయినా హుస్సేనూ! నీకు వినబడుట లేదేమి?

హుస్సేను — వినబడకేమి! ఇదిగో కణకొల్లాహలముతో బొటు సైనిక జయనాదములు కూడ హెచ్చగుచున్నవి. శాత్రవులు మనల సమీపించుచున్నట్లు దోచుచున్నది!

(చతుర్థసైనికుని ప్రవేశము.)

సైనికుఁడు — సర్వనాశము! సర్వనాశము!!

హేదాయత్ — అట్లని యీవరకే యెఱుఁగుదుము. అంతకన్న నిపు డేమైన జరిగెనా?

హుస్సేను — ఇంక నేమిజరుగును! సర్వనాశముపైన నింక నేమినాశమున్నది!

నికుఁడు — మనసైనికు లందఱుఁ బలాయితులగుచుండిరి. రాజ

అత్తరములను తనకు తుల్యములను బలముగై తీరదాచు నేదెక్కుగ వచ్చు
యందే!

హేదాయత్ — (బిగ్గరగ) ఓ! హుస్సేరా!!

హుస్సేను — (ఉచ్చైస్వరమున) ఓ! నేనావతీ! నే నిచ్చటనేయున్నాను!
వెలుపలికిఁబోలేదు!!

హేదాయత్ — అయ్యో! వారలు చచ్చిరాయేమి!!

(నేపథ్యమున “పరుగిడులు పరుగిడులు!”)

హేదాయత్ — ఏవై పుగ?

హుస్సేను — ఈవై పుగ! (వలాయన మొనరించుచు.)

తత్తరముకతన హేదాయత్ వేరుదిక్కుగఁ బరువెడనాగును. అట్టి
దిక్కి నొకతొపాకిగుండు నానియొడలికిఁ దగులు నాకూరాగ్రేనడుండు
భూవతితుండగు! రసపుత్రసైనిక పరివృతుండై, మొగలుపతాక
మను కరములవిడికొని, అజయసింహులను ప్రవేశించును.

అజయసింహుడు — జయ్! మీచారురాజాకు జయ్!!

సైనికులు — జయ్! మీచారురాజాకు జయ్!!

హేదాయత్ — (భూవతితుండై యుండి కరములఁజోడించి) బాబయ్యా!

దండము! నన్ను చంపకుండు! నేనింకను చావలేదు! — నన్ను

చంపకుండు? ఊరక బంధింపుండు! చంపకుండు!

అజయసింహుడు — నీవెవడవు?

హేదాయత్ — బహద్దరును!

అజయ — గొప్పవిరుదమే! నీవెవడవో చెప్పుము.

హేదాయత్ — హేదాయత్ ఆలీఖానుండను.

అజయ — నీవెవడవో నాకుబోధపడుటలేదు!

హేదాయత్ — ఎఱుగరా! మొగలు సేనాధిపతివి!

అజయ—మొగలు సేనాధిపతివా! సేనాధిపతి యీ సమయమునఁ గద
నరంగమందుండక తిలిరంబున మూల్గుచున్నాఁడేమి?

హేదాయత్—సేనా! —అవును—నే!—నేను! ఆ—అవు—
నేనే అ- అ- ఆ—అందుకు చా చా లా—కారణము—
ముంది!—! వివరంగా యి—యి—యిప్పుడు చెప్పలేను!—
జ్ఞాపకమునచ్చుటలే!—లేదు!—బాబూ! నన్ను జంపకుండు
న!—న!—నన్ను బ్రదుకనిండు! అల్లా! అల్లా!! (డగ్గుత్తికతో
నేడ్చును.)

అజయ—అట్లే బ్రదుకుము! ఇట్టి శౌర్యముఁ జూపుటకే కాబోలు
మీ వారును జనులచేదనని వచ్చితివి! ఏడ్వకుము! భయములేదు.
నిన్ను వధింపను! జనుజయధ్వనములచే రాజపుత్రస్థానమంతయు
ముఖరితమగుగాక!

హేదాయత్—అట్లే కానిండు! నన్ను మాత్రము జంపకుండు! నన్ను
నేనే! నేను! కొత్తగా—పె! పెండ్లాడితిని! అల్లా అల్లా!!

[సైన్యసమేతముగ నజయసింహుండు నిష్క్రమించును.]

హేదాయత్—అమ్మయ్యా! బ్రదికితిని!!—దాహము!—దాహ
ము!! అయ్యో! దాహము!!—

దృశ్యంతరము.

ఆహవరంగము—అంధకారనిశీధము.

చచ్చిపోఁగులై పడియున్న తురగపదాతిసమూహములమధ్య
కతిపయ సైనికులతో మానసి సంచరించుచుండును. కొందరు సైని
కులు చేతులందు కాగడల ధరించియుండును.

మానసి—సైనికులారా! మీలోఁ గొందఱావైపున కరుగుండు—
మేమిదిక్కునఁ జూచెదము.

[రాజపుత్రులు కొందఱు సైనికసహితులై వెడలిరి.]

మానసి—ఆహా! యేమి యాయాభీలదృశ్యము! రుధిరప్రవాహము
 లెట్లు లీరణరంగమును భీషణస్థావిత మొనరించుచున్నవో! హత్యా
 దేవి నలుగడలఁ దాండవమాడుచున్నదే! హాహాకారములతో
 దిక్కులు పిక్కటిల్లుచున్నవి. పలలార్థమై గృధ్రశకులములెల్లెగసి
 వచ్చుచున్నవో! జంబుకారవము లెట్లు భీతిఁగొల్పుచున్నవో!
 పరమేశా! నరుఁడు నరునివధించుట నీరాజ్యనియమమా యేమి!
 భయమొనపించు హింసాసిశాచి యీప్యథావినుండే చొలఁగిపోదా
 యేమి! యమామయా! భయరహితుఁడై మానిసి మఱొండు
 మానిసిని హత్యఁగావించుచుండఁ జోద్యముఁ జూచుచుంటివా! నీల
 సభమును భేదించి విశ్వమందుపాపము భీషణవిజయహారకారముల
 సలుపుచుండ, నీవు దాని సంతమొనరింప కూరకొనుచుంటివేమి?
 ఆహాహా! ఈరంగస్థలమెంత భయావహముగ నున్నది! యీదృశ
 భయానకదృశ్యము నేనెన్నఁడు జూచియుండలేదు. ప్రేవులప్రోవులు
 చరణములకు దగులుకొనుచున్నవి! ఇదిగో దెబ్బతిని పడినవారు
 మృత్యుబాధచేఁ గుందుడు, మూల్గుచుండిరి! ఆహా! ఈదారుణ
 హింసారంగమున నీక నిలచియున్నవో హృదయము నిదారితము
 గాక మానదు!

గాయములతో నిండిన కాయముఁగల సైనికుఁ డొకఁడు
 “అయ్యో! యేమియీబాధ!” అని మూల్గుచుండ వానిని సమీపించి
 మిత్రమా! నీకుబాధ యెచ్చట గలుగుచున్నది! అయ్యో! పాపము
 నీశరీరమంతయు రక్తమయమై యున్నది!

మఱొండు సైనికుఁడు—అమ్మా! నీవెవఁడుకవు! ఇటురమ్ము తల్లీ!
 మానసి—(“మాటలాడకు” మని ప్రథమ సైనికునికడకరిగి, వాని
 గాయములపై నేదియో మందిరి, చిన్నవసనముచే దానిఁగట్టుచు

“వీరపురుషా! విచారింపకుము. భయమొందకుము! స్వస్థుడవు గాగలవు. ఈయాశాపథముఁ ద్రావుము (అతఁ డాయాశాపథమును లోనికిఁ బుచ్చుకొనెను.) దగ్గఱ గాయములతో బాధపడుచున్న సైనికుఁ డార్తనాదముఁ గావించువానిని సమీపించి,
మానసి—“సైనికా! స్థిరముగఁ బడియుండుము. సీశుశ్రూషకొఱకై తగు నేర్పాటుఁ గావించెద” [అని నిజభృత్యున కేదియో సంకేతన మొనర్చి, నతఁడు వెలుపలికిరిగెను. పడియున్న వేఱొక సైనికుఁ గాంచి]

మానసి—“అస్థిరుడవుగానుము. నేనిప్పుడెవచ్చెద?”

[మరల నొక వ్రణితుఁడు—అయ్యయో! యేమియీ వేదన! మృత్యువు మృత్యువేమఁచిది! ఓ! ఏమి యీ మాతన! అని కేకలువేయును.]

మానసి—(వాసినిపరీక్షించి, యంకర శ్వాసము శబ్దము కాలేదు, సైనికా! ఇటుఁజూడుము’

హెదాయత్—దాహము! దాహము! అయ్యయో! నోరాఱ్ఱుకొని పోవుచున్నది!

(సలిలపూరితకలశ మొందుకొని మానసి వానికడ కరిగి “ఈనీరమునుద్రావు” మని గొంతెగిర ముంచెను)

హెదాయత్—అనేకుఁగోలి “అమ్మయ్యా! యెప్పటికిఁ ప్రాణము జేరెను! అల్లా! అల్లా! ఆహాహా!”

(సైనికసమేతముగ నజయసింహుఁడు ప్రవేశించును)

అజయసింహుఁడు—గాఢాంధకారమున నీభయంకర భండనభూమి యందు భీతరహితవై చరించునూనినివీ వెవ్వతవు?—రాజపుత్రివా యేమి?

మానసి—అజయసింహా! నేనే!

అజయ—(వికటమునకుదిగి) మానసీ! నవనీతనంకాశ మానసా! నీపరో
కాశం నాయణత్వ మతిశ్లాఘ్యముకదా!

మానసి—రసపుత్రేశ్వరా! రణరంగమున బడియున్న యీహతభా
గ్యులకు నేననలుక నాకొకించుక సాయమొనరింప సైనికులలో
గొంతజీవి దోడిచ్చాడవా? నాకడ బరిచాకకులు విశేషముగలేరు.

అజయ—నామనీ కేమి సాయమొనరింప చలయును?

మానసి—క్షేత్రగాత్రులకు మూలపున విడికొని నానేవాళిబిరమం
కునిచింపఁబడును.

అజయ—ననే (సైనికులను ద్వేశించి) మీరీయకుడలుకు తెఱంగున నా
చరింపుడు.

“ఉత్తము! మహాద్రుహ!” యనిసైనికులు వెడలిపోయిరి.

మానసి—రసపుత్రా! ఏమియాయానందము!

అజయ—మానసీ! ఏమి యాదివ్యజ్యోతి!

మానసి—ఎచట?

అజయ—నీప్రపుల్లముఖమందు—యీహతసైనిక వికటక్రందనముఖ
రితకడన రంగంబున, నీమృత్యులీలాక్షేత్రమున, నీభమానకశ్మశా
సభూమియందీతారకాదీప్తతమంబు నందేమి యాయనిర్వా
చ్యప్రభ! ఝటికావిత్కుబ్ధ నిశాంధకారవిత్కుబ్ధ మహార్ణవోపరిభాగ
మునఁ బ్రకాశించు ప్రభాతప్రభాకరాలోకము నడుపున, వినీలజల
ధరాంతరిత స్థిరనీలసభంబుభంగి, ఆర్తిజేమిరానుగతసుఖాలోకము
లీలఁగన్పట్టు నీమూర్తిమహిమ మెట్టిది!—

“ఆహా! ఏమియీ సౌందర్య—మీగరిమ! ఏమియీ యనన్యసామా
న్యలావణ్యము! మాహాత్మ్యము! పరాకాష్ఠ! త్యాగము! విస్మయ
ము! విస్మయము!—మానసీ!

(అజయసింహుఁడు మానసికోమలకరములఁ బట్టుకొనును.)
మానసి—అజయసింహా! ఏమి నీయుల్లాసము!! ఆశ్చర్యము!!

అష్టపద్య శ్లోము

ఉదయపుర రాజపథము—ప్రత్యుషఃకాలము చారణీదళప్రవేశము.
వెనుక గోవిందసింహా, అనురసింహ, అజయసింహ సామంత
కాదులు, గాయలి వీరీతునఁ గాడఁ దొడంగిరి.

గీ.తి.

సిరులకాకరమై, య శశీలురైన
తనయులం గన్న మీవారుఁ గని, యవనులు
దాడివచ్చిరి ముష్కరదస్య బట్లు
మిహిరశీతాంశు కులజులమహిమ నెఱుగ
నేరక మాననకార్య తత్పరులు నగుచు;
భయదసంగ్రామవాదమభ్రమునుదాక
గాయపడినట్టి వారియాక్రందనములు
నింగి మాగ్రోగ నెల్లడ నిండిపోంగి
మేటిశూరులు కరవాలధాటిఁజూల,
తుదకు హత శేషమైనట్టి తురకదండు
మరలిపోయె విషాదసంభ్రమముతోడ.
తావిఁగల మంజులతాంతతతులతోడ
రాజ్యలక్ష్మీనిగొల్చు పరంధులార!
రండువేగమ జయజయారావములను
సలిపి, గావితముపచారములను సరగ,
కరుణతో సంగరక్షతకాయులకును.

శ్రీ

మీ వాడు పతనము

ద్వితీయాంకము

ప్రథమదృశ్యము

ఆగ్రాయందు సగరసింహుని యాలయము—ప్రభాతకాలము
సగరసింహుడు, దౌహిత్రుడైన యరుణసింహుతో బ్రసంగించు
చుండెను.

సగరసింహుడు—అరుణా! అమరసింహుడు దేవారుయ్యుని
మొగలొసైనికుల దుత్తునియనిసేయుటొక భౌతికకృత్యము
వలె గన్పట్టుచు డుట నిక్కముగాదా?

అరుణసింహుడు—నిక్కువమే. అమరసింహుడు కడు ధన్యుడు.

సగర—పూర్వ మతఁడు విలాసాదుల దేయించు భోగపరుడై యుం
డెడివాడు. రణమన్న నతని కెంతయో భయము. అట్టి యలసుఁ
డిపు డిట్టి శూరుఁడగుట మిగుల నక్కజముగఁ జూపట్టుచుండె!

అరుణ—దాదాజీ! వాల్మీకిమహర్షి ప్రథమవయసున దన్యుడై
యుండలేదా?

సగర—వాల్మీకిమహర్షి యెవఁడు? తులసీదాసు తనయుడు కాఁడా?

అరుణ—దాదాజీ! వాల్మీకిమహర్షి పేరెప్పుడును వినియుండలేదా?

ఆశ్చర్య మాశ్చర్యము! అతఁడు సంయమింద్రుడు కాఁడా?

సగర—అటులా? అతని నెన్నఁడుగాని జూచినట్లు నాకు జ్ఞప్తికి
వచ్చుటలేదు!

అరుణ—(నవ్వుచు) అతని నెట్లు జూడఁగలరు! వాల్మీకి తేతా
యుగమందు జన్మించెఁగాదా?

నగర—ఏయుగమందు?

అరుణ—తేతాయుగమందు.

నగర—ఓ! అటులనా! అట్లగుచో నతఁడు నాకంటె గొలఁది దినము
లకు బూర్వమే యుదయించి యుండును. వాల్మీకియనుపేరు నేను
వినినదికాదు. ఊరక దెలియనట్లు నటించితిని—వాఁడు మిగుల
రసికపురుషుఁడునుమీ!

అరుణ—(నవ్వుచు) మీరును రసికపురుషులే. జడలుదాల్చిన
య మ్మహాత్ముఁడే కదా రామాయణమును నుద్గ్రంథమును
రచించెను.

నగర—రామాయణమును రచించిన దతఁడా? అది మంచిగ్రంథమే!

అరుణ—దాదాజీమహాశయా! మీరు రామాయణమే చదువలేదా!

మన పూర్వపురుషుఁడైన భగవాన్ రామచంద్రుని బుణ్యచరితం
బేమియు మీకుఁ దెలియదా? ఆశ్చర్య మాశ్చర్యము!

నగర—ఆశ్చర్యమేమి! నాజీవన మంతయు యుద్ధభూమిలోనే గడచి
పోయెను. రామాయణమును చదువుటకు సమయ మెక్కడిది
నాకు!

అరుణ—మీరు యుద్ధములఁగూడ సలుపుచుండెడివారా?

నగర—ఓ! ఎన్నియుద్ధము లెన్నియుద్ధములు! వాని నన్నిటిని విశద
ముగ నీకడవర్ణించిన భయముచే గోలుగోలున నేడ్చెదవేమో
యని వెఱగొందుచుంటిని. అపుడు నీవుగాని, నీ జనయిత్రుగాని
పుట్టనేలేదు.

అరుణ—మీరు పుట్టినారా?

నగర—ఆఁ పుట్టితిని. ఇం దన్యత మేమియులేదు.

అరుణ—అయితే దాదాజీ! అన్నిసంగ్రామములను జేయువరకు నూరకుండెనా?

సగర—ఊరకుండు తెవరు?

అరుణ—మామాతామహి!

సగర—ఆమె కేమిపని?

అరుణ—మీరు గావించిన సంగ్రామము లన్నియు నామెతోగాదా?

సగర—నిక్కముగ గాదు.

అరుణ—అట్లులైన మీరణముల నికేరమణులతో సలిపితిరి?

సగర—ఛీ! కుత్తా! రమణులతో రణమేమి?

అరుణ—అట్లులైన మీ రేవీరులతో బోరితిరి?

సగర—కుత్తా! నా కదే జ్ఞప్తికి వచ్చుటలేదు కాని యెన్నియో భండనముల సలిపినట్లుమాత్రము జ్ఞాపక మున్నది. అప్పుడు మీ రెవరు పుట్టలేదు.

అరుణ—ఈవిషయమును ముందే దెలిపితిరి.

సగర—నీజనని—

అరుణ—దాదాజీ! నాజనని యెచ్చటనున్నది?

సగర—ఎచ్చటనున్నదో దెలుపజాలను. ఒకనాటి యువయమున నిదురనుండి మేల్కొంచి “మీవారు, మీవా” రంచు యుచ్చైస్వనమున బలికి నీజనని యెక్కడికో జనియెను. ఆనాటి సంధ్యాసమయమున నెంత యన్వేషించినను ఆమె కనుపింపలేదు.

అరుణ—నాజనకుండెందుండెను?

సగర—నీజనకుండు జడుడు. మూర్ఖుడై యతడు గజసింహుననుసరించి గుజరాతు యుద్ధమున కరిగి యచ్చో బ్రాణముల బాసెను.

అరుణ—ప్రాయశఃనాజనని మీవారు నందుండవచ్చును.

సగర—నాకుగూడనట్లే తోచుచున్నది.

అరుణ—దాదాజీ! మీవారును వదలి మీరిచటకెందులకు వచ్చితిరి.
మీసోదరుడయిన ప్రతాపసింహుడు మాతృస్వాతంత్ర్యార్థమై
తనప్రాణముల గోల్పోయెగదా?

సగర—దానంజేసియే యతడల్పాయువయ్యె. నిరుపేదయై కందమూ
లములఁ దినుచుండువాఁడు. స్నేహితులఁ గఱపినను వినువాఁడు
కాఁడు. అగ్రజు పలుకుల నాలింపక బ్రతాపుడెన్నియో దొసఁ
గులకులోనయ్యెను. నాదోషమేమియులేదు.

అరుణ—రాష్ట్రవాసులెల్ల రాయశస్తిలకుఁ గీర్తించుట నేఁబలు
మాఱులు వింటిని.

సగర—ఎందరెన్నికీర్తిగీతములఁ బాడినను, అవేవియు మృతిఁజెందిన
వాని చెవుల సోకనేరవు.

అరుణసింహుఁ డూరకుండును.

సగర—మేమిరువురము బాలురమై యుండఁకనాఁడు నకులోరగము
లకుఁ జోరుజరిగెను. ముంగి గెలుచునని నేఁబలికితిని. ప్రతాపుఁడు
విశ్వసించలేదు. నకులము విషధర- శిరమును లక్షించి యిటునటు
లఘింపసాగెను. దర్శకము ఫణమునెత్తి బుస్సచుచు నూర్ధ్వముగ
నెగురుచు భూమిగూలదొడంగెను. తుదకు నకులము భుజంగ
శీర్షముఁ గొరికివైవ నది వసుంధరపైఁగూలి యసురులవాసెను.
సర్పధ్వంసమే ముంగినవృత్తి. సర్పమేమిచేయగలదు. దానంజేసియే
నేను ముంగిపక్షము నవలంబించితిని. ప్రతాపుఁడు వెట్టియై
వ్యాళమపక్షమునవలంబించెను. ఇప్పుడు కూడనేను నకులపక్ష
మునే యవలంబించుచుంటి.

అరుణ—కాని యీదేవారు రణమునదాదాజీ—

సగర—బుడుతా!వారిదిరక్తబీజమంశము. కఱకువారి నీవెంతవరకుసరక
గలవు! అంతముగాక ముసల్మాను దళములుక్షీణించుచో, హిందు

వులఁ గొండఱిఁ దమమతములోఁ గలుపుకొని వారలు మరల
బలోపేతులై బనర మొనరింతును. హైందవులట్లు మేచ్చులకు-దమ
మతమందుఁ జోటియరు. హిందూకులసంజాతులు కొండఱన్యమత
ప్రచారకుల ప్రలోభన జాలమందుఁ బతితులై పిదప పశ్చాత్తాపము
నొంది నిజమతస్వీకార మొనరింపఁదలచినను ధర్మజులగుహిందూ
పండితులు చిరబహిష్కారకూపమునుండి వారలవెలికిదీయకొల్లరు.
అటులుండ మేచ్చయోనినిర్గుతులవారు దమపవిత్రమతములోనికేల
రానిత్తురు! అరుణా! ఇదిహైందవులదోషమేయనినాకుఁదోఁచెడిని.

అరుణ—ఎట్లు?

సగర—ఎట్లొచూడుము. నీమాతులుఁడు రసపుత్రుడయ్యు ముస
ల్మాను మతమును స్వీకరించి మహాబత్థానను నామమునఁ బరగు
చుండెను. ముసల్మాను కులజుడైన అబ్దుల్లా అట్లుహిందువు
కాఁగలఁడా?

అరుణ—ఇంతవీలున్నప్పుడు మీరుముసల్మాను మతమునేల యవలం
బించితిరికారు! దాదాజీ?

సగర—అట్లొనర్చుటకు దాదాజీకి సాహసము చాలదు. నీమామ
సాహసమసీనుము. అతఁడించుకై న సంకోచింపలేదుకానివానికొఱ
కై నేనుముందేచాల యేర్పాటులఁ గావించితిని. సాహసించినేను
మొగలుపక్షమునవలంబింపకున్న నాతనయుఁడుముసల్మాను కాజా
లకపోవును.

అరుణ—మీయిరువురి సాహసములు శ్లాఘ్యములే, దాదాజీ! తాము
కూడ ముసల్మాను మతమును స్వీకరించిన జాలను త్తమముగనుండెడి
ది. హిందూకులోద్భవులయ్యు వాల్మీకిమునీంద్రు నెఱుఁగక రామా
యణముఁజదువకయున్న మహాత్ములు ముసల్మానులగుటే సమం
జసము.

నగర—రామాయణమా! చదువుటా! శునకమార్జారాలకుక్కుటమూషక
మండుకాదులగుఱింబిన పొడుపుకథల వృత్తాంతము రణసీమ
లందే నిరంతరము సంచరించు సగరసింహుని కెందులకు?

అరుణ—చుహానుభావా! నమస్కారము!!

(మొగలు సైన్యాధ్యక్షుడైన సయ్యదు అబ్దుల్లాప్రవేశించును)

నగర—ఓహో! సాహేబుగారూ! సలాము. దయచేయుఁడు.

అబ్దుల్లా—రాణావారికి సలాము.

నగర—రాణాయెవరు?

అబ్దుల్లా—రాణామీరే!

నగర—అదేమట్లనుచుంటిరి? ఎచ్చటిరాణా?

అబ్దుల్లా—మీవారురాణా?

నగర—ఏమి! మీవారురాణా అమరసింహుఁడుకాడా?

అబ్దుల్లా—నేఁడుచక్రవర్తి మిమ్ము మీవారురాణాపథ మందునియుక్తు
గావించిరి.

నగర—ఏమి?

అబ్దుల్లా—ఎల్లిచిత్తూరు పోవలసినదని యాదేశము.

నగర—చిత్తూరా! ఎందులకు?

అబ్దుల్లా—ఆపురము మీరాజధానియగును.

నగర—అటులైన నుదయపుర మమరసింహుని రాజధానియా?

అబ్దుల్లా—అతఁడెకరాణాకాదు. చక్రవర్తివానిఁ బదచ్యుతుఁగావించి
వైచెను.

నగర—అమరసింహుఁడు తనపదమునేల బరిత్యజించును?

అబ్దుల్లా—ఏల! చక్రవర్తి ముదలననుసరించి!

నగర—అతఁడట్లు గావింపఁడు.

అబ్దుల్లా—కావించితీరవలయును.

సగర—నేఁబోయివానితోఁ బోరునలుపవలయునా యేమి? సా హెబూ!
నాకు రాణాపద మక్కటలేదు.

అరుణ—ఎందువలన? రణవిద్య యందతినిపుణుండనియు సంగ్రామభూ
మియందే జీవనమంతయు నతివాహితమయ్యెననియు మీరింతకు
ముందే నాతోఁబలికితిరి. గాదా—ఇపుడు సమరమన్న వెఱిగొందె
దరేల?

సగర—బుడుతా! నోరుమూయుము. అధికప్రసంగము చేయకుము —
సా హెబూగారూ! నేనుయుద్ధముఁగావింప జాలను. ఆలమొసర్ప
వలసివచ్చునన్న భయమున శంకారహిత చిత్తుఁడనై మొగలుల
మ్రోలనంజలి ఘటించి మోకరించితిని. ఆహావము సలుపవలసిన
చో నాభాతృపక్షము నవలంబించి యాచరింపవలయును—కాని
విపక్షులఁజేరిగాదు!

అబ్దుల్లా—అయ్యా! మీరుపోరానర్పనక్కరలేదు. యుద్ధముగావింపవల
సినచో మేమేకావించుము. తామనుగ్రహపురస్సరముగ రాణా
పదమును స్వీకరించి చిత్తూరుపురమందు నసింపుఁడు.

సగర—నేఁజిత్తుారరిగిన పిదపనది మాత్రమణమగుచోనేమిజేయుదును?
అబ్దుల్లా—అట్లుకాదు. ఇన్ని దినములునుండి యూరకుండి శాత్రువులిపుడు
దానినాక్రమింపరు.

సగర—సయ్యదుసా హెబూ! ఇదియొకప్రమాణమా! మనుజుఁడింతకు
మున్నెన్నఁడు మరణింపలేదని యిఁకమరణింపఁడా? వివాహమాడితి
నని కొలఁదిదినములకు బూర్వమిచ్చు వచించితివి. అట్లయ్యుపరిణయ
మాడలేదని వచింపనచ్చునా?

అబ్దుల్లా—అట్లువచించుటెందులకు?

సగర—ఏలనననీ వివాహమునకు బూర్వమెన్నఁడును పరిణయము
గాలేదుగనుక. ఇదికూడ నొకప్రమాణమే! అరుణా! నవ్వెదవేమిరా!

పా మింతవరకు గఱవలేదని యింకెప్పుడును గఱవకుండునా?

ఈప్రమాణమెట్లు రూఢమగునో నాకు దోషకున్నది.

అబ్దుల్లా—అయ్యా! మీవాగుడునకర్థము నాకేమియు బోధపడుట లేదు. మీకంత వెఱపెందులకు?

సగర—నాగుడందువా! వాగుడులేకున్నఁ బ్రపంచములోఁ బ్రదుకు టెట్లు, వెఱపేలయనుచుంటివి! నాకు వెఱపేలేదు; కానియుద్ధమొన రించుటకు నాకిసుమంతయైన నిచ్చలేదు నాకు రాణాపద మక్కర లేదు.

అబ్దుల్లా—అటులైన మీరు చక్రవర్తికడకువచ్చి, చెప్పవలసిన దం తయు వారితోఁ జెప్పుకొనుఁడు.

సగర—సరే! అట్లేవచ్చెదను. కాని మొదటబానిసఁ గావించి పిదప రాణాపదవి నొసఁగుట కాపురుషకృత్యముగ గన్పట్టుచుండెను. పిదప సరే! జరుగనున్నది జరుగకమానదు! కృతఘ్నత! ఘోరము! అవిచారము! అధర్మము! అన్యాయము—అగుణ! నడువుము!

ద్వితీయదృశ్యము

ఉదయపుర రాజాంతఃపురము-ప్రభాతకాలము

మానసి యేకాకినియై పాడుచుండెను.

గీ తి

కలకలా రావముఖరితాచలములదిగి
నాట్యగానాంతోవచ్చు నడులతోడ
సంయమింద్రుల కుచితవాసంబులగుచు
పూలబండ్లనొసంగు వనాలతోడ
విశ్వగానంబు తొలిజామువేళలందు
హాయిగాజేయు పక్షిచయంబుతోడ

తమముతెరఁ దొలఁగించి చైతన్యమొసగు.
 బాలభాస్కరకాంచన ప్రభలతోడ
 లలితపుష్పసుగంధంబులను హరించి
 చేతమలరించు మందమారుతముతోడ
 రజతసలిలంబు చాడ్చిన రజనియందుఁ
 దేజరిల్లు హిమాంశుచంద్రికలతోడ
 ప్రసవమాలామనోహర పాణియగుచు
 నెనరుగొలెపెడు నామని నెలతతోడ
 బరగు దివ్యయశస్వినీ! భరతమాత
 అందుకొనుచుమ్మ వేగ జోహారులిపుడు

అజయసింహుఁడు ప్రవేశించును

మానసి—ఎవరది? అజయసింహుఁడా యేమి?

అజయ—అవును. నే నజయఁడను.

మానసి—ఇన్నాశ్శనుండియు నీదర్శనము కలుఁగలేదేమి? క్షేమముగ
 నుంటివా?

అజయ—క్షేమముగనే యుంటిని.

మానసి—నీవిషయమై జనకు నడిగితిని. నీతో నతఁ డేమియు వచింప
 లేదా?

అజయ—లేదు. మానసి! ఇచ్చోట నీవొంటరిగ గూరుచుంటి వేమి?

మానసి—గానమొనరించుచు నేనియో భావించుచుంటిని.

అజయ—ఏమి భావించుచుంటివి?

మానసి—మనుజుఁ డతిదీనుడంచు భావించుచుంటి. మీవారుయుద్ధము

వలన నగుఁ డతి దుర్బలుఁడను విషయము తెల్లంబయ్యె.

ఖడ్గాపాతమున నతఁడు భూపతితుఁ డగును. జ్వరవీడితుఁడగుతటి

శిశువులీలఁ బడియుండును. మనుష్యురుధిరము మృత్యుబీజ మిళితమై

యుంటచే బరస్పరానురాగ బద్ధులుగాక మర్త్యులుపరస్పర
హిసాచిక్కిర తోనుంట విషాదకరము! అజయా! తీక్షణవృత్తుల
బటపుచు నిలువంబడి యుంటివేమి?

అజయ—ఆనాటివలె నేడుకూడ నొక దివ్యజోత్సాహజ్యోతి నివదన
మండలమున గన్పట్టుచున్నది.

మానసి—నీనాటివలె?

అజయ—ఆనాటి నిశీధిని దేవారుయుద్ధక్షేత్రమున సస్పష్టాంధకార
మున మూర్తీభవించిన కరుణవలె దోచు, నీసుందరమూర్తి
నన్నొక నూతనవ్యక్తు గావించివైచెను. అత్తటి నాయను
రాగం బంతయు నాకస్మికముగ నసీమహతాశాదీర్ఘశ్వాస
యందు మిళితమై పోయెను.

మానసి—అజయా! హతాశయేల?

అజయ—నీవంటి మానినిని వరింపనావంటినరున కసంభవ
మనియు, నీవిహలోకజనిత రమణివిగా వంచును, మూర్తీభవించిన
మహిమవంచును, నిక్కముగ నొక దేవకాంతవంచును గ్రహించి
తిని. ఈశ్వరుడు నీయాత్మప్రభయందు సముజ్జ్వలుడై యుండె.
నీయనావృతతీవ్రాత్మజ్యోతిని జగంబు సంహింపనేరదను భయమున
జగదీశ్వరుడు నీతనుల్లతచే దాని నావృత మొనరించెను. అనంతా
కాశ మొకరంగస్థలముగా తారావళు లొక్కొక్క టొక్కొక్క పవి
త్రచరిత్రముగా జోత్సన్నయొక యకలుషవిశ సంగీతముగా రచితం
బగు నమృతనాటకమున కీవే గథానాయికవుగా గలవు! అట్టి
దివ్యాంగనపై నీ మరుష్యమాత్రు డనురాగ మెట్టులు జూప
గలడు! భక్తిమాత్రముసూపగలుగును. ఆభక్తిఫలముగనీకృపా
బిందు వొక్కటిచ్చిన జాలును. దానివొసగ నంకోచించె
దవా? (యిట్లువచించి అజయసింహుడు మానసి కరద్వంద్వ

మును బట్టుకొనోయెను. అత్తటి రాణి యటబ్రవేళించి,) రాణి
“అజయసింహా!” (రాకుమారి కరముల నజయసింహుఁ డాకస్మిక
ముగ వదలివైచెను.)

మానసి—ఏమి జననీ?

రాణి—అజయా! నాకుమారింగూడియీతీరున నేకాంతమునఁ బ్రసం
గింప నీకు నే నెట్టియధికారమునుగూడ నొసగలేదు.

అజయ—రాజ్జీతిలకమా! మన్నింపుము.

మానసి—అజయా! మన్నించుటేమి?

రాణి—మానసీ! నీవు రాకుమారివి. తెలిసినదా పొమ్ము? గృహభ్యంత
తరమునకు బొమ్ము.

(మానసి నిష్క్రమించును.)

రాణి—అజయా! నీవు గోవిందసింహుని తనయుఁడవు. నీవుగూడ
మాస్వజనములోనివాఁడవని మేమెన్నఁడు దలంచుకొనుచుంటిమి.
మానసి యిపు డజ్ఞానబాలిక గాదనియు, నీ వల్ప వయస్కుఁడ
వగు బాలుఁడవు గావనియు నెఱుంగు టుచితము. ఇకెప్పుడు
నీ వామెతో ముచ్చట లాడకుము. ఆబాలయుండుతావునకుఁ
గూడ నీవు జేరవలదనియే నాయభిప్రాయము.

అజయ—“రాజ్జీ! నీయిచ్చవచ్చిన తెఱంగుననే యాచరించెద” (నని
పలికి నమస్కరించి వెడలిపోయెను.)

రాణి—తగురీతిని గద్దించితిని. అజయునకును, నాతనయకును
బరిణయమైన వార లిరువొకొకే వృంతమందలి గులాబిపూలఁ
బోలియుందురు. సుఖోపేతమగునట్టి పాణిగ్రహణము సంభవ
మగునా? కాదు. అట్లు జరుగనేరదు. (స్థిరప్రతిజ్ఞభావమున రాజ్జీ
యాదలను బంకించెను) “అట్లుగాదు! సాధ్యముకాని విషయముఁ
దలచిన నేమిప్రయోజన!” (మని రాజ్జిఁ డోబోవును).

రాణా అమరసింహుడు ప్రవేశించును.

రాణా—రాజీ

రాణి—నాథా! మిమ్ము వెదకుచుంటిని.

రాణా—నీవు మానసిని దూషించితివా?

రాణి—దూషించు టెందులకు?

రాణా—ఆమె విలపించుచున్నది.

రాణి—(విస్మయమున)—విలపించు టెందులకు?

రాణా—పోయి యామె నూరిడించుము.

రాణి—తెలివిమాలిన బాలిక! వంతఁజెందుట కామెను నేను సుతై
న నిందింపలేదు. పిల్లగాని కేమియు భయము జెప్పక మీ రామె
ను కడు గారాబమునఁ బెంచుటంజేసి యామె భయరహితయై
మెలంగుచుండెను. యుక్తాయుక్తజ్ఞాన మామె కావంతయులేదు.
ఇప్పుడే అజయసింహునితో—

రాణా—రాజీ! నీవామెనట్లు నిందించిన నేనొప్పువాఁడనుగాను. ఆమె
విషయమై కడు జాగరూకతతో నుండుము. మన తనయ యెవ్వ
తయో నీవెఱుంగుచువా?

రాణి—ఎవ్వతెయేమి? మనతనయ మనతనయయే!

రాణా—నేననునదిగాదు. ఆమె నిక్కువంబుగ నెవ్వతెయో యెందుం
డివచ్చి మననిలయమున నవతరించెనో యిప్పుడుకూడ నేనెఱుంగఁ
జాలకున్నాను.

రాణి—మీ యుపన్యాసార్థమునాకు బోధపడుటలేదు. — తనయ
యిప్పుడెందులకు విలపించుచున్నదో జూచెదగాక. భయభక్తులు
లేనికతన బాణములఁ దీయుచున్నది.

(నిష్క్రమింపబోవును)

రాణా—రాణి! ఇటుజూడు—

(రాణి తిరిగివచ్చును)

రాణి—నీవెప్పుడును మానసిని నిందింపకుము. స్వర్గరశ్మి మర్త్యలోకమున ననతరించెను. నీవుకోపించినచో నాప్రభయంతర్ధానమగును. (హతాశభావమున నుస్సురనుచు రాజ్యగిరుక్కున వెడలిపోవును.)

(ప్రీతముపై నుపవిష్టుడయి మాకనముపై దృష్టిసారించి)
మానవజీవనంబంతయు స్వప్నసన్నిభంబు. నభయంతసీలముగ—
నెంతస్వచ్ఛముగ—నెంతగాఢముగ! గన్పట్టుచున్నది. అంబకాధో
భాగమున ధూసరాంబుల శ్రేణులు మాకుతస్రోతమున నెంత
వంతగ కొట్టుకొని పోవుచున్నవి. — అపి యలనములై యుదార
ములై—చుంధరములై యొప్పుచున్నవి. ప్రకృతి జీవనముద్ర
తరంగములలో నాజలధరంబులు గ్రిందుమీదుగ బద్ధులిడుచుండె
ను. యీయలన ప్రకృతి సౌందర్యమొకాకొకప్పుడు భీషణాకార
మును ధరించును! — అభభాగమంతయు జీమూతపటలముల
భయంకరగర్జనలచే ముఖరితమగును — జంఘామాకుతతీవ్రా
హత నిర్మూలితములై మహీజంబులు భీషణంబులై చూపట్టు!
తదుపరి విశ్వమంతయు శాంతి నికేతనము చాడ్చునఁ గన్పట్టు!

రాణి మైమరచియున్న యవసరమున గోవిందసింహుడప్రవేశించును?

రాణి—ఎవరది? గోవిందసింహు? ఇప్పుడాకస్మికముగ వచ్చితివేని?
గోవింద—మహారాజా! మీవారుదేశము నాక్రమించుటకై మోగ
లుక్రొత్తసైన్యము మరలవచ్చినది.

రాణి—అందక్కజమేమున్నది? దేవారు సమరమున రిపులందరు
నొక్కమారే చత్తురని నేదలపలేదు. రసపుత్రరాజ్యముఁబూర్తిగ
నిర్మూలించునంత దనుక మొగలాయిలు నిదురింపనేరరు.

గోవింద—ప్రభూ! తామింకను సమరసన్నాహముల నలుపు చుండుట
లేదేల?

రాణా—సమరసన్నాహములతోఁ బ్రయోజనమేమి?

గోవింద—దేవా! తామింకఁ బోరొనర్పరా యేమి?

రాణా—పోరా! ఎందులకు?

గోవింద—ప్రభూ! అట్లనుచుంటిరేమి? మొగలు లీమారు నిస్సంశయముగ మీవారు నాక్రమించుకొనియెదరు. స్వాతంత్ర్య రక్షణము చునకర్తవ్యముగాదా?

రాణా—గోవిందసింహా! కర్తవ్యాన్తమై మనము సలుపు యత్నములన్నియు భగ్నములగుట నిక్కువము! దృఢచిత్తులై మీవారు నొక్కమారుగఁ గబళింపగమకించు—రక్కసుల నుక్కడఁగింపఁ జాలుదుమని దలంపకుము!

గోవిందసింహుడు [డగ్గుత్తికతో]—ప్రభూ! నిక్కువముగ మీరాల మొనరింపరా?

రాణా—నిక్కముగ నొనరింపను. ఒకమాటు యుద్ధముచేసి సర్వంబెఱింగితి!

గోవింద—ప్రతివాద మొనరింపక!—ఉద్యమము—సలుపక!

రాణా—ఉద్యమమివరకే ముగిసెను. దేవాదు రణమున రసపుత్ర వాహిని యందర్థభాగము మడిసెను. ఇప్పుడు మొగలు చమూనముహముతో సమముగనాహవ మొనర్పఁదగు సేనలు మనకడనేవి?

సత్యవతి ప్రవేశించును.

సత్యవతి—రాణా! భూగర్భమును భేదించికొని బలోపేతములైన వాహినులెన్నేని యుద్భవములగును.

రాణా—చారణీ! నీవా!

సత్యవతి—ప్రభూ! మీవారునాక్రమించుకొన బద్ధకంకణులై మొగల యీలు దాడివచ్చుచుండిరని వింటిని. మీవారింకను నిశ్చింతతో

నున్నట్లు గన్నట్లుచుండెను. ప్రభువింకనునిదురనుండి మేల్కొన లే
కని గ్రహించితిని. మేల్కొలుప నరుదెంచితిని.

రాణా—గాయనీ! భండన మొనరింప నాకికనిచ్చలేదు. ఈపర్యాయము
సంధిగావించెదను.

సత్యవతి—మహారాణా! దేవారు సమరజయానంతరము సంధిగావించు
టేల! మహాన్నత్య శిఖరమునుండి యాకస్మికముగ గభీరదుర్యశః
కూపగర్భమున లంఘింపదొరకొందురా?

రాణా—చారణీ! దేవారు కదనమున మనము జయప్రదుల మగుట
నెక్కువమే! కాని ఆయాలమున మనవాహినియం దర్థభాగమునమ
సెననియు, వీరరక్తమొసఁగి మనమావిజయమును క్రయించుకొంటి
మనియు నీవెఱుంగవా?

సత్యవతి—వీరస్వర్గమునొందిన వీరులకై బరితాపమొందకుండు. శూర
రుధిరమే జాత్యుద్ధారణ మొనరించును. మాతృభూమి శ్యామలో
ర్వరగజేయును. ఏసీమయందు శూరులు దేశమునకై ప్రాణములు
బాయుదురో, ఆసీమ దుఃఖము నొందజాలదు. ఏవర్షమున వీరులు
మణియకుదురో—ఆదేశము తలమునొందును!

రాణా—గాయనీ! మరల నాహవమునకు దొడరనాకిష్టములేదు. ఈ
యాలమునకంతములేదు. పదుగురు సైనికుల వెంటనిడుకొని విశ్వ
విజయుండైన శిల్లీంద్రు నెదురుకొనుట మనయవిమ్మజ్ఞో న్మత్తతను
బ్రకటించుటగాదా?

సత్యవతి—ప్రభూ! ఉన్నత్తతయా! అట్లగుచో నీయున్నత్తతయుండు
నెలపు మనుష్య వివేచన విచారములకంటె నెక్కువ యూర్ధ్వమున
నున్నది! విశ్వమంతయు నీయున్నత్తతాచరణతలముననే దలవంచి
పడియుండును! స్వర్గనిర్గతమహాప్రభువే, యీయున్నత్తతమస్తక
మున మకుటమై తనరారును. ఉన్నత్తతయందురా! ఈయున్నత్తత

వలనగాకున్న నెవ్వరేకాలమందైన నెట్టిమహాత్కారమునైనగావి
పగలుగుదురా?

రాణా—కానియీకదనఫలము నిశ్చితమృత్యువేగదా!

సత్యవతి—అధీనతామృత్యువుల కెంటిలో నొకదానిఁ బేర్కొనుట
ప్రతాపవంతునకు మిగులఁ గష్టముగఁ గన్పట్టుచుండెనా! మర
భయమున నెవరైన నొకయమూల్య రత్నమును దన్యుకరములఁ
దిడుదురే! బహుపురుష సంచితంబై, బహుశతాబ్ద స్మృతిస్థానమై
సర్వస్వంబైన మీవారును, బ్రాణభయముచే, పోరుసలుపకయే
శత్రుకరములం దిడుట యత్తుడ రత్నమును గోల్పోవుటేగాదు
దన్యులైన మొగలు లెట్టులైన సఫలమనోరథులు గానిశ్చయించు
కొనిరి. శూరులైన రసపుత్రు లట్టి భీరులఁ బ్రతిఘటింప వెఱపఁ
దిన్ల మానవులందఱు వెఱఁగుపడరా? నిశ్చితమృత్యువే బ్రాప్తింప
వచ్చును! మానవుం డెన్నటికైన మత్యువు బాదినుండి తప్పి చనఁ
గలఁడా? అపయశంబునకుఁ దలయొగ్గి సుఖంబుండదలంచు మీకీ
యర్విశాశ్వతంబగునా? ప్రభూ! ఇక మేల్కొంచుఁడు! మొగలులు
ద్వారసముఖమునరణ భేరిని మ్రోగించుచుండిరి! ఇది స్వప్నదృశ్య
ములఁ గాంచు తరుణముగాదు!

రాణా—వెలఁదీ! నీవెవ్వతెవు? ఏమి నీవాగర్జనము! ఏమి నీచతుర్విద్యు
చ్ఛక్తి!! ఏమి నీయంగప్రత్యంగచలనజనిత ఝుంఝూప్రకంపము!!!
ప్రభాకరుభంగి భాస్వరంబవై, వారిప్రసాతము పగిదిప్రబలంబవై,
వజ్రమువడువున భీషణంబవైన నీవెవ్వతెవు!—నీవుగానము సలుపు
చారణీమాత్రమవుగావు!

సత్యవతి—నేనెవ్వతెనో యెఱుంగఁ గోరుదురా! అటులైన వినుఁడు
ఇక గోపన మొనరించుటెందులకు? రాణా ప్రతాపసింహుని సోద
రుడైన సగరసింహుని నందనను—సత్యవతియను దానను!

రాణా—ఏమి! నీవు సగరసింహుని పుత్రివా!

సత్యవతి—అట్లని తెలుపుటకు విషయపడుచుంటిని. లజ్జచే నాయుత్త మాంగము వంగిపోవుచున్నది. అట్లయ్యు తండ్రియొచ్చిన పాపంబు నకు నేడుతనయ తనచేతనైన ప్రాయశ్చిత్తము గావించుచున్నది! నాతండ్రినేడుతనయన్న కొమరుని సింహాసన మ్యక్షం గావింపజిత్తురు దుర్గమునకు బోయి, యచ్చోగృత్రిమ రాణా యెయుండెను. సగర సింహుని తనయనైన నేను నేడుతనకినిరుద్ధముగ మీవారు వాసుల నుత్తేకితుల గొనరించుచు బ్రచ్చన్న వేష భారినై రాష్ట్రమునం తలను పరిభ్రమణ మొనరించుచుంటిని! సతాపుని సోదరుడు మీ వారు ప్రభువుకాజాలడనియు, అతడు మొగలాయీల క్రితదా సుడనియు బ్రజలకు దెలుపుచుంటిని. కేటిదనుక మీవారు రాష్ట్ర మందొక్కడైన నాజననునకు సుంకంబొసంగలేదను విషయము ప్ర భువెఱిగియే యుండవచ్చును!

రాణా—సోదరీ! యెఱుంగుదును.

సత్యవతి—రాణా, ఏదేశస్వాతంత్ర్య రక్షణులైన సర్వసుఖంబులఁ ద్యజించి, ఆత్మజుఁగాసి గిరికందరవాంఛ గహనాదులందు ప్రవ్రు రుచు, స్వదేశమహిమను గీర్తింపుచు, తుత్పిసాసభాధలచే గుండుచుంటినో, ఆసీను—నాప్రియమైన మీవారునొక యరిక్త శునకశాబరము నొసంగుకీతి రిపులకీ చులంచుచు టిరి! సోదరా!— ఆమె కేత్రములనుండి బాష్పకణములు జొబజొబ గాలును. కంఠము రుద్ధ మెపోవును! ఆమె నిమిత్తనే నేనై యున్నాను! లురబడును.

రాణా—రమణీ! శాంతింపుము. నీవునాసోదరి!—చుహితారత్నంబవు! రాకుమారి! నీవే, నేశాస్థము జీవనోత్సక్తముఁ గావించుమండ పురుషుండైన నీసోదరుడు రసపుత్రునివృత్తుండై మాతృదేశాస్థమై

యనువులఁ గాయసాహసింపడా! గోవిందసింహా! సమరసన్నద్ధుఁ
డవుగమ్ము! సైనికులమేల్కొల్పుము!! రణభేరీమ్రోయుంపుము!!!

(తెరపడును)

తృతీయ దృశ్యము.

మీవారునందు సయ్యదు అబ్దుల్లాశిబిరము రాత్రికాలము.

అబ్దుల్లా, హేదాయత్, హుస్సేనులు మువ్వరు బ్రసంగించుకొను
చుండిరి.

అబ్దుల్లా—ఈ నెలవుననున్న తములైన పర్వతము లెన్నో యున్నవి.

హేదాయత్—స్వామీ! అవును.

అబ్దుల్లా—నీవు తావొసఁగినపుడు రసపుత్రులేదిక్కుగా నాక్రమణమొ
నరించిరి?

హేదాయత్—నేడేదావొసఁగనేలేదు.

అబ్దుల్లా—తావొసఁగకపోవుటేమి? వారు నిన్ను బంధించికొనిపోయిరి
గదా! తావొసఁగలేదని వచించుచుంటివేమి? తావొసఁగుటన్న
నింకేమి?

హేదాయత్—వారునన్ను బంధింపఁజాలకపోయిరి. చమత్కారపూర్వ
కముగ నేనే బంధనమునకు లోనైతిని.

అబ్దుల్లా—ఓహో! చమత్కారపూర్వకముగ బంధింపఁ బడితివా?
దయాపూర్వకముగఁ దన్నులనేమైన దింటివా?

హుస్సేను—స్వామీ! అతడెప్పుడును చమత్కారకృపలచే నిండియుం
డును. రసపుత్రులు సమీపింపగనే దీర్ఘాలోచన సలిపి మనసైనికు
లొరలనుండి తమకత్తులవెలికిఁదీసిరి. పదప వార లాకోశంబులనల్లన
దమ పర్యంకములపైసిడిరి. అట్లుంచి వారలందఱు దమమీసంబుల
వడివేసిరి. తదుపరి—వంటముగిసెనా లేదాయనిచూచిరి. కడుపులు

నింపుకొనకుండ బోలేరుగాన వంటయైనపిమ్మటఁ బులావుతో జాల
ప్రొద్దువాను కడుపునింపుకొనిరి. భోజనము ముగియగానే, కరస్ర
తౌళనంబొనర్చ మఱచి వారలందఱు బాదప్రతౌళనము గావించు
కొని హుక్కాలబీల్చి, శిరోజములులేనికతన దను దీర్ఘశ్మశ్రువు
లకు సుగంధతైలంబు రాచికొని దువ్వెనల వానినందముగడువ్విరి.
అప్పటికి రసపుత్రసైనికులు శిబిరద్వారమును సమీపించి లోబ్రవే
శింపనుంకించుచుండిరి. మనసైనికు లుడిరొక్క మారుగ మరల
మీసంబుల వడివేసి సదర్శముగ దర్పణంబులఁదమ మూర్తులఁజూ
చుకొని రండు రుడంచు సమరసన్నద్ధులైరి. కాని పర్యంకములపై
దత్పూర్వము కత్తులను ఒరలను డగ్గర డగ్గరగ కలిపియుంచిన కతన
దత్తరమున దరవాచులని పొరపడి పట్టియెరులు మాత్రము చేతబ
ట్టుకొని భండనభీములై శాత్రవహనన దీక్షతో తూర్పుదిక్కునుకొ
ని పడమటిదిక్కుగ దుమికిరి.

అబ్దుల్లా—అందఱుకొకే తెఱంగున బొరవడిరి కాబోలు!

హెదాయత్—స్వామీ! ఇవంతయు దైవగుర్విపాకమని చెప్పవలెను.
ఎప్పటికేనుగునో జెప్పఁజాలము.

అబ్దుల్లా—హుస్సేనూ! మనకూరశిఖామణులు మఱొకమహాతొక్కర్య
మొనరించినఁ గడును త్తమముగ నుండెడిది!

హెదాయత్—అదేమి?

అబ్దుల్లా—పొట్టనిఁడమెక్కి తదనంతరంబు తరపారుల, నొరలఁబత్యేకిం
చి పర్యంకమునకిరుప్రక్కలనుంచి పిదప నల్లచబాన్పులపై బవ్వళిం
చితాళవృంతముల వినరుటకై భృత్యులనిమమించి హోయిగనొక్క
మారు నిద్రించి, మేల్కొంచిన పిదప నిర్మాణప్రయత్నమైన సమర
రంగమునకు బోయిన గడుయుక్తముగ నుండెడిది!

హెదాయత్ — స్వామీ మేము గూడ నట్లులే దలంచితిమి. కాని శత్రువులు శిబిరము జొచ్చుచుండ నేమి జేయగలము?

అబ్దుల్లా — అవునదివాస్తవమే! పాపము మీ కునిద్రించుటకు ననుమతము చేక్కలేదు. పిదపనేమి చేసికొని?

హెదాయత్ — ప్రభూ! ఇక నేమి జేయుదుము!

అబ్దుల్లా — “అయ్యలారా! చేతులు తీసికొని తలగాచు” డలచుట కితివి కాబోలు.

హెదాయత్ — నేనట్లులేదు? కాని వారితో నపుడే మేమొదిలికొని — ఏమిది కితివి? జ్ఞాపకము నచ్చటలేదు.

అబ్దుల్లా — పోనిమేమి చెప్పినది, మరలనుకు నచ్చటచే ఉర్దూ సాహిత్యమునకు మిగుల లోపము గలుగు మహద్విషయము (జెప్పియు) డవు — తునకు జరుక్కర పూర్వముగ లొంగియుండువు.

హెదాయత్ — అవును. కాని బంధితుడనగుటకు, బూర్వముక న్న ద్ధ సేనాని, నే నవేరొకడనని పొరపడి నాపై గుండువదలెను.

అబ్దుల్లా — తదుపరి రాణా తనయ నీకు బరిచర్యగావించెనని వింటిని.

హెదాయత్ — స్వామీ అవును రాకుమారి వీరకన్య — అందుచే వీరుల నెట్లు నేనింపవలయునో యెఱుంగను. ఆమె మిగుల సందేహి నది. (హుస్సేను నుద్దేశించి) హుస్సేనూ! అట్లుకాదా?

హుస్సేను — అవును హెదాయత్తు చెప్పినది నిజమే.

హెదాయత్ — హుస్సేనూ! ఆమె ముఖము మిగుల విలక్షణమైనది గాదా?

హుస్సేను — నేగూడనలేదు. కాని ఆమె యందముకంటె నీయందము బాగున్నది.

అబ్దుల్లా — అందువలననే రాణా తనయ —

హెదాయత్ — ప్రభూ! మీతో నన్విషయమునేమి జెప్పసాహసించును

అబ్బుల్లా—ఆమెకడుసుందరియా?

హేదాయత్—ఊ! (అవునను సూచకము)

అబ్బుల్లా—నీతో నామె యేచునియెను?

హేదాయత్—సాపమామునతి యేమేమియో బలుక దలంచెను.

కాని ఆమె కాత్రముతో సమముగ సాహసములేదు. దానంజేసి తయభిప్రాయమును వెల్లడింపలేకపోయెను. ప్రాణేశ్వర పశమం దలి “ప్రా” అను శబ్దము నుచ్చారణ మొనరించెను. “ణే” అని కూడబలికింట్లు దోచెను. కాని అట్లనెనని యాధిక జెప్పజాలను. అన్యతనూపయెదురుగా కానినేనామె ముఖముపై నొక తీక్ష్ణ కటాక్షము బహిషితిని.—నానివలన నే నట్టి పురుషుడగా నుచు నామె గ్రహింపఁగలిగెను. కాన దాబలుకఁ దలంచిన దేమియో బలుక నేరకపోయెను.—ఇంక కార్యము లేనని యెఱిగి సాహస ముజూపజాలకపోయెను.

అబ్బుల్లా—తదనంతర మేమయ్యెను?

హుస్సేను—రాణాభయమొంది వీరుడైన మొగలు సేనాధిపతిని వదల్చివైచెను.

హేదాయత్—అట్లొనరింపకున్న నాసామర్థ్యమును రాణాకు జూపి యేయుందును.

అబ్బుల్లా—అవును. ఆరాణా మిగుల నదృష్టచంతుడగుటంజేసి నిన్ను చిరకాలముతోనే వదలెను. నీబలశౌర్యములతనికి దెలియక పోవని దలంచెను.

హేదాయత్—స్వామీ! యుద్ధ శిక్షణ కొఱకై నేనెంతయో విత్తమును వెచ్చించితిని. అందుచే నారణ నైపుణ్యమునిర్వాచ్య మైనది. రాణాయెట్లో యీవిషయ మెఱింగియుండును.

అబ్దుల్లా—నిజమే—సాహేబూ!—యీ ప్రదేశమునందలి పర్వతములు
నిశీధాంధకారమున నెంతభయంకరముగ గన్పట్టుచుండెనో?

హేదాయత్—అందుచే నాకుఁగూడ భీతి గలుగుచున్నది. ఇచ్చోట
రెండుమూడు నదులుగూడఁబయలుదేరినవి దోచుచున్నది.

అబ్దుల్లా—సర్వంబు రేపటియందయమున బాగుగఁ గన్పట్టును.

(దూరమునుండి ఫిరంగుల భయంకర శబ్దము వినవచ్చెను.)

అబ్దుల్లా—స్వనియెచ్చటినుండి వచ్చుచున్నది.

హేదాయత్—హుస్సేనూ! అయ్యో! యిదేమికర్మ మోయీ!
అల్లా! అల్లా!!

హుస్సేనూ—ఈపర్యాయము రాణా స్వయముగ భండన మొనరింప
నగుదుడెంచు. రసపుత్రు లుగ్రులై సమరమునలుపుదును.

అబ్దుల్లా—హుస్సేనూ! సైనికులందఱిని రణసంసిద్ధులై యుండవలసిన
దని నాయాజ్ఞగా వారలకెఱింగింపుము.

చ తు ర్థ దృ శ్య ము

చిత్తూరు దుర్గాభ్యంతరము—రాత్రికాలము

[అరుణసింహుఁడొకశయ్యపై బరుండి యుండెను. రెండవశయ్య
శూన్యమై యుండె. సగరసింహుఁడు దుర్గమధ్యమునఁ బడచారు చేయు
చుండెను.]

సగర—(ఆత్మగతమున) నాకీచిత్తూరు దుర్గమొక కారాగారమువలె
గన్పట్టుచున్నది. దుర్గప్రస్థరములు మిగుల బురాతనములైనవి
పరిసరభూమిహములుగూడ ననాదినండియు బెరుగుచున్న కతన
మిగుల భీషణములయి భూతములభంగిఁ గాన్పించుచున్నవి
నిశీధసమయములందుఁ బ్రచండమారుతా హతములయి యీభూ
జములన్నియు నర్ధన మొనరించు శాకినుల లీల హృదయమున

కెంతయో భయము గలుగజేయును. నిశానమయములందీ మార్గమందలివృక్షము లెట్టులుండునో దోపకున్నది. గభీరాంధకారమగ్నములై యున్నతటి వానిఁగాంచిన వ్యక్తిపేతభాధనొంది యచిరకాలములో మరణించి, తాఁగూడఁ బ్రేతమగుటకు నంది యమేమి యులేదు. ఆయనంతా కాశనముద్రమందలితారకాచయము లీచోట దృగ్గోచరములుగావు; కానియీదండకారణ్యము చొచ్చిన పిదప, దండకారణ్యమందుఁ గ్రహస్థుని రాముని చరిత్రం బొకించుక జదివితీని. ఇంతియగాక భాయనీ గాయకుల శ్రావ్యగానముల వలన బూర్వపురుషుల యద్భుత చరిత్రయు నెఱింగితిని. వారల పారప్రతాపముఁగలవారనుట కేమియు నందియములేదు. వారు భీరులని చింతించుట కేమియు పీలుచిక్కుటలేదు. నేఁడేల కో నా గుండియ లవియునట్లున్నవి. అవును, నిర్జనదుర్గము! అంధకారము! జంఝామాడుతము!! అయ్యయ్యో! ఇదేమి కృశ్యము. సేవకా! సేవకా!!

(చౌకీదారు ప్రవేశించును)

ఏమిరా! నిదురించుచుండుట లేదుగదా! యెవరినిలోనికిరానీయకుము. కడుజాగరూకుఁడవయి యుండుము. — ఓయిబాబో! మరలసదేమి?

గస్తు—ఏమది!

సగర—అదిగోనాయనా! ఈలాగున సేవచుచున్నది! అయ్యో!

అయ్యో! అదినన్న చంపివేయుకేమోబాబూ?

గస్తు—అయ్యో! అదేమియుగాదు. పెద్దగాలిమాత్రమే!

సగర—ఏమిరా! మీదేశములో నింత పెద్దగాలియున్నదేమి! ఇచ్చటఁ

జెట్లుకూడ యుద్ధముజేయునాదేమి! అదిగో! అదిగో! చూడు!

అవెట్లుపోరుచున్నవో!

గస్తు—రాణా! చెట్లుపోరుటేమి. గాలిచేనవి యెట్లుగలఁడు చున్నవో?

సగర—ఇకనన్న రాణాయనకురా! ఇకకేమిరాణా! రాణాపని ముగిసినది! ఇప్పుడో మఱికొంత సేపటికో యీభీష్మవాయువునందు గలసినాయసుగులెగసిపోవును! సేవకా! మీదేశములో నీయంధ కారమితగాఢముగ నున్నదేమిరా? ఇటువంటి చీకటులు మఱెం దునుగానరావు.

గస్తు—అవును బాదయ్యా!

సగర—ఒరే! ఇచటికింత యంధకారమెటులవచ్చెను? ఎవరైనలోపలఁ జొచ్చెనరేమోయని భయపడుచుంటి. కావలివారందఱు నిదుర వోవక జాగరూకులైయుండుఁడు. దివ్యేలవెలగించితిమిరములఁ దరిమివేయుఁడు. ఏదైనను యలికిడియైనచో, ఖడ్గపాణులై ముందు నకు దుముకుఁడు. లోనికి రాదలఁచువారల సంహరింపుఁడు. కాని మైనుటచి యొకవ్రేటు నాపైగూడవేయకుఁడు. మిగుల జాగ్రత్త యని యందఱితోడను జెప్పుడు. పిలచినపుడు పరువెత్తి వచ్చు చుండుము—ఇకపోమ్ము.

[కావలివారఁడు నిష్క్రమించును.]

సగర—అరుణా! నిదురించుచుంటివేమిరా! ఏమి నీనిర్భయము! ఇటు నటు దొరలుచు నావులించుచుంటివాలేదా! ఈయంధకారములో నాకేమియు గన్పించుటలేదు! నేత్రములు మూతవడుటలేదు! ఒక పర్యాయములేచి నాయొద్దగూర్చొనరా! ఈదుర్గములో మాపూర్వకులెల్లండెడివారో దోషకున్నది! మిగులసాహసులుగానివో వాఁచొచ్చుండఁజాలకుందురు! ఏమిరా! అరుణా! లేచవేమి అయ్యో నాగుండియు గొట్టుకొనుచున్నవి. అయ్యో! మరల— సేవకా! సేవకా!

(కావలివాడు ప్రవేశించును)

గృహ—నాయనా! మెలకువగనేయున్నారగదా! మఱచి నిద్రించెదరే
మోసుండి! అపుడపుడువచ్చి నన్ను జూచుచుండుడు! భయమే
మోయెఱుంగని నాకింత భయమేల యొడవుచుండెనో దెలియకు
న్నది! ఇకపోమ్ము జాగ్రత్త!

[కావలివాడు నిష్క్రమించును]

గృహ—అరుణా! అరుణా!!

అరుణ—ఏమిదాదాజీ!

గృహ—సజీవుడవైయుంటివా! పిశాచములు మ్రింగివేయలేదుగదా!
నాయనా! ఈరాత్రి కొంచెము మెలకువగలిగియుండుము! నాకుఁ
జాలభయముగలుగుచున్నది!

అరుణ—దాదాజీ! భయమేమి! నిదురింపుడు! (మఱియొకవైపునకు
దిరిగి నిదురించును.)

గృహ—బాగుకుఱ్ఱా! నీకేమి! ఒకమాటతోఁ దేల్చివెచితివి! ఈవై
పున-అదిగోమరల! సేవకా సేవకా! ఏమిరా! నిదురించుచుంటివా!
ఓ సేవకా! అరుణా! అరుణా!!

అరుణ—ఏమిదాదాజీ! నన్ను నిదురింపనీయరామేమి!

గృహ—అదేమో వినుచుంటివా?

అరుణ—(వినుగున) అదేమిగాదు పెద్దగాలి (ప్రక్కకుదిరిగి పరుం
డును.)

గృహ—అదే! గాలియనెదవేమిరా! గాలియెప్పుడైన మాటలాడునా!
అవిగోమాటలు వినబడుచున్నవి! (నభయమున) ఓ! ఓ!
అమ్మయ్యా!

అరుణ—అదేమి దాదాజీ!

గృహ—అవిగో భూతములు!

అరుణ—దాదాజీ! భూతములనెదరేల! ఏవీభూతములు?

[సగరసింహుడు భయాతురుడై, యంగుళినిర్రేళమున నంధకారమున నేమేమోజూపుచు గజగజవడంకసాగును.]

అరుణ—దాదాజీ! నాకేమియుఁ గన్పించుటలేదు. మేలుకొనియుండి

యే మీరు స్వప్నమును గాంచుచున్నట్లు దోచుచున్నది!

సగర—(దూరముగ జూపుచు) భూతములారా! నేనిచ్చటకు రాఁదలచుకొనలేదు. నన్ను వారలు బలవంతముగ బంపిరి! నేను రాణానుగాను! అమరసింహుడేరాణా! నన్ను మీరు చంపకుండు! ప్రాణములతోఁ బోనీయుండు!

అరుణ—దాదాజీ? దాదాజీ!

సగర—ఎవరువారు? చిత్తూరురాణా భీమసింహుడా! తక్కినవారు? జయమల్! ప్రతాప! నాయనలారా! నన్ను మన్నింపుండు! రక్షింపుండు! నేను రేపేబోయెదను! ఇక మీదుర్గమందు నిలువను. ఆతక్కుంగలవారలెవరు? అయ్యో! నాపై దీక్ష్యదృక్కులఁ బఱపకుండు! నన్ను చంపకుండు! చంపకుండు! అయ్యో! అయ్యో!! ఇట్లువలికి సగరసింహుడుచ్చెస్వనమున నున్నత్తురీతి నఱచుచుఁ జిందులద్రొక్కుచు భూపతితుండయ్యెను. అరుణసింహుడు దాదాజీని బట్టుకొనియెను. కావలివారులోనఁ బ్రవేశించిరి.

అరుణ—వేగ సలిలముఁ గొనిరండు. దాదాజీ మూర్ఛితుండయ్యెను!

“Sugra, who abandoned Pertap (Pratap) and went over to Akbar, was selected; the sword of investiture was girded on him by the emperor's own hands, and under the escort of a Mogul force he went to reign amidst the ruins of Chetore. (I may further add) Her grandeur, even, in desolation, is beautifully depicted at this very period by the chaplain to the embassy from Elizabeth to Jehangir, the members composing which visited the capital of the Seesodias in their route to

పంచమదృశ్యము

ఉదయపురరాజాంతపురము—సుధ్యాహ్నకాలము.

మానసి కల్యాణులు ప్రసంగించుకొందురు.

మానసి—కల్యాణీ! కుష్ఠరోగులకొరకు నే నొక యాశ్రమమును స్థాపించితిని. అల్పకాలములోనే యనేక కుష్ఠరోగులకదియాశ్రయమైనది. వారల దుస్థితిఁ గాంచిన వారికెంతేని సంతాపము గలుఁగక మానదు.

కల్యాణి—మానసీ! నీవు కడు ధన్యురాలవగుదువు!

మానసి—కల్యాణీ! నన్ను తాహపఱచి నాహృదయమునకు బలము నొసఁగుము.

కల్యాణి—రాకుమారీ! ఇక్కార్యమున నీ కెవ్వరు సడ్డుపెట్టుచుండుట లేదుగదా.

మానసి—జనకుఁడు తక్కు దక్కుంగలవారలందఱు నాకెన్నేని యంతరాయములఁ గల్పించుచుండెరి. రాజపుత్రి యిట్టి క్రియల నాచరింపఁగూడదట. నృపదుహితలేరును సుఖంపఁ గూడదు గాఁజూలు.

కల్యాణి—ఇది మిగుల సుఖకరమైన కార్యమా?

మానసి—కల్యాణీ! నిక్కముగ నిది సుఖోపేతమైనది. పరుల సుఖంప జేయుటే బ్రకృతసుఖము. ఆత్మసుఖార్థమై చేయు యత్నము లెల్ల పుడు భగ్నములు గాక మానవు. ఘాతుకమృగంబు నిజశిశువులనే వధించి, వాని పలలముఁ గుడుచు తెఱంగున స్వార్థవాంఛనరుల కెంతేని యరిష్టముఁ దెచ్చిపెట్టును.

ajmeer." But Sagara made himself worsely of our appreciation y his miraculaus metomorphosis.

కల్యాణి—నా సోదరుడు కూడ నీ యట్టులే బలుకుచుండును. అతడు నీ శిష్యుడంచు దలంచెద. అజయుఁ డన్ని వేళల నీ నామోచ్చా నమే సలుపుచుండును.

మానసి—అటులా!

కల్యాణి—అతఁ డజస్రము నిన్నుఁ బూజించునని చెప్పవచ్చును. “నీ వామె యాత్మ హరిద్వారమున నెప్పుడైనఁ దీర్ఘస్నానమాచరించు” మం చతఁడు పలుమారులు నాతో వచింపుచుండును.

మానసి—కల్యాణి! అతఁడు తీరుగ గన్పించుట మానివైచెనేమి? మానసి నీ దర్శనోత్సుకయై యున్నదని నీవు వాని కెఱింగింపుము. నే నతనిఁ గడుప్రే—కల్యాణి! అజయసింహుని జూడవలెనని నే మిగుల నభిలషించుచుండును.

(పరిచారిక ప్రవేశించును)

పరిచారిక—రాకుమారీ! చిత్రపటములనమ్ము వృద్ధురాలొకర్తుక యరుదెంచెను.

మానసి—పటములను విక్రయించునా?

పరిచారిక—అవును.

మానసి—ఆమెను లోనికిఁ గొనిరమ్ము

(పరిచారిక నిష్క్రమించును.)

మానసి—నీ సోదరుడు దినమంతయు నేమిచేయుచుండును.

కల్యాణి—ఎందఁడో గ్రుమ్మరి అతఁడు నిశీధులందు మగుడివచ్చు చుండును. ఎచ్చోటి కరిగితివని ప్రశ్నించిన నెవరికో యొక రోగికిఁ బరిచర్యఁ గావింప నరిగితివనియు నెచటికో యార్తరక్షణమొన రింపఁ బర్విడితివనియు నతఁడు వచింపుచుండును.

(చిత్రపటములమ్ము వృద్ధురాలు ప్రవేశించును.)

మానసి—అవ్వా! నీవు పటముల నమ్మెదవా?

అవ్వ—అమ్మా! అవును.

మానసి—ఏవి నీపటములఁ జూడనిమ్ము.

[గంపఁ గ్రిందకు దింపుకొని పటములన్నిటి మెల్లగ నొక్కొక్కటిగ వెలుపలకుఁ దీయుచుండును]

మానసి—అవ్వా! నీ దేయూరు.

అవ్వ—ఆగ్రాపురము.

మానసి—పటముల నమ్ముకొనుటకై యింతదూరము వచ్చితివా?

అవ్వ—అమ్మా! నేనన్ని నీమలఁదిరుగుచునేయుండును. దూరమును లెక్కఁజేసినఁ బొట్ట నిండుటెట్లు?

మానసి—(ఒకపటమునుదీసి) ఈపట మెవ్వరిది?

అవ్వ—అక్కరు చక్రవర్తిది.

కల్యాణి—అక్కరు చక్రవర్తిదా! ఏది చూడనిమ్ము—(చూచి) ఆహా! ఏమి యీతీక్షణదృష్టి.

మానసి—ఆదృష్టియందుఁ గారుణ్యోదార్యములుకూడ మిళితములై యున్నవిజుమీ!—అవ్వా! ఇదెవరిది?

అవ్వ—మానసింహునిది.

కల్యాణి—ఈముఖమందు విషాదనైరాశ్యములు గన్పట్టుచున్నవి.

మానసి—ఆవదనమునఁ గొంచెము వంతదోఁచుచున్నను, ఆత్మగౌరవ భావముకూడ నెట్లు గన్పట్టుచున్నదో జూచితివా!—ఇదెవరిది?

అవ్వ—జహంగీరు చక్రవర్తిది.

కల్యాణి—ఏమి యీదాంభికాకారము!

మానసి—దాంభికముతోఁ బొటాకించుక యచల ప్రతిజ్ఞాభావము కూడఁ గన్పించుచున్నది—ఇదేరిపటము?

అవ్వ—ఇది మొగలు సేనాధిపతియైన హేదాయత్ ఆలిఖాను చిత్రపటము! రాకుమారీ! ఇదెంత సుందరముగ నున్నదో జూచితివా?

మానసి—(పటమును కొంచెము సేపు విలోకించి నవ్వుసాగెను.)

కల్యాణి—నవ్వెద వేమిమానసి?

మానసి—చూడు మీది యొకపిచ్చివాని ముఖమువలె గన్పట్టుచున్నది!
వీనికరము లెంతకుఱచగనున్నవో! పాపెడినిపనండుగ దిద్దినను,
పాపము వీని శిరోజములు నలుకెలంకులకు బర్బలిడుచున్నట్లుం
డెను. ఇతఁడు పురుషవేషముఁ దాల్చిన రమణివలెఁ గన్పట్టు
చున్నాడు. అహంకారశుంతత్వములు వీని ముఖమున దాండవ
మాడుచున్నవి—అవ్వా! ఈపటమెవ్వరిది?

అవ్వ—మహాబత్థానుపటము.

మానసి—సేనాధిపతియైన మహాబత్థాను చిత్రపటమా! చూడనిమ్ము
(దానిని తేటిజూచి) ఇది నిక్కువముగఁ బ్రకృతశూరవదనము!
లలాట మెంతయున్నతముగ నున్నదో! ఆహా! ఏమి యాదృ
క్కుల తీక్షణము! ఇట్టి తేజ, మిట్టిదృఢప్రతిజ్ఞ ఇట్టి యశాదార్య,
మిట్టి యభిమాన మొకేముఖమునఁ గన్పట్టుటరిది! కల్యాణి!
తదేకదృష్టితో విలోకించుచుంటే వేమి?

కల్యాణి—“ఏమియులేదు” (ముఖము వంచుకొనును.)

మానసి—ఆపటములన్నియు నేరివి?

అవ్వ—మొగలుయుమా రావుసామంతాదులవి.

మానసి—పోనిమ్ము. నాకవి యక్కఱలేదు. అక్కరు, జహంగీరు,
మానసింహ, మహాబత్థానుల పటములఁ దీసికొనియెదను—ఎంత
వెల యగును?

అవ్వ—మీయిష్టమెంతయో యంతే!

మానసి—“వీనిని దీసికొమ్ము”—(అని బట్ట కొంగునుండి నాలుగు
బంగారు నాణెములఁ దీసి యవ్వ చేతి కిచ్చును.

అవ్వ—(నాణెములఁ బరీక్షించి) అమ్మా! ఈముద్రపై ముద్రింపఁ
బడిన మూర్తిరాణా అమరసింహునిది కాదా?

మానసి—అవును.

అవ్వ—అమ్మా! నీపటము నొండు నాకొనఁగెదనా?

మానసి—నా పటము లేదు.

అవ్వ—ఎవరును నీ చిత్తరువును చిత్రింప లేదా?

మానసి—లేదు.

అవ్వ—అనుమతి యొసఁగినచో నేఁ జిత్రించి యిచ్చెదను.

మానసి—నన్నా! ఎందులకు?

అవ్వ—ఇట్టి కృపా స్వరూపమును నే నెన్నఁడును జూచియుండలేదు.
దానం జేసి నాకీ యభిలాషగలిగెను. చిత్రలేఖనానైపుణ్యము
నాకు విశేషముగ లేకున్నను నీచిత్రమును చిత్రముగఁ జిత్రింపఁ
గలనని దోచుచున్నది.

మానసి—నాకొత్తకై నీవేమియుశ్రమఁ దీసికొన నక్కరలేదు.—
స్వచిత్రమును నేఁ గోరను.

అవ్వ—రాకుమారీ!—సంకోచమేమి?

మానసి—సంకోచమునకేమి గాని, నీవింక దయచేయుము!

అవ్వ—అమ్మా! ఆలాగుననే పోయెదను!

మానసి—పోమ్ము.

అవ్వ బిరబిర యావలి కరుగును.

మానసి—కల్యాణీ! తదేక దృష్టితో నెవరి పటముఁ జూచుచుంటివి?

కల్యాణి—“ఎవరి పటమును చూచుచుండుట లేదు అని చిత్రపటము

లన్నిటిఁ దలక్రిందులు గావించి వానిని మానసి కరములనిడెను—

మానసి—“నీవు విలోకించు చిత్తరువునునే బేర్కొందునా?” యని

చిత్రపటములనుండి నొక దానిని వెలుపలకుఁ దీసి, దానిని కల్యాణి

కొనగి—నఖి! నీ వీ చిత్తరువును నీకడనుంచుకొనుము. నీవిట్లు
లజ్జించుటెందులకు? అతడు నీప్రియుడు కాడా?”

కల్యాణి—(అధోనదనయై) అతడు స్వధర్మదూరుడు.

మానసి—కల్యాణి! ధర్మదూరుడని దూఱుట ధర్మమా? మాన
వులందఱొక యీశ్వరుని సంతానమగు తెఱంగున, పునుష్యులవ
లంబించు భిన్నభిన్న ధర్మములన్నియు నొక్క యీశ్వర ధర్మము
నుండి పుట్టినవని విశ్వసింపుము. ఈవిషయము గ్రహింపఁగలిగియు
మానవు లేల వృథాభ్రాతృవైరములఁ గల్పించుకొని ధర్మ మను
పేరున నెన్నియో ఛార్జన్యముల సలుపుచు, దామవలంబించిన
ధర్మమునకును దమకును కూడ నెంతయేని కళంకము దెచ్చిపెట్టు
కొనుచున్నారు. ప్రపంచచరిత్రలన్నియు ధర్మ రక్షణకై యొనర్చిన
ఛార్జన్య కథలతో నిండియున్నవి.

కల్యాణి—మానసి! అతనిఁ బ్రేమించిన దురితంబొదవు నంచు విను
చుందును.

మానసి—ప్రియుని ప్రేమించిన దురితంబు వాటిల్లునా! మనుజుఁడెంత
కుత్సితుఁడగునో వాని నంత గాఢముగఁ బ్రేమించు టుత్తమము.
అట్టి ప్రేమ పుణ్యదాయకమైనది. కఠినుఁడగు పురుషుడు ప్రణయ
పాత్రుఁడు కాడని దలంపరాదు. విశ్వబ్రహ్మాండమయమైన
యొక యనాది సౌందర్యకిరణజ్యోత్స్న, సర్వధర్మముల, సర్వమాన
వాంతరాళముల విద్యోతిత మొనరించుచుండు. అమ్మ హజ్యోత్స్న
చేఁ బ్రకాశితము గాని హృదయమేదియులేదు. మహాబట్ఠాను
అధార్మికుఁడు కాడు. అతడు ముసల్మాను మాత్రమే! అతఁ
డీశ్వరుని బ్రహ్మయని సంబోధింపక, యల్లాయని సంబోధించిన
మాత్రానమహాపాపి యగునా?

కల్యాణి—మానసి! నేటినుండి నీవు నాగురువు వనితలఁచెద.

మానసి—ప్రణయమహాగాజ్యమున సౌందర్యకుత్సితంబులుండవు—
జాతిభేదములు గానరావు. ప్రేమరాజ్యమున భార్గవమైన దేమి
యులేదు. దానినిలయము ప్రభాతోజ్వలాకాశము. ప్రేమబంధనమున
వ్యవధానములుండవు. భేదైక్యములు-ప్రణయమును దాకజాలవు.
ప్రేమయొక స్వోచ్ఛసితస్వచ్ఛ సౌందర్యము. మృత్యువును జయించిన
యాత్మ చందమున బ్రహ్మాండ వినర్తనాతి క్రాంత మహాకాలము
కరణి. నమరసంగీతసదృశమై ప్రేమయలరారు!— కల్యాణీ!
ఏమట్లు జూచుచుంటివి.

కల్యాణీ నీరవయై విస్మయమున మానసి-ముఖము ననిమేష లోచ
నయై వీక్షించును. రాకుమారి! నీయెదట్టి యమరసంగీతముచే
నిండియున్నది సుమీ!

మానసి—(నిరుత్తరయై, యేదియోభావింప సాగెను.)

కల్యాణీ—(యామె నుద్దేశించి,) నేటికి నాకు సెలవొనంగుము. అను
మతి యొసంగిన రేపటి దినమున మరలవచ్చెద.

మానసి—కల్యాణీ! అట్లేరమ్ము. అజయసింహుని కూడఁ దోడ్కొ
నిరమ్ము.

(కల్యాణీ నిష్క్రమించును.)

(కల్యాణీ యరిగిన పిదప మానసి యిట్లు పాడఁదొడంగెను)

గీ.తి.

ప్రేమదానంబు ప్రేమను వృద్ధిజేయు
ప్రేమచేవీచుఁబవనుండుపృథివియందు
ప్రేమచేఁబూవులెల్లఁ బరీమళించు
ప్రేమతో గాగలించు వార్ధిని నభంబు
ప్రేమచే గాంతి నిచ్చు నీరేజసకుండు
ప్రేమచే శిలయును మంచురీతిఁ గలుగు

ప్రేమచేస్వర్గమర్త్యముల్ వెలయునొకట
 ప్రేమకాంతిని విశ్వంబు వెలుగుచుండు
 ప్రేమ విజయముఁ గీర్తించు విహగతతులు,
 ప్రేమగానంబుచే నభోవీధిమోగు.

[*Manasi could as well sing with the immortal Shelle the following lines of rapturous melody and matchless beauty*

The fountains mingle with the river
 And the rivers with the ocean,
 The winds of heaven mix for ever
 With a sweet emotion;
 Nothing in the world is single,
 All things by a law divine
 In one another's being mingle

... ..
 See the mountains kiss high heaven
 And the waves clasp one another ;
 No sister-flower would be forgiven
 If it disdain'd its brother :
 And the sunlight clasps the earth,
 And the moonbeams kiss the sea—

... ..
 ... ..

(LOVE'S PHILOSOPHY)

(రాణి ప్రవేశించును)

రాణి—అమ్మాయీ !

మానసి—ఏమమ్మా ?

రాణి—తండ్రిగారు పిలుచుచున్నారు.

మానసి—ఎందులకు ?

రాణి—నీపరిణయతిథిని నిర్ణయింప వలయును—అట్లొనర్చుటకు
 ముందు నీతండ్రి నీయభిమతము నెఱుంగఁ కొరుచుండెను. నావచ
 నములేవియు వారికి నచ్చినవికావు.

మానసి—అమ్మా! తిథినిర్ణయము నావివాహము కొఱకే?

రాణి—అవును. యోధపురాధిపుని పుత్రుడయిన యశవంతసిం

హునకు నిన్నిచ్చి వివాహమొనరింప నిశ్చయించితిమి. వివాహ

దినమును స్థిరపఱుప యోధపురాధీశ్వరుకడకు నీజనకుడు భూ

సురులఁ బంపుచుండెను.

[మానసి పేరెలుంగుననేడ్వదొడంగెను.]

రాణి—తల్లీ! ఏలదిలపించుచుంటివి?

మానసి—విలపించుటలేదు—అమ్మా! నేను వివాహమాడను.

రాణి—వివాహమాడవా! యేమట్లనెదవు?

మానసి—వివాహమర్యాదయందే నాజీవనమునాబద్ధమొనరింపనేరను.

నాప్రేమపరిధి యంతకంటెమిగుల విశాలమైనది.

రాణి—నీవట్లనరాదు—ఇకనీవవివాహితవై యుండరాదు.

మానసి—ఎందులకుండరాదు?—బాలవంతంతువులు బ్రహ్మచర్యము గా
వింపవచ్చుఁగాని, యవివాహితలగు బాలికలు బ్రహ్మచర్యము గావిం
పగూడదా! బ్రహ్మచర్య వ్రతముఁ గావించెడ నంచు జనకునకెఱిం
గించెడ.

రాణి—తుదకు పిల్లనేదియో పిశాచమావహించినట్లు దోచుచున్న
ది. లేక బిచ్చమెత్తుకొనవచ్చు బైరాగియెవండైన మంత్రభస్మ
మీమేపై జల్లియుండును. కాకున్న నీమెయుల్లంబున నిట్టివైరా
గ్యభావములుద్భవింపవు. ముద్దుపట్టినెన్నఁడు నదుపాజ్జలందుం
చక తండ్రియే యీమె నింతవఱకుఁ దెచ్చెను. దీనికంతకు నాదుర
దృష్టమే హేతువు. రాణాయీవైపునకే వచ్చుచుండెను. సర్వంబు
తనికి దేటతెల్లమొనరించి, నాయుల్లంబుఁజల్లబఱచుకొనియెడ.

(రాణా ప్రవేశించును.)

రాణి—అమ్మాయి యేది?

రాణి—మీకడ కేవలమే. ఏకతంబుననో బిల్లమతి చెడిపోయినది.

రాణి—నీమతి చెడిపోయెనని దలంచెద. నీవట్లనుటకుఁ గారణమేమి?

రాణి—మానసి యవివాహితయై కాషాయవస్త్రములఁదాల్చి కమఁ
డలువు ధరియించి, యాశ్రమస్వీకార మొనరించునట!

రాణి—సర్వంబును గ్రహించితిని.

రాణి—అదుపులో నుంచకపోవుటచే మానసి మానస మందిట్టి భావము
లంకురించెను!

రాణి—నీవేమియు గ్రహింపజాలవు.

రాణి—గ్రహింపకపోవుటేమి! మానసియున్నతయైనది.

రాణి—ఆమెవలె నీవుగూడ నున్నతవై యున్నచో, నిన్ను స్వర్ణసిం
హాసనాసీనఁ గావించి బూజించెడివాడను.

రాణి—(స్వగతమున) ఇరువురొకేతీరున గన్పట్టుచున్నారు! ఇకనేనే
వరికడకరిగి మొఱబెట్టుకొనవలయును.

రాణి—మానసియెట్టిదియో నేఁగూడ బాగుగ గ్రహింపజాలకుంటిని.
ఆమెయొచరణములన్నియు స్వర్గీయములైనట్లు కనుపట్టుచున్నవి.

రాణి—అటులగుచో—

రాణి—నీవిక నేమియుఁబలుకకుము. మానముతో సర్వంబును వీక్షిం
చుచుండుము.

(నిష్క్రమించును.)

రాణి—సర్వంబు గ్రాహ్యంబయ్యె. మానసి యున్నతతపైతృకము.
భవిష్యమున నే నెన్నిసిలుఁగూఁ బడవలయునో తోపకున్నది!

(నిష్క్రమించును.)

పాత్రాదుల శ్లోకము.

గోవిందసింహాని గృహభ్యంతరము - మధ్యాహ్న కాలము.

చిత్రపటమొండు గోడపై వ్రేలాడుచుండెను. కొంచెము దూరమునఁ జేతఁ బూలగుత్తిఁ బట్టుకొని నిలువంబడి, కల్యాణిచిత్తరువు నని మేషలోచనయై విలోకించుచుండును.

కల్యాణి—ప్రియా! ప్రియతమా! మదీయసవయానన నికుంజపికమా!
అస్మజ్జగత్సుఖస్వప్నమా! భవదసీమమహిమచే నాజగత్తును
నూతన రాగరంజిత మొనరించితివి! పృథ్వియంతయు సుఖధామ
ముగాఁ దోచుచుండె! హృదయేశ్వరా! నీవు నాసామాన్యజీవన
మును రహస్యమయ మొనరించితివిసుమీ! ప్రభూ! ప్రభాతప్రభాకరు
బోలు భవచ్ఛర్మణ్యోకమున నాహృదయ కుహరాంత రాశమందలి
గభీరతిమిరములఁ దరిమి వైచితివి! మదీయచిరజీవనతపః ఫలమా! నీవు
నాహృదయసీమనేలు ప్రభుఁడవై యాసీమాభ్యంతర విలసితపీఠం
బుపై నాసీనుఁడవై యుంటివి. జీవితేశా! నీవే నాయాశవు! జీవన
నైరాశ్య ముఖమును భయములేక విలోకింప సాహసమొనగిన
శూరుండవీవే! ఓ చిరమాధుర్యమా! ఓ చిరనూతనమా! ఓ చిత్తనా
యకా! నన్ను రక్షించు. దేవా! అంచు బ్రస్తుతించుచు గల్యాణి
చిత్తరువునకుఁ బ్రసూనాంజలి నొసగెను.

అపుడు గోవిందసింహుఁడా యాగారమునఁ బ్రవేశించి, ఆమెనుజూ

చి పుష్పాంజలి ముగిసిన పిదప,

గోవింద—“తనయా!” కల్యాణి (వెనుకదిరిగి)—ఏమి జనకా?

గోవింద—అదెవరి చిత్తరువు?

కల్యాణి—నాప్రియునిది.

గోవింద—నీప్రియునిదా! మహాబత్థానుపటమా!

కల్యాణి—అవును. తండ్రీ!

గోవింద—అచిత్రము నిచటికెందులకుఁ గొనివచ్చితివి?

కల్యాణి—పూజించుటకు.

గోవింద—పూజించుటకా!

కల్యాణి—అవునందులకే--జనకా! ఇందపరాధమేమున్నది? కోపించు
చుంటిరెందులకు, [తండ్రికాళ్ళపైఁ బడును.]

గోవింద—మహాబత్థాను నీకేమగును?

కల్యాణి—(లేచి)—నాహృదయేశుఁడు.

గోవింద—తనయా! అతఁడునీపతికాఁడనిపలుమారునీతోవచింపలేదా?

కల్యాణి—వచించితిరి. దానంజేసి యింతవరకునేను మీరీతినే దలంచి
తిని. కానియిపుడాతఁడునాప్రియుఁడని యెఱింగితిని.

గోవింద—ప్రియుఁడని యెఱింగితివా! ధర్మచ్యుతుఁడైన మహాబత్థాను
నీకుఁబ్రయుఁడెట్లగును!

కల్యాణి—జనకా! ధర్మమేమో యధర్మమేమోనేనెఱుంగను. కాని మ
హాబత్థాను నాధర్మపతి యనియెఱుంగుదును! పాణిగ్రహణ బంధ
నముకతనమేమిరువుర మైక్యమైతిమి. ఇందు కీశ్వరుఁడు సాక్షి
ఆబంధమును భిన్నమొనరింప నెవరితరము.

గోవింద—యవనుఁడై మహాబత్థానే స్వయముగ నాబంధమును
త్రెంపివేసుకొనలేదా?

కల్యాణి—లేదు. ముసల్మానైనను, అతఁడు నన్నుఁ బరిగ్రహింప
నియ్యకొనియెను.

గోవింద—పరిగ్రహింప నియ్యకొనెనా! యవనుఁడైనపిదప గోవింద
సింహుని పుత్రికను పరిగ్రహించుటకును, పరిగ్రహింపకపోవుటకును
ఆతని యిష్టమా? కల్యాణి! మహాబత్థానేనిముసమున హిందూ
ధర్మమును బరిత్యజించి, మహమ్మదీయుఁ డయ్యెనో యా నిముస
మందే నిన్నుఁగూడఁ బరిత్యజించినవాఁ డయ్యెను.

కల్యాణి—జనకా! మీ రట్లు నచింపకుండు—నా ప్రియుండు నన్నుఁ బరిత్యజింపలేదు.

గోవింద—పరిత్యజింపలేదా! కల్యాణి! ఇంకను నీయజ్ఞానము పరిపూర్ణము కాలేదా! అటులైన వినుము! నీవు మహాబత్తునునకుఁ జాబు వ్రాసితివా?

కల్యాణి—నిశ్చయముగ వ్రాసితిని! అందు దోష మేమున్నది?

(అజయసింహుండు ప్రవేశించును.)

గోవింద—ఆహా! ఏమి యీదుర్మయము! (మొత్తుకొనుచు) నీ వంపిన పత్రమును మహాబత్ త్రిప్పివై చెను. తత్పత్రోపరిభాగమున నత డిట్లు లిఖించెను—“కల్యాణి నేను నిన్నుఁ బరిగ్రహింపఁజాలను.” ఈయవమానము—ఈతిరస్కారమును యాచింపవలసిన దుర్దశ నీ కేల? ఇదిగో ఆపత్రమును గైకొనుము. (ఉత్తరము గోపంబున భూమిపై బాటవై చెను. కడు నాతురమునఁ గల్యాణికమ్మఁ దీసి సంతసమున దానిని చూడదొడంగెను.)

గోవింద—అజయా! తెలియవచ్చిన వార్త లన్నియు వాస్తవంబు లేనా?

అజయ—అవును వాస్తవంబులే. మొగలాయిలు మరల మీవారు నాశ్రమించిరి.

గోవింద—ఈపర్యాయము నేనాధిపతి యెవరు?

అజయ—ఫరభేష్ సాహేబు.

గోవింద—సైన్య మెంత?

అజయ—సుమారు లక్ష.

గోవింద—సరే. ఈమారంతయు నాశన మొందుటకు సుంతైన సంది యములేదు. మీవారు ప్రాణములు దడదడమనుచు నేయున్నవి. ఇంక నవినిలువఁజాలవు—కల్యాణి! మోమువంచి నిలువఁబడెద వేమి?

కల్యాణి—ఏమనెదరు?

గోవింద—ఇప్పుడుకూడ మహాబత్థాను నీప్రియుడేనా?

కల్యాణి—నిక్కముగనతఁడునాప్రియుడు. నశిని బ్రేమించుబతి నందరు వెలఁదులు బూజసేయుదురు. అందక్క జమేమియులేదు. ప్రియుఁడు పదాఘాత మొనరించినను, దచ్చరణ స్వీంస్వమును దనచేత నుంచు కొని పూరించుకాంతయే ప్రకృతసాధ్వి; యేరమణి పతిభక్తియందు విచ్చేదహాసములు గానరావో, అవజ్ఞాసంకోచములుండవో, నిరాశాదుఃఖములు లేవో—నీనారిపతిభక్తి, హిమాంశునిలీలఁ బ్రశాంతమై, జంఘూమాకుతోత్తాడిత మహీధరంబువలె దృఢమై, విపత్తినశనయ నక్షత్ర మట్లు స్థిరమైయుండునో—యేపాలఁతిపతి భక్తి సర్వకాల సర్వాస్థలయందు విశ్వాసమువలె స్వచ్ఛమై, కరుణారీతి నూచితమై, మాతృప్రేమమాడ్కి నిరపేక్షమైయుండునో;—ఆనెలఁతయే సాధ్వి! మహాబత్థాను నాప్రియుఁడు! నాదేవత!—నాసర్వస్వము!—అతఁడు తనచరణతలమున నాకుఁ దావొసఁగినను, ఒసంగ కున్నను నాకుఁ బూజనీయుఁడే.

గోవింద—ఆముసల్మాను నీకుఁ బూజ్యుఁడా?—కల్యాణి! నీవు గోవిందసింహుని దుహితవు!

కల్యాణి—తండ్రీ! మహాబత్థాను పన్నినగు పెంత నిశ్చయమో మీ పుత్రికచగుటఁగూడ నంతే నిశ్చయము! భర్తృసేవాతత్పరయైన యీకల్యాణి కతన నకుంతిత విక్రముఁడగు గోవిందసింహుని యశశ్శృంగికల కెట్టికళంకము రాకుండనుండుగాక! ఎట్టియరిష్టములుఁ బొందవలసివచ్చినను ఎట్టిసిలుగులఁ గుందవలసివచ్చినను ధర్మపథగామినినై, సత్యపరిపాలనాసక్తనై యుండుట నాకర్తవ్యము, (కంపితస్వరమున) దానంజేసి ముసల్మానైనను మహాబత్థానే నాహృదయేశ్వరుఁడంచు ఘంటాపథముగ వక్కాణించుచు,

మాతృదేశార్థము తాము జీవనోత్సర్గముఁ గావించు తెఱంగున నేనును నాప్రాణేశ్వరునికొఱకై మహదానంద పురస్కరముగ నాయుసుదులఁబాయ సంసిద్ధునై యుంటిని. దృఢనిశ్చయనైన నన్నెవ్వ రడ్డుపెట్టగలరు?

గోవింద—ఉత్సర్గమా! నీకుటిలోద్దేశమును పరిత్యజింపుము.

అజయ—జనకా! వివేచన పూర్వకముగఁ బ్రసంగించు టుత్తమము. శ్రోధాంధులై మీ రేమి వచింపుచుంటిరో యెఱుంగఁ జాలకున్నాడు. నిర్మలమై, మహత్తరమై, పవిత్రమైన కన్యను గుత్సితమతి వనిదూఱ మీ రేల సాహసించితిరో నేగ్రహింపఁ జాలకున్నాను. కల్యాణి—(సగర్వమున) అన్నా! నిక్కముగ నీవునాకుఁ సోదరుఁడవే యగుదువు!

గోవింద—అజయా! కల్యాణికి పతి లేడనియు ఆమె విధవయనియు నీతో నేను చాలసారులుఁ జెప్పియుండలేదా?

కల్యాణి—నే విధవను గాననియు మహాబత్థానే జీవనమరణములందు నాప్రియుఁడనియు, అవసరమగునెడల ననేకపర్యాయములు వచించుటకు సిద్ధముగ నున్నాను!

గోవింద—ఆమహాబత్థాను నీమగఁడా! ఆకఠిన, నీచ, అధమాధమ—

కల్యాణి—తండ్రీ! అతఁడు మీకు కఠినుఁడైనను నీచుఁడైనను, నాకు దైవసముఁడనియు, పూజనీయుఁడనియు యెఱుంగుఁడు!

గోవింద—పూజనీయుఁడా! ఆజాతిద్రోహి!— ఆధర్మచ్యుతుఁడు—ఆకటకు తురక! ఆమహాబత్థాను, ఈగోవిందసింహుని పుత్రికి బూజ్యుఁడా!—ఆహా! ఏమి యూదుర్మయము! కుత్సితము!!

కల్యాణి—స్థిరస్వరముతో తండ్రీ! జనకుఁడేమో, జాతియేమో, ధర్మమేమో నెఱెఱుంగను. పతియే నాధర్మము! పతిధర్మముకంటె మిన్నయైన మహాధర్మమును నాకొఱకై లిఖియించిన శాస్త్రకారులు

గూడ లేరు! నారియొక్కమానుగ ముందునకు లంఘనమొనరించి
నపుడు తాను బడిపోయిన దమ్మతవారాశియైనను, లేక గరళోదధి
నైనను అందే యామె తనజీవనమరణములను, ఇహకాలపరకాలము
లను గడపివేయును. గడపివేయవలయును. మహాబద్ధతాను, హిందు
వైనను, ముసల్మానైనను, నాస్తికుడైనను, మేమిరువుర మొక్కమై
యొకేపథమున జీవయాత్ర సలుపుచుంటిమి. దానంజేసి వానిం
గూడి మృత్యుగభీరగర్భమునఁ బడవలయునన్నను, నేనట్లానర్పు
టకు సంసిద్ధునై యుంటిని!

గోవింద—కల్యాణీ! అటులైన నీయిచ్చవచ్చిన యెడకరుగుము. నిన్ను
నేఁబరిత్యజించి వైచితిని.

అజయ—జనకా! మీరేమి వచియింపుచుంటిరి! కల్యాణీ మీపుత్రిక—
గోవింద—నాపుత్రిక కాదు—కల్యాణీ! లేచిపోమ్ము. నీ “జీవితేశ్వరు”
కడకరుగుము.

కల్యాణీ—పితౄజ్ఞ శిరసావహించెదను. జనకా! నాకు సెలవొసంగుఁడు.
(పితృపదములకుఁ బ్రణమిల్లును.)

అజయ—తండ్రీ! ఒకించుక వివేచన మొనరింపుఁడు. ఇట్టిదుర్మయకృ
త్యమాచరించి దురితము పాలుగాకుఁడు. కల్యాణీ అబల! జ్ఞాన
హీన. అట్టిదాని నవజ్ఞుగావించు టనుచితము! నిక్కువముగ నామె
భ్రాంతిపడియుండినచో—ఆమె యందేమైన దోషముండినచో,
సర్వజ్ఞులైన మీరామెను మన్నించుట యుక్తము!

గోవింద—పుత్రా! కల్యాణీనరకమునకుఁ బోనుత్సహించుచున్నది!
పోనిమ్ము. నే నామెకెట్టి యభ్యంతరమును గలుగఁజేయను.

అజయ—జనకా! ఆమె గమ్యస్థానము నరకంబుగానేరదు. ఎచటఁబ్ర
ణయ పుణ్యాలోకమున్నదో, యచటనే స్వర్గముగలదు—క్రుద్ధులై
కరమందలి యమూల్యరత్నమును గోల్పోవుచుంటిరి. మీరే
మొనరించుచుంటిరో మీరే యెఱుఁగరు!

గోవింద—అజయా! ఎరుగకేమి! బాగుగా నెఱిగితిని.. (తనయనుద్దేశించి) కల్యాణీ! అంతరంగమున దేశమును ద్వేషించువారికి నా నిలయమందుఁ దావులేదు. సీధర్మము, పతి”యగుచో, నాధర్మము దేశము. పౌష్పిక్ నాసమ్ముఖమున నిలువఁబడకుము.

(వెనుకకు దిరుగును)

కల్యాణి—జనకా! మీయాన నతిక్రమింపఁజాలను. పోఁబోవును.)

అజయ—కల్యాణీ! నిలువుము. తండ్రీ! అట్లులైన నాకుఁగూడ సెల వొసంగుఁడు!

గోవింద— (సమ్ముఖమునకు దిరిగి) అజయా! సెలవునీకెందులకు?

అజయ—అబలయైన యీ బాలనొంటరిగ నేఁబోనీయఁజాలను. నేఁగూడ నామెననుసరించి పోదును.

గోవింద—నిన్ను నేను వెడలఁగొట్టుటలేదు.

అజయ—జనకా! మీరట్లుగావింపకపోవుట సత్యమే! గృహత్యాగ మొనరించుటనా యభిమతము కాదు. కానియిపుడట్లుచేయుటనాకర్తవ్యము. సదనమునుండి మీరామెను వెడలఁగొట్టి ఈఘాతుకనరసంకులసంసారాభ్యంతరమున వదలివైచుచుండిరి. ఇప్పట్లున గల్యాణి ప్రియుఁడామెకడ నున్నచో, సతఁడామెకు రక్షణం బొసంగియుండును. భర్తసమక్షమునలేకున్నను, గల్యాణికి సోదరుఁడు సమ్ముఖ మందుండెను. ఈవిపత్సమయ మందితఁడామెకుఁ దోడుపడును— సోదరీ! ఇకరమ్ము! నేఁడు సోదరీసోదరుల మీరువురమీసంకుల మహానిలవిత్కుబ్ధసంసార మహార్థవమున, మననావను నడుపుదుము. అనుకూలంబుగ తీరమును జేరఁగలుగుదుమో లేమో జూచుకొందము. తండ్రీ! నమస్కరించుచున్నాను.

(జనకుని పాదముల కెరగును)

(కల్యాణీ యజయసింహులిరువురు వెడలిపోయిరి.)

రాతిబొమ్మ చందమున గోవిందసింహుడు నిలువంబడియుండెను.

సప్తమదృశ్యము.

చిత్తూరునన్నిహితారణ్యము—సంధ్యాకాలము.

సగరసింహారుణసింహు లిరువురొక వృక్షతలమున నిలువంబడి యుండిరి. దూరముననొక పర్వతాగ్రముచుండి సూర్యుడ స్తమించుచుండెను.

సగర—అరుణా ! ఈప్రదేశమగుటనాకినుమంతయు నిష్టములేదు. చిత్తూరు దుర్గము కారాగార సన్నిభంబైయుండెను. అదిమిగుల బురాతనమై ఘనాంధకార బంధురమై, జూపరుల భీతాత్ముల చేయుచుండెను. నింగినంటులై లములును. వన్యమృగభూయిష్టమైనవనంబు లీ స్థలంబును మఱింత భయానకముగఁ జేయుచుండెను. నిర్జన ప్రదేశమగుట యీనెలవు పిశాచముల కాలవాలమై యున్నది. ఇచ్చటి చెట్లకూకుల జొంపములందు శాకినులెన్నియో దాగి యున్నవి. ఇట్టి మహావృక్షముల నీవఱకు నేనెన్నఁడు వీక్షించియుండలేదు. అరుణా ! నీనిందిక నిలువజాలను. వేగ నాగ్రాకు వెడలిపోయెదను.

అరుణ—దాదాజీ ! నాకీప్రదేశమే బాగుగనున్నది. మన పూర్వపు రుషులస్మృతి యిచ్చటి పర్వతపాదపముల నంటి యున్నది. దాదాజీ అతీతప్రతిభావాహిని మీకాహ్లాదముఁ గలుగఁ జేయదా!

సగర—ఛీ! ఊరకొనుము. మరల నతీతమతీతమంచు వాగుచుంటివి. ఓరి మూఁడు ? అతీతమేదో యతీతమే. అత్యంతముగ నతీతమును దలఁచి నీమస్తకమును బగులఁగొట్టికొనకుము. బ్రదుకవలెనన్న నతీతమును మఱచిపోము.

అరుణ—దాదాజీ మహాశయా! కోపమెందులకు? వర్తమానముకంటె సతీతమే నాకు మిగుల మధురముగ దోచును. వర్తమానము మిగుల తీవ్రమై—స్పష్టమై గన్పట్టును. అతీత మన్ననో నీహారా వృతమైయుండు. అతీతము నీలనభసన్నిభంబు!— అద్భుత చరిత్రసమంబు!—స్వప్న సదృశము.

సగర—శుంభా! ఊరకుండుము. నేదలఁచినట్లు వయసువచ్చుకొలఁది నీకుఁదల్లి గుణము లబ్బుచున్నవి. ఇవిధంబుగఁ దలఁచుచుండు కతంబుననే స్వజనుల విడిచి, స్వనిలయముఁ ద్యజించి నీజనని యెక్కడికో జనియెను. ఆగయ్యాళి జాడలేమియుఁ దెలియుటలేదు.

అరుణ—నాజనని యిట్టి వచనములఁ బలుకుచుండెడిదా?

సగర—నాయనా? అవును. మెఱపువలె నామె యందఱిఁ బాసి యదృశ్యమైపోయెను.

అరుణ—ఎట్లుపోయెను?

సగర—ఒకనాఁటి ప్రత్యాషమున “మీవాగు! మీవా” రంచు వచించి, యుత్తలపాటున నామె యిలువిడిచి వెడలిపోయెను.

అరుణ—నేనామె నన్వేషించి కనుఁ గొనఁ బ్రయత్నించెద.

సగర—ఎచట నన్వేషించెదవు? ఈనిబిడ మహారణ్య మధ్యమముననా? ఈసాంద్రకాంతారమునఁ జండాశుఁడు దాఁగియున్నను, వాని నన్వేషించుట దుష్కరమగును. ఇఁకఁ దీవంబోలు నీతల్లిసీయడవి తీవలందుఁ గనుఁగొను టెట్లు సంభవమగును!

అరుణ—నాజన యిత్రిగృహత్యాగముఁ గావింపకమున్నీ తావేమాకు దావలంబై యుండెడిది. ఈపవిత్రప్రదేశముఁబరిత్యజించినేనొండుకు రానిచ్చగింపను. ఇఁకనే నాగ్రాపురంబునకు రాను. పోవలయు నను వాంఛయున్న మీరొక్కరే పొండు. బహిష్కృతుభంగి నప్పుర మందిఁకనుండ నిచ్చగింపను. చిత్తూరే నాకుఁ జిత్తశాంతిఁ గలుఁగఁజేయుచున్నది!

సగర—శుభ్రస్ఫటికోపల వినిర్మిత సుందరమందిరము లెన్నో యా
గ్రాయందుఁ గలవు. నీవు వానిఁగాంచి యుండలేదని దలఁచెద.
నేత్రపర్వం బొనర్చుకొనుటకుఁ దగినయద నిదియే.

అరుణ—దాదాజీ! ఈప్రాంత కాంతారసీమలే నాకు నేత్రపర్వం
బొనర్చుచున్నది. ప్రకృతి సౌందర్యమును మించిన సౌందర్యము
మానవ నిర్మిత భవనములందు గానంబడుటరిది. కనుక నేనాగ్రా
రా నిచ్చగింపను.

సగర—చక్రవర్తిచే నిర్మింపఁబడిన మసీదులు డెబ్బదియెనిమి దప్పర
వరంబున గలవు. శ్వేతప్రస్థరవినిర్మితంబులగునవి ప్రభాత ప్రభా
కర కిరణచ్ఛ టోద్భాసితంబులగు తఱి తలుకు లీనుచుండి చూచు
వారికి మైమరపు గలిగించును.

అరుణ—దాదాజీ! నాకాతలుకు బెళుకులతో పనిలేదు. హిరణ్మయ
కుట్టిమంబుల కంటె నిచ్చటి నెత్తాక నిలయంబులే నాకు నచ్చిన
యాలయంబులు! మొగలాయి సౌధములకంటె రసపుత్ర కుటీర
ములే వాసయోగ్యంబులు! మొగలాయిల చరణతలమునఁ
గూర్చుండి స్వాదు పదార్థముల భుజించుచు రాజభోగ మనుభ
వించుటకంటె నాతల్లి తొడపైఁ గూర్చుండి గోటిముద్దలఁ గుడుచు
టుత్తమము! దాదాజీ మహాశయా! పరులొసంగిన మృష్టాన్నము
భుజించుటకే దాము స్వసీమనుద్యజించి, బండుమిత్రులఁబాసి, శత
పుణ్యా వాహినీ పవిత్ర నిజలయంబును విడచితిరి. పవిత్ర రస
పుత్రకులమం దుద్భవించియుఁ బరుల పంచఁజేరి, బిచ్చమెత్తుట
కంటె గర్హితంబైన కార్యము మఱొండేమియుఁ గానరాదు.
దాదాజీ! మొగలులు నిత్యంబు స్వర్ణముష్టి శిక్షయొసంగినను
తన్ముష్టియందు వారల చరణరజమేయుండును. మీరుపరాధీనులై
యున్న తఱి మిమ్ము విలోకించి పరులు గావించు మందహాస
మందు కఠిన పరిహాసము గన్పట్టుచునే యుండును. పరదత్త

హేమభాండారము కంటె నిజ సోదరుని నెయ్యంపు జరునగవే
నాకుఁ బ్రీతిదాయకమై యుండును !

(సత్యవతి ప్రవేశించును)

సత్యవతి—చిన్ని యరుణా ! చీరంజీవివై యుండుము. రసపుత్రో
చితములై భావగర్భితములైన నీపలుకులు నన్నానందపయోధి
యందు ముంచివై చెను !

సగర—ఎవరు ! సత్యవతియా ! ఇది స్వప్నమా ! కాదు—సత్య
వతియే ! అమ్మా ! ఇచటి కెపుడు వచ్చితివి ?

సత్యవతి—వత్సా ! ఏనిముసమున స్వదేశార్థమై, సన్యాసినినై నిజా
లయ పరిత్యాగముఁ గావించితినో ఆనిముసమున నీచిఱు చేతుల
కవుగిలింతను వదల్చుకొని పోవుట నాకన్నియిడుముల కంటెఁ
గట్టతరమై గన్పట్టె ! శైలసీమలఁ దిరుగుచు మీవారు మహిమను
గానము జేయుచున్నపుడు నీమధుర మందహాసమును మఱచుటయే
యన్ని కడగండ్రకంటెఁ గఠోరమై గనుపట్టె ! నీపితృపుత్రకు వచ్చి
తివని యెఱిగి, యింక నేనిలువఁజాలకపోతిని. నీచిన్ని మోము
వీక్షింప నే నియ్యెడకుఁ బర్వడినచ్చితిని. ఇంత దనుక యవనిక
మఱుంగున నుండి నీవాక్సుధను నాకర్ణపర్వముగఁ గ్రోలుచుంటిని !
నీసుధావాణి యమర సంగీతమేమో యని దలంచి మర్త్యలోక
మున నిదేలవినంబడుచుండెనని విస్మయపడితిని ! ఇంక బ్రచ్చన్న
ముగనుండజాలకపోతిని.— నందనా ! రమ్మ ! సర్వస్వమా !
రమ్మ !! ముద్దుబాలకా ! రమ్మ !!! సత్యవతి చేతులఁజూపును

అరుణ—అమ్మా ! [యని జనని నాలింగన మాచరించుకొనును,]

సగర—తల్లీ ! సత్యవతి ! నన్నొక మాత్రైన నుపలక్షించితివి గావేమి
నే నేమి యపరాధమాచరించితిని ?

సత్యవతి—నీమి యపరాధమా ? అపరాధమేమియో మీరెఱుంగరా!
 (ఒకించుకొత్తాళి) ప్రాయశః మీరెఱుంగరు ! తెలిసికొను శక్తియు
 మీకు లేదు ! ఈపరపీడితమై—అపహృత సర్వస్వయై దీనయైన
 మాతృసదృశ రసపుత్రస్థానమును ద్యజించి, మొగలు ప్రసాదము
 నకు దాసులైపోతిరి. రత్నగర్భయైన భారతవర్షమును బాషాణ
 చిత్తులైయే మొగలులు గొల్లఁగొట్టిరో;—యేమొగలులు భారత
 భూమియందలి పవిత్రసుందరమందిరముల చూర్ణ మొనరించిరో,
 తీర్థముల నపవిత్రములు గావించిరో, రమణీమణుల నవజ్జజేసిరో,
 భారతీయుల మనస్వత్వహీనుల జేసిరో;—యే మొగలులు దర్ప
 స్ఫీతులై యిప్పట్టునఁ స్వాధీనరాష్ట్రమై న, రసపుత్రస్థానశేష
 మగు మీవారును, బునఃబునరాక్రమణములచేఁ బీడించి—విధ్వ
 స్త మొనరించి, ఆదేశమాత శ్యామలవదనబింబమున, నామె సం
 తానకుధిర తరంగముల నెగజిమ్మిరో అట్టి మొగలులకు చరణా
 శ్రితదాసులై,—వారల కృపాదత్తస్పర్ధచే నిజభాతృనందను,
 అప్రతిమాన ప్రతాపవంతుఁడగు ప్రతాపసింహుని పుత్రకుని,
 సింహాసనాచ్యుతుఁ గావింప గమకించుచుంటిరి ! అట్లయ్యు, నేమి
 యపరాధ మాచరించితివని యబ్బురము దోఁపఁబలుకుచుంటిరి.
 పోనిండు ? మీకుఁ దోఁచిన మార్గమున మీరేగుచుంటిరి ! మాకు
 వలయు దిక్కును మేము కోరుకొంటిమి.—తనయా ! రమ్మ
 ఇయ్యంధకారమం దీ దుర్దినమం దీవే నా సహచరుండవు—
 నేఁడు నేను ద్విగుణీకృత బహోవేతనైతిని—నందనా ! రమ్మ !!

అరుణుఁ దోడ్కొని సత్యవతి బయలుదేరును.

సగర—సత్యవతి ! పోకుము ! అరుణా నిలుపుము ! నేఁగూడ మిమ్ము
 నుసరించివచ్చెదను. నేఁడు నానేత్రములు దెఱువంబడియె ! మా
 తృదేవిని నేటికి గుఱుతింపఁ గలిగితిని. పరదత్తనికృష్టకృపను.

నేను నేను నాహృదయఫలకమునుండి తుడిచివై చితిని. దేశభ్యుత్సాహము దుస్సహదుఃఖదారిద్ర్యానాశములనే నేటినుండి యపేక్షించెద ! అమ్మా ! నామాటలనమ్ము !—ముందునకు రమ్ము !! ననుగౌగలించుకొనుము—

త్యవతి—జనకా ! ఒక్కముహూర్తమందే తండ్రిని, కొడుకును గ్రమ్మఱబడయఁ గలుగు సౌభాగ్యము నాకలవడెనా ! ఇది సత్యమే ? సత్యమేనా ?

గర—సత్యవతి సత్యము ! మూఢుడనై యింతకుమున్నేను నాకర్తవ్యంబు నెఱుంగజాలనైతి. అమ్మా ! ఈముదుసలిని మన్నింపుము!—మన్నింపుము !!

త్యవతి—తండ్రి [అని మోకరించి కాళ్ళపైబడును]

తెరపడును.

శ్రీ

మీ వారు పతనము

తృతీయాంకము

—శీర్షిక—

ప్రథమ దృశ్యము

ఉదయపురమందలి రాజ సభాగృహము—ప్రభాతకాలము.

సామంతులు నిలువంబడి ప్రసంగించుచుండిరి.

జయసింహుఁడు—ఈకామాన్నరుకదన చరితం బితిహాసములందు

స్వర్ణాక్షరములతో వ్రాయఁదగినది.

గోకులసింహుఁడు—పరభేజు యుద్ధసామగ్రుల మధ్యేమార్గమున నిలుపు

జేయుట మంచిదయ్యెను.

భూపతిసింహుఁడు—పాపము ! అతనికి అడవి త్రోవలేవియుఁ దెలియ

వని యోచించుచున్నది.

గోకుల—కాని పరభేజుపలాయన పథముల బాగుగ నెఱుంగును !

జయసింహుఁడు—మిత్రులారా ! నభిశ్చంబనోత్సుకములైన పర్వత

శిఖరాగ్రముల నుద్భాసిత మొనరించు నవీనజ్యోత్స్న మివాడు

యశఃప్రభాతము నెట్లు సూచించుచుండెనో వీక్షించితిరా ?

భూపతి—అపూర్వ సౌరభమ్మును వహించిన మలయ సమీరుఁడు

మన విజయవార్తను భారతవర్షమునం దంతటను వ్యాపింపఁజేయు

నుఁగాక !

(రాణా అమరసింహుఁడు ప్రవేశించును)

సామంతులందఱు—జయ్ మహారాణాఅమరసింహునకు జయ్ !

రాణాసింహాన నాసీనుడగును. ఆస్థానకవి చూడామణియైన
కిశోరదాసు ప్రవేశించి భక్తిపురస్కరముగ]

సీ. భవదసీమ ప్రతాపాగ్నిదగ్ధంబులై

అరిన్మపానీకంబు లంతమొండ,

సంతసంబొంది, యజస్రము శీతాంశు

రవితార లెపుడు హారతుల నొనగ,

దీవ్య దాకాశవీ ధీముఖంబునఁ బయో

దములు మార్దంగిక క్రమముసూప,

త్రిభువనాక్రాంత సత్కీర్తి వైభవ! జయీ

భవయని సురలెల్లఁ బ్రస్తుతింప.

గీ. శుక్లపక్ష సుధాకర జ్యోత్స్నలీల

రమ్యమై పూజ్యమివాారు ప్రతిభవెలుగ

రాజ్య మేలుచునుండుము రాజసింహ!

అమరవందిత! శుభకర! అమరసింహ!

రాణా—కవిరాజా! కవీంద్రుల యాశీర్వాద మమోఘంబయ్యు,

నాపాపమువలననే యీరాజ్య ప్రతిష్ఠ బుగ్గిఁ గలియునని విచార

మగుచున్నది.

కిశోరదాసు—వీరులట్లు చింతింపరాదు. ప్రభూ!

జయసింహుడు—రాణా! మీరొనరించిన పాపమేమి!

రాణా—నాపాపమును వీరరక్తా సారపంకిలమైన యుద్ధరంగమే వెల్లడి

చేయుచున్నది.

(సత్యవతి ప్రవేశించును.)

సత్యవతి—మీవారు మహారాణా విజయమందుగాక.

రాణా—ఎవరు! సోదరియైన సత్యవతియా!—సింహాసనమునుండి

దిగ్గన లేచి, సోదరీ! రమ్మ!

సత్యవతి—మహారాణా ! చాటున నిలువబడి నేనింత దనుక విజయ సంస్తవమును వినుచుంటిని. వినుకొలంది నాకన్నులొనందబాష్పములతో నిండిపోయినవి. మంత్రముగ్ధవలె నిశ్చేష్టనై నిలువబడితిని. మహారాణా పూర్వము తమ వంశశిరోభూషణమైన భగవాన్ రామచంద్రుడు లంకావిజయానంతరము, ఆనందవాద్యములు భోరుకొలుప—విజయనాదము లాకసమంట అయోధ్యాపురము ప్రవేశించిన విషయము జ్ఞప్తికివచ్చెను. తదుపరి జయగాధముగిసెను. దేవియొక్కర్తుక యరుదెంచి యాగాధాగానమును నాకమ్మునకుఁ గొనిపోయెనంచు దలంచి, కలఁగని లేచిన చందమున మేల్కొంటిని.

రాణా—సత్యవతీ ! గానమీలీలనే ముగియును. సంగీత మానందకోలాహలము వడుపున వెలువడి పిదప నొక దీర్ఘనిశ్వాసమందు లీనమైపోవును !

సత్యవతి—రాణా ! ఈ యానందదివసమున నీముఖము వాడియున్నదేమి? నీ చూడ్కులు కాంతి దక్కియున్న వేమి? ప్రభూ ! నై రాశ్యమును హృదయమునుండి దటిమివేయుఁడు. నేఁడు మీవారు మహోత్సవ దివసము !

రాణా—ఉత్సవదివసమగుట నిశ్చయమే ! సత్యవతీ ! నూతనవిషయమొకటి తెలిపెదను. ఈ కామార్గు యుద్ధమున విజయముఁగాంచినదివారుగాని మనముగాదు.

సత్యవతి—జయము పొందినది మనముగామా? మొగలాయిలా! ఏమి !

రాణా—విజయులు రసపుత్రులే!—కాని, జయోత్సవములఁ గావించుకొనఁదగినవారు మాత్రముగాదు. జయోపేతులైన శూరాగ్రేసరులందరు సంగరాంగణమున నిహతులై యుండిరి. జయధ్వజములతో

విజయభేరీ నినాదములతో జయ జయారావములతోఁ గదనరంగ మునుండి బ్రహ్మోద మానసులై మగుడిపచ్చినవారలు జయమును చేకూర్చలేదు. ఆహవమందు ప్రాణములఁ బాసిన వీరులే జయం బొందిరి!

సత్యవతి—రాణా! నీవాక్యము లన్యతములుగావు. అట్టి జయశాలుల కీర్తియకుయమగుగాక!—ప్రభూ! శుభవార్తయున్నది.

రాణా—సత్యవతి! ఏమివార్త?

సత్యవతి—నాజనకుఁడైన సగరసింహుఁడు చిత్తూరు దుర్గమును నీకు స్వాధీనమొనరించి వైచెను. నిను నిరోధించు శత్రువులెవ్వ రునులేరు. నిరాటంకముగఁ బోయి నీవు దుర్గము నాక్రమించు కొనుము.

రాణా—(విస్మయమున)—ఏమీ! చిత్తూరుదుర్గము నాస్వాధీనము జేయఁబడెనా! ఇది సంభవమా? సత్యవతి! సత్యమునే వలుకు చుంటివా?

సత్యవతి—సత్యవతి సత్యమునే బలుకును. ఇం దన్యత మేమియులేదు. సర్వముసత్యము!

రాణా—చక్రవర్తి యాజ్ఞ ననుసరించియే యతఁడు దుర్గమును మన యధీనమొనరించెనా?

సత్యవతి—కాదు! అతఁడు చక్రవర్తి యానఁగై కొనలేదు! చక్రవర్తి నాజనకునకు చిత్తూరుదుర్గము నొసఁగెను. తనయిష్టము వచ్చినవారి కతఁడా దుర్గము సర్పింపవచ్చును. పశ్చాత్తప్తహృదయుఁడై దుర్గ మును మీకొసఁగి,—అతఁ డాగ్రాపురమునకు వెడలిపోయెను!

రాణా—సామాంతులారా! జయజయధ్వానము లొనర్చుఁడు. స్వర్గీ యుడైన జనకుని జీవనస్వప్నము నేఁడు—అతని పుత్రుని బాహు బలమున గాకున్నను, భౌత్యదానంబుచే—సఫలమయ్యెను! రస

పుత్రులారా! దుర్గాధికారముఁ బడయుఁడు! స్వాతంత్ర్యధ్వజము
నెత్తుఁడు! చమూసమూహములఁ గూర్పుఁడు! ముందునకు లంఘిం
పుఁడు! శత్రువు లడ్డుపడినచో ద్విగుణీకృతోత్సాహులై యుద్ధము
గావింపుఁడు!

సత్యవతి—జయ్! రాణా అమరసింహునకు జయ్!

సామంతులు—జయ్! రాణా అమరసింహునకు జయ్!

ద్వితీయ దృశ్యము.

[గ్రామమార్గమునకు ప్రక్కనపపోయిన యొకగుడిసె దగ్గరగా
సాయన్నాసమయమున. కల్యాణి యజయులు నడచివచ్చుచుందురు
కల్యాణి—అన్నా! నేనిక నడువజాలను.

అజయ—సోదరీ! నేడు మనమిగ్గామమందు నాగుదము. ఈకుటీర
మీపల్లె పొలిమేర యందేయున్నది. పాడుపడి యుండుటచే నీగు
డిసెయందు మనుజులున్నట్లుదోచదు. దీని లోపల చీకటు
లాక్రమించుకొని చూపలుల భయము గొలుపుచున్నవి.

కల్యాణి—ద్వారము కడకరిగి పిలిచి చూడుము.

అజయ—(గుమ్మమును సమీపించి) ఎవరయ్యా లోపల?

(ఉత్తరమేమియు లేదు.)

అజయ—(మరల)—చీకటిగానున్నది. లోపలనున్న వారెవరయ్యా!

[ఈమాటుకూడఁ బ్రతివచనములేదు]

అజయ—సోదరీ! గుడిసెలో నెవ్వరును లేనట్లు దోచుచున్నది.

కల్యాణి—అన్నా! నేటికి మనమిందు విశ్రమింతము. ఇక నేనొకయ
డుగైన నడువజాలను.

అజయ—అట్లే యుండము. కాని కుటీరమంతయుఁ జీకటిగాఱున్నది.

నేనీ పల్లెలోనికరిగి, దీపమును గొని వచ్చెదను. నీవిందేయుండుము.

కల్యాణి—సరియే! (నిట్టూర్పునిగిడించి) అయ్యో! ఆయాసముగను
న్నది! కాళ్ళు లాగుచున్నవి! ఆకలిచేఁ గడుపు మాసిపోవుచున్నది.

అజయ—చెల్లీ! తినుటకేమైన ఫలాహారముఁగూడఁ గొనివత్తును.

భయపడక నీవీ కుటీరమందే గూర్చుండుము.

కల్యాణి—అన్నా! శీఘ్రముగఁ బోయిరమ్ము. ఈతావెంతో భయము
గలుఁగఁజేయుచున్నది. ఒంటరిగ నుండఁజాలను.

అజయ—చెల్లీ! భయమేమి! ఒక్కపరుగునఁ బోయినచ్చెదను. భయ
పడకుము. ఇచట నొరులెవ్వరును లేరు. [నిష్క్రమించును]

కల్యాణి—ఎన్నఁడు నడచి యెఱుఁగనికతన పాదములు నొప్పి యెత్తు
చున్నవి. మార్గాయాసమధిక మగుచున్నది. కాని నాచిత్త మానంద
తరంగములం దోలలాడుచున్నది. స్వేచ్ఛానుభూతదుఃఖదైన్య
ములందుండు గౌరవమెంత నిరవధికమైనది! ఉత్తుంగతరంగములు
గగనవీధి కెగయ యప్రతిహతగతితో నొకనది సముద్రమును జేరఁ
బరుగెత్తువిధమున—ఉద్దామోల్లాసపురస్సరముగ భర్తృసమాగమో
త్సుకనై ముందునకు సాగిపోదును. కాని నాప్రాణవల్లభుఁడు నాకుఁ
దనచరణతలమున దాసిగానైన నిలువఁ దావొసంగునో, లేదో?
ముందేమి కానున్నదో?

(ఫకీరొకఁడు ప్రవేశించును)

కల్యాణి—ఎవరునీవు?

ఫకీరు—నేను రసపుత్రుఁడను. నీవేమియు భయమొందకుము. నీవురస
పుత్రరమణివలెఁ గన్పట్టుచున్నావు. అమ్మా! నీవిచ్చో నేకాకినివై
యుంటివేమి?

కల్యాణి—దీపమును—తినుబండ్లారమును గొనితెచ్చుటకై నాయన్న

యీగ్రామములోని కరిగెను.

ఫకీరు—సంతోషమే! అతడు మగుడి వచ్చువఱకు నేను నీకడనుం
దును. ఈ ప్రాంతముల ముసల్మాను హంతకులు చరించుచుం
దురు. నేడీ సమీపప్రదేశమందే నలువ్వురైదుగురు మొగలు సైని
కులేదో ఛార్జన్య మొనర్చుటకై ద్రిమ్మరుచుండుటఁ గాంచితిని.
నీయన్నమగుడి యరుదెంచు సంతదనుక నీకు నేను రక్షణమొ
సఁగెద.

కల్యాణి—దయాళూ! నన్ను రక్షింపుము!—నాకు మిగులభయముగ
నున్నది!

[నేపథ్యమున]—ఈ గుడిసెలోనే?

నేపథ్యమున—అవును. ఈ గుడిసెయందే! [తలుపుగొట్టిన చప్పుడు]

కల్యాణి—ఎవరది? అన్నా! అన్నా!!

(బండెపోటు. దొంగలు ప్రవేశము)

మొదటివాడు—ఇదిగో! ఇదిగో!!

రెండవవాడు—పట్టుకొనుము! పట్టుకొనుము!! చూచెదవేమి?

మొదటి—ఈపిల్ల బాగుందిరా!

రెండవ—బాగానే వుంది. కాని ముందామెళ్ళో మెరుస్తోంది—దా

న్నిలాగు! చూతూవేంట్రా? లాగు! లాగరోసి!

మొదటివాడు కల్యాణినిబట్ట నుద్యమింప, నామె భయాతురయై,

తత్తరమున వెనుకంజవైచి,]—“రక్షింపుడు! రక్షింపుడు [అని

యెలుగెత్తి యాచ్ఛును] ఫకీరు [ముందునకు లంఘించి—“అరే!

దురాత్ములారా! మీపొగరణఁచెదను. తొలగుడు”

మొదటి—వీడెవడు?

రెండవ—ఎవడైననేమి! పొడుపుము!! చంపుము!!! క్రోధముతో

ఫకీరా యిద్దరు దొంగలతో పోట్లాడి గాయపడి పడిపోవును.

కల్యాణి (అడలున) — అన్నా! అన్నా!! అన్నా!!!

(పరుగెత్తి యజయసింహుఁడు ప్రశేషించును)

అజయ — కల్యాణి! భయములేదు!! నేను వచ్చితిని!!!

ఒఱనుండికరవాలమును దీసి, గిరగిరదిప్పుచు, సింగపు గొడమచీల,
ఉగ్రుడైయాతురకల నిముసంబులో నఱకివైచెను.

అజయ — (పడిపోయిన వృద్ధఫకీరు నుద్దేశించి) చోరులు చచ్చి
పోయిరి. భయము లేదు. కల్యాణి! ఈ పడియున్న వా లెవరు?

కల్యాణి — ఈకృపాళుఁడు నన్ను రక్షింప యత్నించి, చోరుల వలన
దెబ్బ తిని నేలఁబడెను.

ఫకీరు — మీర లెవరు?

అజయ — నేను గోవిందసింహునినందనుఁడను — అజయసింహుఁడను.

యీమె యతని కూతురు — నా సోదరియైన కల్యాణి.

ఫకీరు — ఏమీ! ఇయ్యేణాక్షి మహాబత్థాను భార్యకాదా?

అజయ — వీరవరా! అవును. తామెవరు?

ఫకీరు — నేనా మహాబత్థాను జనకుండను! — సగరసింహుఁడను!

తృ తీ య దృశ్యము

యోధపురాధీశ్వరుడైన గజసింహుని యాగారము-ప్రభాతకాలము.

మార్వారుపతియైన గజసింహుఁడును, ఆస్తానపండితుడైన
హరిదాసును, గజరాజు తనయుడైన అమరసింహుఁడును, దూతవేష
ధారియైన అరుణసింహుఁడును కూర్చుండి యుందుకు.

గజసింహ — (దూతతో) తనతో వియ్యంబునకు నేనియ్యకొనలేదని

నీవు పోయి నీ రాజైన మీవారురాణా కెఱిగింపుము. చక్ర
వర్తివిపత్తులైనవిద్రోహులతో నెట్టి సంబాధముఁ గలుగఁజేసి

కొన నే నిచ్చగింపను—హరిదాసు! ఏమనెదవు?

హరిదాసు—అవశ్యము.

అరుణ—మహారాజ్! మారాణా విద్రోహి యెట్లయ్యె? మీవారు రాజ్యమింకను మొగలుల పాదములచేఁ ద్రొక్కివేయఁబడలేదు. ఏ స్వాతంత్ర్యమునది బహువత్సరములనుండి యనుభవించుచుండెనో ఆస్వాతంత్ర్యమును నేటికిని గాఁసాడుకొనఁ యత్నించుటవిద్రోహము కానేరదు.

గజసింహ—అదియే విద్రోహము! రాజపుత్రస్థాన మంతయు తల వంచుకొని మొగల్పుభుత్వమును స్వీకరించినపుడు, కేవల మొక్క మీవారు తన తల యెత్తుకొని యుండునా!

అరుణ—కేవలమొక్క మీవారు దలయెత్తుకొని యుండునా? యనెదరా? అవును! కేవలమొక్క మీవారే దలయెత్తుకొని యుండును! మీ మనసులో నున్నదంతయు నాకుఁ దెలిసినది. అసూయచే మీ హృదయము బాధపడుచున్నది. సర్వమహీధరశిఖరాగ్రము లందలి రసపుత్రశౌరవ రశ్మియంతర్హితంబయ్యు, మీవారు శైల చూడముపై మాత్ర మిప్పట్టున గూడ నుద్భాసితంబైయుండుటఁ గాంచి మీరు సహింపఁజాలకుంటిరి. రసపుత్రమహాపతులందఱు నతమస్తకులై యున్నను కేవలమొక్క మీవారురాణా మకుట ధారియై యుండు దృశ్యమీ యోధపురాధిపునకు కంటకముగా నుండనచ్చును. మీయంత మీరు స్వాతంత్ర్యమును గోల్పోయి బానిసలైతిరి. దానమారాణావారి దోషమేమున్నది, రాణా యెట్టి దొన వు నొనవలేదు.

గజసింహ—నీవు మిగుల సాహసికుఁడవు. మహారాజ్ గజసింహుని నమ్ముఖమున నిట్లు మాటాడిన వారిత వరకెవ్వరును లేరు. ఇరు వది రాజపుత్రుల వెంటఁ దోడ్కొని యనంతసేనాపరివృతుఁడగు

భారతసామ్రాజ్యమునకు విరుద్ధముగ నిలచిపోరునలుపఁదలంచి, రాణా తన మూఢోద్ధతోన్మాదముల వ్యక్తికరించుకొనుచున్నాఁడు. అట్టి క్రౌర్యమౌఢ్యములు మీవారు రాణాకే సరిపోయినది అట్టియు స్మృతత యమరసింహునకే తగిపోయినది.

అరుణ—మహారాజా! సత్యము వచించితిరి. అట్టి యున్నతత మీవారురాణాకే జెల్లును. అట్టి యున్నతశక్తి మీవంటి వారి కెట్లుండును! మహారాజా! మీరు యదార్థమునే బలికితిరి!

గజ—నీవు దూతవుగాన బ్రదికిపోతివి. లేకున్నచో—

అరుణ—ఈమాత్రపు మనుష్యత్వము దేవరకుండుట గొప్పయే 'దూత యవధ్యు'ఁడను నీతి నెచట సంపాదించితిరి? మహారాజా! ఏమి మీ నీతిజ్ఞానము! ఏమి మీయుదారభావము!

గజసింహ—నాయోగ్యునకు మేరయున్నది. నాధైర్యమునకుఁ బరిమితి గలదు. దుష్టప్రలాపముల నాడకుము. పోయి వివాహమునకు నేను సమ్మతింపనని మీరాణా కెఱింగింపుము—పోమ్ము—

అరుణ—అట్లే పోయెదను. కాని మహారాజా! యొక మాట చెప్పి బోయెద! చక్రవర్తి పక్షము నవలంబించి, తాము దక్షిణదేశము పైకి దండువెడలితిరనియు, ఘూర్జరభూమి నాక్రమించుకొని యెంతేని ఖ్యాతినార్జించుకొంటిరనియు వింటిని. ఈపర్యాయము తిప్పక ప్రభువువారు మీవారుపైకి కూడ వచ్చెదరుగాక! ముందే నేను మిమ్మాహ్వానించుచుంటిని. ఇకపోయెదను. పోఁబోవును.

గజసింహ—మంచిది! అట్లేవచ్చెదము! ఆగుము. నీవుకూడ మమ్మ నుసరించియే రావలసియున్నది.

అరుణ—ఏమి! నన్ను బంధించెదరా?

గజసింహ—అవును! (తనయు నుద్దేశించి) అమరా! బంధింపుము.

అమర—జనకా! అదేమట్లునుచుంటిరి! ఈశూరుండు దూతయని

యెఱింగియే యిట్లానతిచ్చుచుంటిరా ! దూతను హింసించుట
క్షత్రియధర్మముకాదు.

గజసింహ—అమరసింహా ! ధర్మాధర్మములను నీవు నాకు నేర్పనక్కఱ
లేదు. నాయాజ్ఞను నెరవేర్చుము.

అమర—అన్యాయములైన యాజ్ఞల నెరవేర్చుట నాకెట్టి యభ్యాస
మునులేదు. మీయాజ్ఞను శిరసావహింపజాలను.

గజసింహ—నీవు నాజ్యేష్ఠపుత్రుడవు. నాయాజ్ఞ నుల్లంఘించితివేని,
ముందుముందు నారాజ్యము నీయది కానేరదు—నాచిన్ని కుమారుఁ
డైన యశోవంతసింహుఁడు యావనమువచ్చినవెనుక నాయనంత
రము రాజ్యాభిషిక్తుడగుచు ?

అమర—మీకింకను రాజ్యమా ! మీ యనంతరమున రాజ్యాభిషే
కమా ! మొగలాయీల పదాఘాతమువలనఁగలిగిన యగౌరవ
దుఃఖములేకమై మీసింహాసనముగ నేర్పడియెను ! ఆసింహాసనమం
దాసీనుడనగుటకు నాకు సుంతైన కోరికలేదు. మొగలుల పాదుక
లను నాతలఁ దాల్చుకొనుటకు నేనువ్విళ్ళులూరుచుండుట లేదు.

గజసింహ—చుంచిది ! అటులగుచో నిన్నీ ముహూర్తమందే నారాజ్య
మునుండి వెడలఁగొట్టెదను.

అమర—ఈముహూర్తమందే మొగలుదాసుఁడైన వాని సమక్షము
నుండి వెడలిపోవుచుంటిని.

[నిష్క్రమించును.]

గజసింహ (క్షణకాలానంతరమున)—రాయబారీ ! నీవరుగుము. నిన్ను
బంధింపను.

చతుర్థదృశ్యము.

మహాబత్థానుయొక్క బహిర్మందిరము—రాత్రికాలము

మహాబత్థా నేకాకియై యుండును.

మహాబత్థాను—నేనా హేమాంగిని పరిత్యజించుట నిక్కువమే. పరిత్యక్తయయ్యి, నామె యింకను నాస్మృతిపథమందుఁ గన్పట్టుచునే యున్నది—ఇప్పుడుకూడఁ బ్రేమవిహ్వలయైన యానీలవేణి వదన చంద్రబింబము నాహృదయాకాశమునఁ బ్రకాశించుచున్నది. అయ్యో! మూఢుఁడనై యెట్టిరత్నమును గోల్పోయితిని! అను రాగముపెంపున నాసుకుమారి నాకు లిఖించిన జాబు నేల క్రూరుఁడనై తిరిప్పివైచితిని? ఆప్రేమహృదయ చూపిన యవ్యాజ ప్రేమకుఁ బ్రతిఫలముగా నేనవజ్ఞ చేసితిని. ఆమెజూపిన ప్రగాఢప్రణయంబు నకు బదులు నేను పేక్ష చేసితిని. ఆమానిసీమణి చూపిన యపార భక్తికిమాటు నేఁ దిరస్కార మొనర్చితిని. ఎంత యనుచితకార్య మొనరించితిని! యెట్టి యమానుష కృత్యముఁ గావించితిని! ప్రేమామృతముపై భీషణకాలకూటమును బోసితిని. ఆమెతండ్రిపై నున్న కోపముచే నాపవిత్రహృదయచూపిన ప్రేమనుకూరుఁడనై ప్రత్యాఘాతము గావించివైచితిని. దుర్నయమును సలిపితిని యిప్పుడు తెలిసికొంటిని. తరుణము లభించుచో చేతులుమోడ్చి యాపావనచరిత పాదములకడ క్షమాభిక్షను వేడుకొందును—ఎవరు?

(దౌవారికుఁడు ప్రవేశించును.)

దౌవారికుడు—ఖుదాబస్తే! (ప్రభూ!) మహారాజ్ గజసింహుఁడు

హుజూరుదర్శనమును గోరుచుండెను.

మహాబత్ —గజసింహుఁడా! మోధపురాధీశ్వరుఁడా!

దావారికుడు—అవును. ఖుదాబద్ద ?

మహబత్—లోనికిఁ గొనిరమ్ము.

[దావారికుడు నిష్క్రమించును.]

మహబత్—గజసింహుడు నాగృహమునకు రాగతంబేమి!—

ఆకాపురుషుడు!—అథముడు!—క్రూరుడు! మొగలాయిల

బానిస—

(గజసింహుడు ప్రవేశించును.)

మహబత్—ఓహో! మహారాజ్జీ రండు. దయచేయుడు.

గజసింహ—ఆదాబ్ ! (సలామ్.)

మహబత్—బద్దీక్ (సలామ్) మహారాజ్జీ! ఈదీరుని భవనమును

నేడు మీరాకచే బావన మొనరించిరి. ఏమైనవార్త లున్నవా?

గజసింహ—చక్రవర్తి మిమ్మొకమాటు తీసుకొనిరమ్మని సెలవిచ్చి

నాడు.

మహబత్—ఏమీ! చక్రవర్తి యనుగ్రహము! మీవారు పైకి యుద్ధ

మున కరుగుటకని దలచెద.

గజసింహ—అవును ఖాన్సాహేబు!

మహబత్—ఈవిషయమున నాయభిప్రాయము చక్రవర్తికి బలుమా

రెఱింగించియే యుంటిని. అట్లయ్యు నన్నతఁ డీతెఱంగుననొప్పించు

చున్నాడు.

గజసింహ—శూరులగు మీవారు రసపుత్రులచే మొగలాయి సైన్య

ములు పలుమారు లోడింపఁబడినవి. పరాజయములచే

జక్రవర్తి మిగుల జింతించుచున్నాడు. దానంజేసి సమరసన్నద్ధులు

కావలసినదిగా మిమ్ముఁ జక్రవర్తియే యపుడు ప్రార్థింపసమకట్టి

నాడు. వీరాగ్రేసరులైన మీకొక్కరే యీయవమానదుఃఖము

నుండి చక్రవర్తిని గాపాడఁగలవారు. తనయందు మీకు భక్తి

శ్రద్ధలుమెండుగఁ గలవని చక్రవర్తి బాగుగ నెఱుంగును.

మహబత్ — అట్లని చక్రవర్తి చెప్పెనా?

గజసింహ — చక్రవర్తి వేఱుగఁ జెప్పవలెనా? ఈవిషయ మెల్లరకు తెలిసినదే!

మహబత్ — ఆలాగుననా! (పచారిచేయసాగును.)

గజసింహ — ఖాన్సాహేబూ! ఈమాఱు మీవారు రణమున ఖడ్గ ధారణ మొనరింపుఁడు. మీవారు మీజన్మభూమియం చెఱుంగుదును. మీవారు రాణాదైన అమరసింహునకు మీరు సోదరులని యెఱుంగుదును. కాని పుట్టుకతోడనే మీరు మీవారును పరిత్యజించినారు, హిందూధర్మమును విడచి ముసల్మానులై స్వదేశబంధ మందలి కడపటి ముడినిగూడ స్వయముగ కోసివైచితిరి. అట్లయ్యి మీరీరీతి సంకోచించుచుంటిరేమి?

మహబత్ — (అర్థస్వగతమున) మీవారు నాజన్మభూమి కాకుండిన—

గజసింహ — ఆజన్మభూమి మిమ్మిఁక నెన్నఁడైన దనక్రోడతలమునఁ జేర్చుకొనునా? మీరు మరల మీవారు పోయిచూడుఁడు! బంధు భావముననే పొండు! మీవారువాసులు చూపుడుప్రేలితో మిమ్ము జూపించి “ప్రతాపసింహుని యన్నకొడుకు—ముసల్మానుమతము నవలంబించి, ధర్మద్రోహియయ్యె” నని బలుకుదురు. వృద్ధులు మిమ్ముజూచి మిగుల నేవగించి పెడ మొగము వెట్టెదరు. యువకులు రోషకషాయిత నేత్తులై మీపై దీక్షణదృక్కులఁ బఱపుదురు. రమణులు గృహగవాక్షములనుండి మీపై శాపములఁ గుఱిపింతురు. భవిష్యమం దెన్నఁడైన రసపుత్రులు తమపవిత్రతాలయము లందుఁ దావొనఁగి భ్రాతృభావమున వాత్సల్య పురస్కరముగ మిమ్మాలింగన మాచరించు కొందురన్నమాట కలలోనివార్త!

మహబత్ — “ఊ” యని భావింపఁదొడంగెను.

గజసింహ—మీ భవిష్యము మొగలాయిల యనుబంధముతో కట్టు
వడి యున్నది. వారి యాన్నత్యముతో మీయాన్నత్యము కూడి
యున్నది. వారిపతనముతో బాటు మీపతనముగూడఁ దప్పదు.
ఖాన్ సాహేబూ! ఆలోచించిచూడుఁడు.

(సన్యాసివేషమున సగరసింహుఁడు ప్రవేశించును)

సగర—మహాబత్ !

మహాబత్—ఎవరు ! తండ్రి ! ఇచ్చటకు— ఈవేషమున !

సగర—మహాబత్తానూ ! నేను సన్యాసాశ్రమమును స్వీకరించితిని.

మహాబత్—తండ్రి ! ఎందులకు—

సగర—మహాబత్ ! ఏలయని యబ్బురపడుచుంటివా!—అవును! అక్క
జమొదవు విషయమే! దేశజాతి ధర్మంబులకు నీళ్ళువిడిచి ఐహిక
మును విస్మరించి బైరాగివలెఁ జిరకాలము విజాతీయుల కరుణా
వేశము నపేక్షించి, జీవనసంధ్యాకాలమున నీరీతి నిలువంబడితిని!
ఆశ్చర్యపడవలసిన విషయమగుట నిక్కువమే! కాని మహాబత్తా
నూ! సన్యాసినై పోవలసివచ్చుటకు కారణ మెరుఁగుదువా!

మహాబత్—జనకా! ఎఱుంగను—

సగర—ఇంతకాలము జరిగిపోయిన పిదపఁ బ్రేమమయియైన నామా
తృదేవి యాహ్వానమునువిని సన్యాసివేషమున కర్మవీరుఁడనై పోవ
నిశ్చయించుకొంటిని—జనయిత్ర . యాహ్వానమెంత గభీరమైనది!
ఎంతకరుణమయమైనది. ఎంత గాడ్గదికమైనది. మహాబత్!—
భావనాబలమునైన నీవు దాని నెఱుంగఁజాలవు—మహాబత్!
నేను నాపాపంబునకుఁ బ్రాయశ్చిత్త మాచరించుకొనుచుంటిని.
నీవుకూడ నీదురితంబునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తముఁ గావించుకొనుమని
చెప్పుటకై వచ్చితిని.

మహాబత్—నా దురితంబునకా !

సగర—అవును! నీదురితంబునకే! స్వజనుల విడచి ముష్కరులైన మొగలాయిలదాసుడ నైతిని. నీవంతకంటెఁ బైమెట్టున కెక్కితివి! నన్ను మించితివి! స్వజనులనేగాక స్వధర్మమును గూడఁ బరిత్యజించితివి. నీపాపంబునకుఁ బరిమితిలేదు.

మహాబత్—తండ్రీ! నాపాప మెట్టిదియో నేనెఱుంగఁ జాలకుంటిని. ఇస్లాముధర్మము సత్యమైనదని నేను విశ్వసించి—

సగర—మహాబత్తానూ! విశ్వసించి, యేమి! నీకిట్టి విశ్వాసమెట్లు కలిగెను? ఖురాను బాగుగాఁ జదివి యుందువు. ఖురాను తప్పక పవిత్రమైన యుద్గ్రంథమే! ఇస్లామవశ్యముగ నతిమహత్తరమైన ధర్మమే! హిందూధర్మము దానికెట్టి కీడును గలిగింపదు. దానితో దీనికెట్టివివాదములేదు. కాని, మహాబత్తానూ! ఏధర్మము నీయదియో, ఏధర్మము నీపితామహ ప్రపితామహులదో; ఏధర్మము వ్యాసకపిల శంకరాచార్యాది మహాత్ములదో—ఆధర్మమును పరిత్యజింపక మున్ను, రనంతయైన దానిపరిచయముఁ గావించుకొంటివా? మూర్ఖుఁడవయ్యు, జడుఁడవయ్యు, నిరక్షరకుక్షివై ధర్మాధర్మ విచారమెట్లు నలిపితివి! అట్టివిచక్షణ జ్ఞానమునీ కెప్పటినుండి యలవడెను! మహాబత్! ఏధర్మముయొక్క మూలమంత్రము ప్రవృత్తిదమనమో,—ఆత్మజయమో; ఏధర్మచరమవికసనము సర్వభూత దయాభుత్వమో; ఏధర్మకృపాభావము కేవలము మనుష్యజాతితో మాత్రమే కట్టువడియుండక సామాన్య పిపీలికాదులఁ గూడ నంటి, హింసాకృత్యముల నిషేధించెనో;—ఆధర్మము నొక్కవచనంబున నీవు పరిత్యజించితివి! మహాబత్తానూ! నీవెట్టి పాపము నాచరించితివో తెలిసికొనుటలేదు.

మహాబత్—తండ్రీ! విస్మయంబున నానోట మాటరాకుండునట్లునేఁడు మీరు—

సగర—నేడు—నేను ధర్మవ్యాఖ్యానముఁ గావింపుచుంటి నందువా!
 తనూజా! ఇదినిక్కముగ నక్కజపడవలసిన విషయమే? అట్టి పా
 వండుఁడ నిట్టేతినని దలంచి, నేనే యచ్చెరు వొందుచుంటిని—
 పృథ్వీయం దర్థమునుదక్క వేరెఱుంగని నేను ఇత్రతీధర్మార్థము
 శాపాయుధుఁడ నగుట యాశ్చర్యమే! కాని, మహాబత్తానూ! ఉచ్చ
 ప్రవృత్తి సత్కాంతౌ సూచకంబై, హెచ్చుస్థాయిని బిగింపఁబడిన
 తంతియొక్కటిగూడలేని హృదయవీణ యుండనేయుండదు.
 దైవవశమున నొకప్పు డాతంతి ఘటనాంగుళిచే మీటఁబడి మధుర
 స్వనమొనరించి, యమ్ముహూర్తమందే హృదయాంతరాళము
 సంతయు నానందముతో నిండించును. అప్పుడాత్మక్షుద్రస్వార్థ
 నిర్మోకనిర్ముక్తంబై, అనంతాకాశ పథంబున బర్విడిపోవును. ఈ
 విషయమును నాకు కల్యాణి యానాఁ డెఱింగించెను.

మహాబత్ —కల్యాణియా?

సగర—అవును! కల్యాణియే! ఆవిషయ మిప్పుడుకూడ నాకర్ణపుటము
 లందు సంగీతస్మృతి లీలవినంబడుచున్నది. మహాబత్! కల్యాణిజన
 కుఁడు కల్యాణిని దనగేహమునుండి వెడలఁగొట్టెనను విషయ
 మును నీవెఱుంగుదువా?

మహాబత్ —గేహమునుండి వెడలఁగొట్టెనా—ఆపెసలిపిన యపరాధ
 మేమి?

సగర—కల్యాణి యిప్పుడుకూడ నీయదియై, ధర్మాంతరుఁడవైన నీకుఁ
 బూజసేయుటయే యపరాధము!

మహాబత్ —జనకా! ఆమెను మీరెచటఁ జూచితిరి.

సగర—ఒకయూరిలోఁ పాడువడిన కుటీరమున.

మహాబత్ —తండ్రీ! ఇదియేనా మీయత్యుదార హిందూధర్మము!
 కల్యాణి పతిభక్తికి నిర్వాసనమే పురస్కారమయ్యెనను విషయమే

యిస్తాము ధర్మమునై హిందూధర్మమునకు గలకఠిన విద్యేషదంభ
ముల వెల్లడించుచున్నది! జనకా! ప్రాయశ్చిత్త మాచరించుకొన
వలె నంటిరిగదా! నిక్కువముగ బ్రాయశ్చిత్తముఁ గావించుకొని
యెదను!—కాని అట్లొనరించుట ముసల్మానునై నందునగాదు;
ఒకప్పుడు హిందువునై యున్నందున సంభవించిన పాపము హరిం
చుటకై బ్రాయశ్చిత్తముఁ గావించుకొందును!—

గర—ఏమనెదవు మహాబత్తానూ!

మహాబత్—నేఁటినుండి హిందువులపైఁగల కరుణాశేష రేఖను నా
హృదయఫలకమునుండి చెరపివైచితిని. ఈక్షణమునుండియు నేను
నానరము నరమునందును నామజ్ఞామస్కిష్కములందు నాప్రతిస్నా
యవునందును— నాప్రతి రక్తబిందువునందును ముసల్మానునై
యుందును!

గర—మహాబత్తానూ! ఏమి!

మహాబత్—మహాబత్తా నల్పభాషియనియు, సతఁ డొనర్చు ప్రతిజ్ఞ
యెల్లప్పుడు కడు భీషణమై యుండుననియు నెఱుఁగుదురా!

గర—ఏమి!

మహాబత్—జనకా! ఇంక నుపదేశములును, యుక్తులును, ఆదేశము
లును నిష్ఫలంబులని యెఱుఁగుఁడు!

[నిష్క్రమింప నుంకించును.]

గర—మహాబత్! నీవిట్లధోగతిపాలైతివా! అట్లులైన నశింపుము!
అంధకూపమునబడిధ్వంసమైపోము! నిరయశిఖిశిఖావిస్ఫులింగము
లందు దగ్ధమైపోము! మ్లేచ్ఛా! ధర్మద్రోహీ!! కులద్రోహీ!!!

[నిష్క్రమించును.]

సగరసింహుఁడు నిష్క్రమింపగనే మహాబత్తాను మిగుల నుత్తే
జితుఁడై యాగారమునఁ బచారిచేయుచు “ఏమి! ఈవిద్యేషము!

ఏమి! వారియాశ్రోశము! ఇట్టి జాతి పలుమారు ముసల్మాను
పదవిదళితమగుట వింతగాదు! ఇట్టి నిర్దయానమానమును వడ్డీతో
గూడ ముసల్మానులు హిందువులకుఁ దీర్చివైచుట యాశ్చర్యము
గాదు. అత్యుదారసనాతన హిందూధర్మమున నిదియే గాఁబోలు!
ఎట్టివిధర్మినైన నిజవక్షమున నిడికొనిఁ వానిఁ దనవానిగాఁ జేకొని
రక్షణం బొసఁగు మహత్వము ముసల్మానుధర్మమున కే గలదు!
ఇక నాధర్మ మెట్టిదో నెఱుఁగ నేనిచ్చగింపను. ఏమి! ఈహిందు
వుల దుర్వారగర్వము! వేయిజన్మములు తపస్సుచేసినను, అన్య
మతస్థుఁ డొకఁడు హిందువు గాఁజాలఁడు! ఏమి! దుర్నయము!
ఏమ్మిస్పర్థ సరే! ఇక మందుడనై యుండరాదు. ఈదుర్మతుల
మదంబడంపవలయును! క్రొవ్యమును పోగొట్టవలయును. అహం
కారమును చూర్ణ మొనరింపవలయును!!! మహారాజ్జీ! నేను సు
గ్రామసంసిద్ధుఁడ సగుచుంటిని! మీవారు పైకిదుముకుచుంటిని.
వేగమేపోయి ఈవిషయమును చక్రవర్తి కెఱింగింపుఁడు!
గజసింహుఁడు విస్మయఁడై వాడిచూడ్కుల ఖానుపై బటప
దొడంగును.

మహబత్ — మహారాజ్జీ! అబ్బురపడుచుంటిరేల? ఏల యిరీతి రణ
మొనరింప నిశ్చయించితిరో యెఱుంగుదురా?

గజసింహ — సృపాలభక్తులై, చక్రవర్తి పంపునల్లఘింపఁ బాలక?

మహబత్ — మహారాజ్జీ! దానంజేసికాదు. హిందూవిధ్వంస మొనరిం
చుటకే! హిందువుల నందఱ నుచ్చేద మొనరించి వైచెదను! మీ
జాతివారల నందఱ నన్నికుండమున బడఁద్రోయుదును. ఆలసింపక
దామివిషయము సామ్రాట్టున కెఱింగింపుఁడు!

గజసింహుడు సలామొనరించి నిష్క్రమించును. మహబత్తాను
మఱియొక దిక్కుగ బోవును.

పంచమ దృశ్యము.

జహంగీరునభ—ప్రభాతకాలము.

చక్రవర్తియగు జహంగీరును, హెదాయత్ అలీఖానును, సభాసదులును గూడుచుని యుందురు.

జహంగీరు—ఈకళంకము మరణించినను మాయదు. పరభేజు భీరుఁడనియు, దుచ్చుఁడనియు నాకిప్పుడు తెల్లమయ్యెను (హెదాయతు నుద్దేశించి) మీరేల యోడిపోయితిరి?

హెదాయత్—జాహాపనా! (మహాప్రభూ!) ఓడిపోవలెనను కోరిక మాకించుకొంతైన లేదని శపథపూర్వకముగ, జెప్పఁగలను.

జహంగీరు—హెదాయత్! మీరందఱుకూడఁ బనికీమాలినబడుగులే!

హెదాయత్—చిత్తము మహాప్రభూ! మీఱు సరిగా గ్రహించితిరి.

జహంగీరు—హెదాయత్! నీవుబవరమునఁ బరాజితుఁడవై, బంధింపఁబడి పిదప రాణా కృపతో విడిచివైవ. నిటకు వచ్చితివి. కాని అబ్దుల్లా రణమందుఁ దన యసువులఁ బాసెను. వానివలె నమరాంగణమున నుసురులవీడఁ జాలక పోతివేమి?

హెదాయత్—మహాప్రభూ! మొట్టమొదట నుండియు నాకట్టియిచ్చ యేయుండెను. కాని యుద్ధమందుఁ బ్రాణముల వీడ నభిలషించిన పుడు యుద్ధమే సంభవింపలేదు. ఈజరిగిన రణములన్నియు నాయుద్ధమరణేచ్ఛ వదలిపోయిన పిదప సంభవించెను. లేకున్న—

జహంగీరు—నీకదనమరణేచ్ఛ కొంతకాలముండి పిదపనేల యంతరించెను?

హెదాయత్—(దుఃఖమును సూచించు స్వరముతో) మహాప్రభూ! పదునేనవ వత్సరమున మిగుల వ్యాధిగ్రస్తుఁడనై, వరుసగఁ బదునే నురాత్రులు లంకణములు చేసితిని. వ్యాధిఘోషితుడనై యేమటియుండ నాయుచ్ఛసన్ను వదలిపోయినది.

జహంగీరు—అవును సీప్రాణములు నిన్ను విడిచిపోయిన బాగుగనుండెడిది. హేదాయత్! కడచిన కామ్నాదు కదనమున నీశూరత్వపటిమనుజూపెనదని బ్రగల్భములు గొట్టితివిగదా! నీవు జూపిన శూరత్వమేమి?

హేదాయత్—మహాప్రభూ! నేనెంతయో శూరత్వమును జూపఁదలంచితిని. కాని నాభార్య నన్నెంతయో వారించుటచే నేనట్లు జూపఁజాలనైతిని.

జహంగీరు—శుంఠా! ఇట్టిపిచ్చి కూతలఁ గూయుటకంటె గడచిన కదనమునఁ గడతేరిన యుక్తముగ నుండెడిది.

హేదాయత్—మహాప్రభూ! కడచినకదనమందు బౌరుషముతో బోరి, యరివీరులఁ బొలియించి వారికంటెముందుగ వీరస్వర్గము నలంకరింప దృఢనిశ్చయుఁడ నైతిని. కాని యదార చిత్తయైన నాభార్యయిఁకఁదనకే దారియు నుండదను భయమునఁ బానకమందలి పుడకవలె నాదారికడ్డము వచ్చి మారుత్రోవఁ బట్టించినది.

జహంగీరు—ఇఁక నీవును ఉదారయైన నీభార్యయు గంగలోఁ బడి చచ్చిపోండు.

హేదాయత్—మనమందరము—

జహంగీరు—ఛీ! నోరు- ముయ్యి!

(సగర సింహుఁడు ప్రవేశించును)

జహం—ఓహో! రాజాసగరసింహా!

సగర—అవును సామ్రాట్టా!

జహం—నిన్ను మీవారురాణాను జేసి చిత్తూరు దుర్గమునకుఁ బంప నీవాదుర్గమును రాణా అమరసింహునకు సమర్పించి వచ్చితివా?

సగర—సామ్రాట్టా! సమర్పించియే వచ్చితివి?

జహం—ఎవరి యాజ్ఞగొని? (ఎవరి యనుజ్ఞచే?)

సగర—ఎవరి యాజ్ఞగొనుటకు నేనిచ్చగింప లేదు.

జహం—(క్రుద్ధుడై) ఏమి?

సగర—న్యాయముగా చిత్తూరు రాణా అమరసింహునిదనియెఱిగితిని.

జహం—ఏమియెఱిగితివి?

సగర—అక్కరు చక్రవర్తి చిత్తూరును న్యాయయుద్ధమున స్వాధీనముఁ గావించుకొన లేదనియు, మా యోపాయమున నతఁడు జయమల్లు నివధియించి, దుర్గాక్రమణముఁ గావించెననియు నెఱిగితిని.

జహం—రాజా! ఇట్టిన్యాయాన్యాయ విచక్షణ నీ కెప్పటినుండి గలిఁ గెను?

సగర—ఏముహూర్తమున నొక గూతనాలోకము నాలోకించితినో, ఆముహూర్తమునుండి!

జహం—విశ్వాసఘాతుకా! గూతనాలోకమును విలోకించితివా?

సగర—చక్రవర్తి! అవును! నేనొకయపూర్వ తేజమును వీక్షించితిని. ఆకస్మికముగ నాకన్నుల పొర తొలఁగిపోయినది. రామాయణ యుగమాదిగఁ బ్రతిభౌమయ మగు మీవారు రాజ్యపు అతీతస్థితి కన్నులదరినుండి వెల్లిగొనిపోయెను—బప్పారావుల విజయగాధలు సమరసింహుని యాత్మబలి చండుని త్యాగము కుంభునిశౌర్యము మొదలైన యతీతఘటనల యనిర్వాచ్యమహిమమయాభినయ మును వీక్షించితిని! తదుపరి యాకస్మికముగ నద్దీప్తిరంగము అంధత మోహిమచ్చన్నమై యానీహారాభ్యంతరమున ప్రతిమాన పత్రాపుండ్లైన ప్రతాపసింహుని—నాసోదరుడైన ప్రతాపసింహుని—నిశితకృపాణశుభ్ర తేజోధగద్దగలు బ్రకాశింపసాగినవి. నేనపుడు మనోధిక్కార మాచరించితిని.

జహంగీరు—తదుపరి?

సగర—అట్టి మహద్వంశమున నుద్భవించి, యద్దివ్యమహిమును ధ్వంస

మొనరింప రసపుత్రకు లోచ్చేదనా సక్తులైన ద్రోహుల సఖ్యమొనరించి మేచ్చమైతిచే నొకనరకషడ్యంత్రమును బన్ని యుచితకృత్యమే గావించుచుంటినని మనస్సాక్షికి బోధింప శక్తివంచనలేక యత్నించితిని. కాని నాచిత్తము ధిక్కార మొనర్చినది. తదుపరి మఱొకయద్భుత!—యపూర్వదృశ్యమును విలోకించితిని. (అతనికన్నలవెంట బాష్పములు జారుచుండును.)

జహం—ఆయద్భుతా పూర్వదృశ్యమేమియో దెలుపుము.

సగర—ఆదృశ్యమతీతముకాదు!—పౌరాణికముకాదు! ఐతిహాసికముకాదు! దౌర్జన్యపురస్కరముగ నేదేశమును స్వాతంత్ర్య భ్రష్టమొనరింపఁ గూర్చులైన మొగలులఁ గూడి కుటిలుడనై, కుమతినై, కుత్సితుడనై, కూశనై, కూరుడనై, కుట్రలు సలిపితినో,—ఆదేశ స్వాతంత్ర్యరక్షణార్థము బరిత్యజించి మేవోచ్చిష్టబోజనుఁడనైన నాదుకూతురు కాషాయవసనములఁ దాల్చి వైరాగ్యము- స్వీకరించి వసములఁ దిమ్మకుచు—తురుష్కుపక్షో నలంబనైన నా సమక్షమున-నిలచినతఱిఁ గన్పట్టిన దృశ్యమే అయద్భుతాపూర్వ-దృశ్యము! ఆదృశ్యావలోకనంబున నాచక్షువు లశ్రువారి పూరితంబులైనవి. నాకంఠము రుద్ధమైపోయినది! లజ్జాప్రణయభక్తిగర్వంబులతో హృదయము నిండిపోయినది. తరువాత సిగ్గుపడినాయన్న గారిపుత్రునకు జిత్తురు దుర్గమ్మును సంతోషముతో సమర్పించితిని.

జహం—సగరసింహా! సమర్పణముసలిపి, మరణసంసిద్ధుఁడవై వచ్చితివా?

సగర—నిక్కువంబుగ నందులకే వచ్చితిని. పూర్వము మరణమున్న నాకెంతయో భీతిగలిగెడిది! కాని నవమంత్రదీక్షితుఁడనై నదాదిగ భయరహితుండ నైతిని.

జహం—సగరసింహా! ఆ నవమంత్ర మెయ్యది ?

సగర—అదిత్యాగమంత్రము! పృథ్వీయందు కెందురాజ్యములున్నవి. ఒకటి స్వార్థము; కెండవదిత్యాగము. మొదటిదాని జన్మస్థానము సరకము; కెండవదాని జన్మస్థానము నాకము! మొదటిదాని వేలుపు భూతము; కెండవదాని వేల్పు ఈశ్వరుడు! స్వార్థరాజ్యమందుఁ జిరంబుండితిని. పిదప త్యాగరాజ్యంబును విలోకించితిని!—ఆ రాజ్యమునేలు సృపులు బుద్ధ, క్రీస్తు, గౌరాంగులు! ఆ రాజ్యమందలి రాజనీతులు భక్తికృపాప్రేమలు! తద్రాజ్యశాసనము నేన! రాజ కండన మనుకంఠము! పురస్కారమాత్మబలి సమర్పణము. ఇట్టి యద్భుతాపూర్వ సృశ్యాలోకనము మొదలు నేను, ఆరాజ్యంబున వసియించుచుంటిని. ఎన్నఁడును కరవాలమును స్పృశింపని నాకర ముతో నార్తరక్షణార్థము శాతకృపాణమును ఝళిపించితిని! అపుడు దస్యుఖడ్గాఘాతము నాకంఠమునకుఁ గోమల ప్రసూన స్పృశాసదృశమై దోఁచె!

జహం—తదుపరి?

సగర—పిమ్మట నేనీ మృత్యుముఖ గహ్వరమును జొచ్చి పూర్వము నేనొనర్చిన పాపములకుఁ నగు ప్రాయశ్చిత్తముఁ గావించుకొన నకుదెంచితిని! ఇంతకుమున్నేను మరణమన్న మితిలేని భీతినొందెడి వాడను. అట్టిభయ మిపుడావంతయైనలేదు. ప్రణయసలిలార్ద్ర చిత్తుడనై త్యాగమంత్ర దీక్షితుడనైన నేను మృత్యుకన్య నాహ్వానింప భయమేల పొందుదును?

జహం—మంచిదటలైన మరణింపుము—సేవకా!

(సేవకుఁడు ప్రవేశించును)

సగర—సేవకుఁడై యెందులకు!!—తలవరిచేయవలసిన పనిని నేనే గావించు కొనుచుంటిని— ఈరక్తముచే, నా పాపమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్త మగుఁగాక.

[అని కత్తితో పొడిచికొని పడిపోవును]
హాహాకాఁములతో దెరపడిపోవును.

“Sending for his nephew Sagarsinha restored to him Cheetore, retiring to the isolated Kandhar. Some time after, upon going to court, and being upbraided by Jehangir, he drew his dagger and slew himself in the emperor's presence an end worthy of such a traitor.” (It was one of his sons who apostatized from his faith, who is well known in the imperial history as Mohabat khan beyond doubt the most daring chief in Jehangirs' reign. This is the secret of his bond of union with Prince Khoorum (Shahjehan), himself half a Rajpoot. It was with his Rajpoots Mohabet did that daring deed, making Jehangir prisoner in his own camp, in the zenith of his power.”

మీ వాడు పతనము

చతుర్థాంకము

ప్రథమ దృశ్యము

ఉదయసాగరతీరము—వెన్నెలరాత్రి

నానా అమరసింహుఁడొక వేదికపై విలాసముగ నూరుచుండును.
ఉదయసాగర సలిల కల్లోలము చెవుల పండు వొనరించుచుండును.
కగరనున్న చెట్టుపై కోకిల మొండు కూయుచుండును. కొంచము దూర
మునస్త్రీలు శారదోత్సవ క్రీడల సృత్యమాడుచు ఇట్లు పాడుచుందురు
గీతి

పరికృతి నిశ్చల శాంతిభావంబు గొడయ
లలితసవనంబు కమ్మతావులనహించె
కమ్మతావుల నహించి కరునలెంతో
చారుశారద కామదీప్నాతమేళు
శకలములు నేత్రపర్వంబు నలుపుచుండె
వెన్నెలలవానగురియు జాబిల్లిజూచి
కలువకన్నెలు నవ్వురేకులనువిప్పె
అకసంబునదిరుగు విహంగతతుల
మధురగానంబు చెవిసోకె మనసువిరియ
శిశిరకాంతులతోడఁ దోచె నుడువజా
తరళయమునానదీ జలదర్పణమున
ప్రతిఫలించెను శిశిరేందువననకాంతి

కదలికారమ్మవేవేగ కాంతలార
 శిథిలహృదయాలకానంద జీవకళల
 నవ్యమాధుర్యమొసగు నీనాటిరేయి
 ప్రేమగానంబొనర్చుచు సృత్యమాడ
 రండువేవేగ మీరెల్ల రమణులార !

అమర—నర్తనమొనరించు నాకాంత లండలు బ్రహ్మాదమానసలై
 యున్నారు. తమ పదతలమందలి భూతలము క్రుంగిపోయినను,
 వారెరుగ జాలని స్థితిలోనున్నారు. ఏమి యీమాయసంసారము!
 వివిధంబులైన మాటవస్తువుల మనుజులకొనగి, యాత్మవిస్మృతి
 గలిగించుచుండును. అట్లుగానిచో నీమరుభూమియందు మానవు
 డుండనేల యిచ్చగించును ! ప్రపంచమొండుప్రకాండమాధ్య
 మగుట నిక్కవము !—ఇదిగో ! మానసి యిటుల వచ్చుచున్నది.

(మానసిప్రవేశించును.)

మానసి—తండ్రీ ! మీరింక నిచటనేయుంటిరేమి ! గృహభ్యంతరము
 నకు రండు. ఇచట హిమవర్షము గురియుచున్నది.

రాణా—అమ్మా ! ఒకించుక నేరైపెనసిదన వచ్చెదను. ఈయుదయ
 సాగరతీరమునఁ గొంచెమునేపు గూరుచున్న జిత్తశాంతి గలు
 గును—మానసి !

మానసి—ప్రేమితండ్రీ ! ఈసంసారమంతయు శతతగాదా ? ప్రతార
 ణయుగాదా ?

రాణా—శతతయా ! ప్రతారణమా ! భావాభ్యాసమున మనుజు
 డమరత్వము నొందకుండుటకై సంసారము వానిచిత్తమును పలు
 చింతలచే విట్టి ప్తమొనరించుచున్నది.

మానసి—జనకా ! సంసారమంత కట్టిడిదని నేర దలంపజాలను.

రాణా—బిడ్డా ! ఈశృంగార జోత్స్నఁగొంచుము ! వారికల్లోలమును

వినుము ! ఈస్నిగ్ధమారుతసుఖస్వర్గ సమభవింపుము ! ఇట్టిప్రమోదదాయకప్రకృతి సంపదలనుండి మాయప్రపంచము—వంచక సంసారము మనుజుని విచ్ఛేదమొనరించి, వాని చరణద్వంద్వము నొడసిపట్టి శేవనసుఖదుఃఖములవైపుగ వానిని లాగివైచుచున్నది. అమ్మా ! నేనిట్టిసంసారమును త్యజించివైచెదను. ఇంక సీమాయ జలధి మునింగియుండజాలను.

మానసి—తండ్రీ ! ప్రపంచమంతయు మాయయని దలంచుచో, నది మిగుల మనోహరమైన మాయయని యెఱుంగును. ఈభాష్యాప్రకృతి మిగుల సుందరంబైనది. చూతరీతి నది మనలఁ బ్రేమించును. గ్రీష్మప్రచండోత్తాపమున మనము శర్ధప్రాయులమగుచో, నచిరంబుననె నృదుగంభీరగర్జనయు నలుపుచు, వసుంధరపై వారిరాళిని వెనఁజల్లుచు మానవమానసంబులకు హాయిఁగొలుపుచు, వర్షము గురియును. దారుణశీతలంబు కతన జర్మరితుల మగుచో, నవ వసంత మరుదొంది, తన సుగంధి మండమాకుతముచే శీత హిమానీబంధనమును విప్పివైచును. దివాతపమందుఁ గ్లాంతుల మగుచో మాతమాడ్కి నరుదొంది, నిశీధము మన వ్యధితమస్తకమును దన క్రోడతలమునఁ జేర్చుకొనును. కాని యింతటితోఁ బ్రకృతికృత్యము లంతరింపలేదు.

రాణా—మానసి! అ వెచట శేషించినవి?

మానసి—మనుజుని చింతాజగతియందు. తండ్రీ! హర్షదాయకంబైన యీ ప్రాదమును విహేకించితిరా?

రాణా—అమ్మా! చూచితిని.

మానసి—దానిపైఁ బ్రసరించు శీతకరుని శయానితకరముల చూచితిరా?

రాణా—చూచితిని.

మానసి—వానిని స్పృశింపఁ గలరా? ఈజ్యోత్స్నమును ఈవారికల్లో
లమును తాకఁగలరా? అంధకారమీవారివక్షమున నాసీన
మగుచో దుఃఖమున నాయువు వీన విరమించును. అప్పు డీసౌందర్య
మీసంగీత మెచటి కరుగునో యెఱుంగుదురా?

రాణా—అమ్మా! ఎచటి కరుగునో దెలుపుము.

మానసి—ఎం దరుగునో నిక్కువముగఁ దెలుపజాలను. కాని అది
లుప్తమై పోదు. వివిహుని స్పృశించుచు, కవీంద్రుని స్వప్న
నుందును, జనయిత్రి ప్రేమయందును, భక్తునిభక్తియందును,
మర్త్యుని యనుకంపమందును అది ప్రసరించియుండును. మనుజు
నందుడు మహిమం బిట్టి తేజస్సుగంధ రుంకారములచే నజస్ర
ము వృద్ధి గావింపఁబడుచుండును. అట్లు గానిచో నీ ప్రకృతిసౌంద
ర్యముయొక్క సార్థకత యేమి?

రాణా—అమ్మా! మానవునందు మహిమం బేమి యున్నది? అత
డీర్ఘలోభ ద్వేషంబులతో నిండియుండు టెఱుంగమా? అన్నపు
ముద్ద నోటఁబెట్టు తఱి దన్ను నంచించి యక్కబళమును గుడుచు
చున్నట్లు జగం బంతయు లుబ్ధనయన వృక్కుల వానిపై బఱపు
టెఱుంగమా?

మానసి—అది మానసిక వ్యాధి, ఈవ్యాధి లేకుండిన మనుష్యాను
కంపమునకుఁ దా నెట్లుండును? నరుఁ డేరి దుఃఖము నుపశమింపఁ
జేయును? ఎవ్వరి యాయమానము నపనయింపజేయును? నికృష్టదశ
నుండి యుత్తమావస్థ కతఁ డెవ్వరిని దేఁగలిగి సుఖం బుండును.
జనకా ! సంసారం బధమమంచు దానిని ద్యజింపవలయునా!
మానవుఁడు దుఃఖభాజనుఁడు. శోకాంబోధినుండి వానిని రక్షించుట
మంచికార్యముగాదె! సంసారము మిగుల దీనమైనది. శక్తివంచన
లేక బ్రయత్నించి, దాని నున్నత మొనరించుట మనకర్తవ్యంబు.

రాణా—అమ్మా! నీవు సత్యమునే నుడువుచుంటివని దోచెడిని. నామ
స్తిష్కము నేడేలకో మిగులనుత్తమై యున్నది. ఏమియు
భావింపనేరకుంటిని.

(నేపథ్యమున) — మానసీ! — మానసీ!

మానసీ—జననీ! వచ్చుచుంటిని— లోనికిరండు— రాత్రి చాలగడ
చెను.

(నిష్క్రమించును)

రాణా—నీమియీదృశ్యము! ఇదొండు స్వర్గబంధము! ఒక సీహారిక!—
ఒకజగత్సారభూత సౌందర్యము! మలయానిలుండు మందఁగతిఁ
బర్వులిడుచుండెను! సభస్సీచు నిర్మలంబైయుండె! అంబుదశ్రేణు
తెచ్చోటనో విశ్రమింపఁ జోయెను! జగంబంతయు నిస్తబ్దమై
యుండెను! కేవలమొక్క యుదయసాగర సలిలంబులపై సంగీత
తరంగ మొండు దప్పుటడుగు లిడుచుండెను. అభ్రతలమునుండి
యవతరించు కిశోరస్వర్ణద్యుతులు సరోవరోర్మికలందు దానమా
డుచుఁ బ్రమోదమునఁ గిలకిలమని నవ్వుచుండెను! చెవులసోకు
నీకల్లోలము వానీకలహాస్యకలకలము పాదపత్రములు జోత్పన్న
లోకమున సుగంధమును మేననలందు కొన్న సమీరునికూడి ఫేలన
సుఖమొందు చుండెను. ఈమర్మరధ్వని వానిక్రీడాకలరవము నాఁ
దోచుచుండె! అచేతనవస్తువులు కూడ సౌందర్య సుఖంబు నను
భవింపఁగలవని దలంచెడ,

(రాణిప్రవేశించును)

రాణి—రాణా!

రాణా—నేనృష్ణమును గాంచుచుంటిని.

రాణి—మేల్కొనియుండియే నృష్ణమును గాంచుటయా! ఏమి
చోద్యము!

రాణా—చాలు! స్వప్న భంగమొనరించితివి! పలనచ్చితివి?

రాణి—ఇకెందులకు!—కాలమానమంతయు మారిపోయినది! ఇప్పటి

పిల్లలెవరును దలినంగ్రుల లక్ష్యపెట్టరు. ఆనాడు గోవిందసింహుని

బిడ్డలిరువురు జనకులైపోవించి యెచటికో లేచి పోయిరి. ఇకను

రాణా—(చెవులమూసికొని) రామా! ఏమియీవచనములు! మరల

నా దైనందినప్రసంగమే! సంసారచక్ర నేమికర్మశ ఝణంఝణ

ధ్వానము! కటినఘటనా నిశ్చేషణము!

రాణి—కలికాలపు బాలికలెట్టివాడు! మేము కూడ నొకప్పుడు బాలి

కలమై యున్నవారమేకాని కట్టిడితనమేమో యెఱుంగము.

రాణా—మీ శైశవము సత్యయుగములోనిది. తల్లులెప్పుడు సత్యయుగ

పువారే యగుదురు—తనయలెల్లపుడు గలియుగపు వారలగుదురు.

పోని మ్మావిషయమెందులకు! ఇప్పుడు నీవువచ్చినపని యేమి?

రాణి—వేరుపనేమియు లేదు—అచిరములో మానసిక బరిణయము

కావలయును. విలంబనమగుచో నామె యవివాహితయై యుండు

నని భయమొందుచుంటిని.

రాణా—ఆమె యవివాహితగానే యుండునని దోచుచున్నది. మా

నసి యింకను పరిణయ సంసిద్ధగాలేదు.

రాణి—బాగుబాగు? తనయకు బాణిగ్రహణ మొనరింపదలచుట

లేనట్లు దోచుచున్నది. ఇంకను స్వప్నవస్థలోనేయుండి, ప్రసం

గించుచుంటిరా దేమి?

రాణా—నేను స్వప్నమునైన వీక్షించుచుంటిని. నీవో! అట్లు వీక్షింప

నసమర్థురాలవు.

రాణి—ఇప్పుడు చేయవలసిన కర్తవ్యమేమి?

రాణా—నేర దెలుపజాలను. జరుగనున్నది జరుగకమానదు.

రాణి—జరుగనున్నదేమి! యాధపురమునుండి బ్రాహ్మణులింకను

దిరిగిరా లేదు. సత్యవతి తనూజుఁగూడ నంపిరి. అతఁ డింకను మగుడి రాలేదే ?

రాణా—అరుణసింహుఁడు మగుడి యగుదెంచెను.

రాణి—వివాహాలగ్నముఁ గుదిర్చిరా ?

రాణా—లేదు. మనతనయను దనకోడలిగఁ బరిగ్రహింప గజసింహుఁ డియ్యకొనఁడఁట.

రాణి—ఏల ?

రాణా—అతఁడు నాపైఁ గినిసెనఁట.

రాణి—కినియు టెందులకు ?

రాణా—యుద్ధమందు నే గెలుపొందుట మొగలాయిలు నిర్జితులగుటే గారణముగ గన్పట్టుచుండెను !

రాణి—పెండ్లివిషయమై యాదినుండియుఁ బోరుజరుగుచున్నది. పోరు నప్తముపొందు లాభ' మన్నట్లయ్యెను.

రాణా—ఏమైన నేమి, అంతయుభ్రమ !

రాణి—భ్రమయేమి ?

రాణా—యోధపురాధీశ్వరు నందనునకు మనబిడ్డనొసఁగి, పరిణయ మొనరింపఁ దలఁచుట భ్రమ ! ఈసైన్యములఁ దోడ్కొని మొగలులతోఁ బోరునలుపనెంచుట భ్రమ ! నిన్ను నేఁ బరిణయమాడుట భ్రమ ! నారాజ్యముభ్రమ ! నాజీవనముభ్రమ!—సర్వము భ్రమ!

రాణి—అవివాహితనై యున్నపుడు, న న్నెఱుఁగకుండుటయు, నన్ను పరిణయమాడకుండుటయు గూడ భ్రమయే ! మీపరిణయమునకు బూర్వము భ్రమయే, పరమందు భ్రమయే! కాని యిపుడు మీకీ మతిభ్రమ యెందులకుఁ గలుఁగవలయును? నవ్వుచుంటిరేమి?

రాణా—రాజీ! గజసింహుఁ డాగ్రాయరిగిన విషయము నెఱుంగుదువా?

రాణి—ఎఱుగను. అతఁ డెందుల కరిగెను?

రాణి—మీవారు పునరాక్రమణార్థమై చక్రవర్తిని బురికొల్పుటకుఁ దోచుచున్నది.

రాణి—ఏమి! మీరు మరల నవ్వుచుంటిరి! ఇది నవ్వుగొలుపు విషయమా?

రాణి—అవును. ఇఁక నవ్వుగొలుపు విషయముల నెఱుగఁజాలము. ఈతరుణమందే నీవుకూడ నవ్వుకొనుము.

రాణి—నేఁ గూడ నున్నాదినిని గావలయునా?

రాణి—రాజీ! మంచివార్త వింటివా?

రాణి—ఆ మంచివార్త యేమి?

రాణి—సర్వ నాశమగును:— ఏమియు శేషింపదు!— ఎవరును మిగులరు!

రాణి—నాకీ నచనములు బోధపడవు. మానసి పరిణయ మెట్లైన జరుగ వలయును.

రాణి—అదెట్లు జరుగ గలదు.

రాణి—వేగమపోయి మార్వారును ముట్టడించిన, సంగతులన్నియుఁ బిమ్మటదేలును.

రాణి—రాజీ! క్షత్రియకాంతవనుటకుఁ దగుప్రమాణము నిన్నిదిన ములు గడచిన పిదపఁ జూపితివి! సతీ! శక్తికంటె భక్తియెక్కు డైనది. యోధపురభర్త మొగలుభక్తుఁడు—మనముకాము. కేవలము శక్తిపై నిర్భయులమై యున్నాము. ఇపుడాశక్తి కూడ సన్న గిలుచున్నది!

రాణి—అట్లులైన నీయవజ్ఞును నీరవులై సహించెదరా?

రాణి—నిక్కువముగ నహించెదరు. కాని నీరవుఁడనై సహింపను. ఆర్తనాదముఁ గావించెదను—భోజనసన్నాహము లైనవో లేవో

చూడుము !—రాజ్ఞీ ! ఇక మన కేమియు భయము లేదు ! సర్వం బంతరించును ! ఏజాతీయందింత నీచమున్నదో—దాని నీశ్వరుఁ డైన రక్షింపఁ జాలఁడు—ఇక మానవమాత్రుఁ డేమిచేయఁగలడు ? నీవు పొమ్ము ! నాచిత్తమును వ్యాకోల పఱుపకుము.

రాణి—మన జాతీయం దెట్టియవినీతులున్నను, మీయందు దోసంబు లేశంబైన నున్నదా ?

రాణి—దోసంబా ! గజసింహుఁడును నేనును ఒకేజాతివారమగుటయే నాదోసంబు ! రాజ్ఞీ ! ఒక యారూఢుని దోసంబుకతన వారి మాన మొందు వార్ధిగర్భమున మునుఁగుతఱి, దోషియు, సహాయులైన నిర్దోషులును, గభీరనలిలగర్భమున మునుఁగు తెఱుంగమా—ఇక నీవుపొమ్ము.

[రాణి నిష్క్రమించును.]

రాణి—(నింగి వైపుగ జూచి) కృష్ణనర్ణము దాల్చి ఆకస మెంత భయంకరముగ నున్నదో !

[నిష్క్రమించును.]

(మానసి మరలఁ బ్రవేశించును.)

రాకుమారా ! పోవుటకుఁ బూర్వము నీ సౌందర్యాననము జూపి పోతివిగావేమి ! “కడపటి వీడుకో” లంచు లేఖయందు వ్రాయక స్వయముగవచ్చి నన్నుఁ గాంచిన నాయుల్లంబు దల్ల డిల్లక జల్లఁబడి యుండుఁగదా ! అజమా ! కోపించితివా ? కృపాళుఁడ వగు నీవట్లు చేయవు. దేశాంతరమునకుఁబోవుతఱి నిన్నుఁ బూజించు నీ మానసికి దర్శన మొనరించిన గడు యుక్తముగ నుండి యుండదా ! నాపై నిట్టి క్రూరత్వము జూపితి వేమి ? చెన టినై యేల నిన్ను దూషించుచుంటి ! మన్నింపుము ! శూరా గ్రేసరా ! రసపుత్రకులదీపకా ! నీకొఱకై శోకాంబుధియందు

మునుఁగజెల్లునా! అయ్యో! అజయసింహా! నీదర్శనము నాకు మరల
నెప్పు డబ్బునోగదా! ఇదేమి! చంద్రకాంతి యింత క్షీణించి
యున్నది. ఉదయసాగరవారి వక్ష మాకస్మికముగ నింతవ్లూనమై
యున్న దేమి! బ్రకృతికాంత ముఖ మందలి శృంగారహాస మింత
లోనే యదృశ్య మైపోయెనేమి!

గీ త్రి.

నింగిజాబిల్లి పండువెన్నెల నశింప
అరిగె నెయ్యెడకో మలయానిలుండు;
సౌరభమ్మునుబాసె బుష్పంబులెల్ల
శ్రావ్యగానంబుఁ జాలించె శకునతతులు;
అధికదుఃఖతయయ్యె నీయమృతభూమి
పరుషమాలిన్య ముఖయయ్యె బ్రకృతిమాత
క్షణములో సౌఖ్యమిట్లు దుఃఖముగమారు
చిరము గాదేదియునుపాడు ధరణియందు.

ద్వితీయ దృశ్యము.

మీవారుప్రాంతమందు మహాబత్థాను

శిబిరము—ప్రభాతకాలము.

మహాబత్థాను, పరభేజ మహారాజ్ గజసింహులు నిలువంబడి
ప్రసంగించుచుందురు.

మహాబత్ — (పరభేజ నుద్దేశించి) శాహజాదా! విలంబ మాచరింపక

బదివేల సైనికుల దోడ్కొని చిత్తూరుదుర్గమును ముట్టడింపుఁడు.

పరభేజ—సేనాధిపతీ! నీమాదల ననుసరించి నే నిడె చిత్తూరు

బోవుచుంటిని.

[నిష్క్రమించును.]

మహాబత్ — మహారాజీ! ధ్వంసక్రియయందుఁ దాము సమర్థులు. దానంజేసి వై శంబమీగు మీవారుజనపదము లన్నిటిని తగులఁ జెట్టుఁడు. శత్రువులు నిరోధించుచుచో శంకారహిత స్వాంతులై, చిన్న పెద్దలని యోచింపక చంపుఁడు. కాని రమణుల కెట్టి యపాయముఁ గలుగఁకుండఁ జూడుఁడు. ఈవిషయమున నప్ర మత్తులరై యుండుఁడు.

గజసింహ — సా హేబుజీ! మీపనుపు ననుసరించియే యాచరించెదను. మీవారునందు రసపుత్రుడు వొక్కటియైన మిగుల కుండఁ జేసెద!

మహాబత్ — దేవరకట్టి సామర్థ్యముఁ గలదనువిషయము నేనీవరకే గ్రహించుకొంటిని. రసపుత్రుల యన్యోన్యవిద్వేషమెంతయాంత రికమైనదో, ముసల్మానులకు రసపుత్రులపై గలవిద్వేషమంత యాంతరిక మైనది గాదని నేనెఱుఁగక పోలేను. స్వజాతీయులఁ బీడించుటచేఁ గలుఁగు నాహ్లాదము భారతీయులకు మఱొండు విధమునఁ గలుఁగదను విషయమును భారతవర్షపురాణేతిహాస ములఁ జదివి బాగుగ గ్రహించితిని. మహారాజీ! రసపుత్ర జాత్యు చ్చేదమును మీవలె మఱియొకరు గావింపలేరు. అందుచే నీయు ద్యోగమును మీకేయర్పించితిని. కనుక కృతకృత్యులరై పోయి రండు.

గజసింహ — మంచిదట్లే కావింతును.

(నిష్క్రమించును.)

మహాబత్ — రసపుత్రులారా! హిందువులారా! మీవారు రాష్ట్రీయు లారా! ఇది పరస్పరజాతి సంఘర్షణము గాదు — పరస్పరమత సంఘాతము! ఉభయమతస్థులలో నెవరు జయమొందెదరో జూచె దఁగాక!

(నిష్క్రమించును.)

తృతీయ దృశ్యము.

* ఉదయపుర మండలి రాజాంతఃపురము—రాత్రికాలము

(రాణా అమరసింహుఁడును, సత్యవతియుఁ బ్రసంగించు చుందురు)

రాణా—ఏమి! మహాబత్తును యుద్ధమొనరింప నచ్చెనా?

సత్యవతి—అవును! నూరువేల మొగలాయీ లతని సనుగమించి

యొక్క త్రుటిలో మీవారును కబళింప నువ్విళ్ళుబూరు చున్నారు.

రాణా—(ద్విర్భునిశ్వాసమును విడచి) సత్యవతి! మొదటనే నేనువచించి యుండలేదా?

సత్యవతి—ఏమివచించితిరి?

రాణా—అంతయు నాశంబగునని. రసపుత్ర స్థానమంతయు స్వాతంత్ర విభవముఁ గోల్పోవ, కేవలమొక మీవారు శిరమెత్తి యుండ నేర్చునా? మీవారుకూడ గతింపవలెనని విధాతనియయముకా బోలు. లేకున్ననిట్టి యసాధ్య కరణమొనరింప నేలగమకింతుము. సత్యవతి! మనమీవారుకడ తేకును. మనము కడ తేరుదుము! వీర రమణీ! మోమువంచు కొంటివేల? దుఃఖించుచుంటివా! ఇప్పట్టున మనము శోకింపరాదు. పరమహర్ష సంభరిత స్వాంతులము గావల యును.

సత్యవతి—ప్రభూ! ఇదియానందింప వలసిన సమయమా?

రాణా—నిక్కముగ నట్లే? శయ్యనంటియుండి మీవారుమాత యింకెంతకాలము మరణబాధఁ పడఁగలదు? అచిరంబులోనే జనయిత్రీ వ్రవేదన తీరిపోగలదు. దానంజేసి చింతించుటకుమారు మనము ప్రహృష్టమానసులము గావలయును.

సత్య—ప్రభూ! అట్లుగుచో మీరుకదనము సలుపరా?

రాణా—సలుపకేమి! నిక్కునముగ సలిపెదను. ఇంతకుముందు జరిగిన సమరములన్నియు శైశవక్రీడల మాడ్కిసలుపఁ బడియెను.

ఇప్పుడు జరుగఁ బోవునంగ్రామమట్లుగాక విప్లవభూయిష్టమై మహా దానఁడ దాయకమై యుండును. మహాబత్థా నరుడెంచినకతన, అన్నదమ్ముల పోరుసంభవించును. భారతవర్షమంతయు నయ్యపూర్వదృశ్యము నబ్బురంబున వీక్షింపఁగలదు!

సత్యవతి—మహాబత్థాను ననుసరించి, యోధపురయేలికయైన గజసింహుఁడు కూడ విచ్చేసెనని వింటిని.

రాణా—ఆనందమానందము! గజసింహా! మహానుభావా! మాతృవర్షవిధ్వంసనోత్సకుఁడ వైననీవు శతవర్షంబులు ధన్యుఁడవై మనుము. అవిలంబముగ మఁ యాహ్వానము స్వీకరించి నీయసమానా దార్యము జూపితివి. ఈదీనుని యాహ్వానమును గ్రహింపకుండుటకు నాయెడల నీవంతగృహారహితుఁడవై యుండవని నేనెఱుఁగక పోలేదు.

సత్యవతి—గజసింహా! కులద్రోహీ! మాతృద్రోహీ!! భ్రాతృద్రోహీ!!!

రాణా—సత్యవతీ! అట్లనబోకుము! అతఁడు పరమభక్తుడు!—భాగవతోత్తముఁడు! మనమే—మీవారుక్షత్రవంశజులమైనమనమే కులద్రోహులము! యిన్ని దినములుగడచినను, గజసింహుఁడుపూజించు వేలుపునొక్కమార్తెన మనము విశ్వసింపలేదు. “ ఢిల్లీశ్వరోవా జగదీశ్వరోవా! ” యని యీశ్వరసంస్తవముఁ గావింపలేదు! గజసింహా! ఏమిరా నీనామధేయము! గజంబవు సింహంబవుగూడ నైతివి! రణమందు తుండమును కేసరంబులనుకూడ నూగింతువా యేమి! ఏమిరా నీమహిమ!

సత్యవతి—గజసింహా! రసపుత్రకులోద్భవుఁడవయ్యు, పుత్రులతో రణమునలుకు నీవెట్లు సాహసించుచుంటివిరా?

రాణా—అట్లు సాహసింపనిచో నధ్వరనాశసంపూర్తియెట్లుకాఁగలదు?

సందీభ్యంగులు మహాదేవుననుగమింపకుండుటెట్లగు!—శాస్త్రవన
సంబు లసత్యములు కానేరవు.

సత్యవతి—హా! హతభాగ్యమీవార్! [నేత్రములమూసివైచును
గాణి—సత్యవతీ! నీసంతానముచేతనే నీకు నాశనప్రాప్తి కలుగునని
విధాత సృష్టికాలమున నీభరతమాత లలాటమందు లిఖించెను.
తక్షశిలనుజ్జిప్తికిఁ దెచ్చుకొనుము! జయచంద్రుని! స్మరింపుము!
శక్తసింహమానసింహుల మదిఁదలంపుము! ఇప్పట్టున విపక్ష
పక్షౌపలంబకులైన గజసింహ మహాబత్థానులఁబరికింపుము! విధా
తృలిఖితంబునకుఁ దగుతార్కాణములు గప్పట్టుచుండుటలేదా!
బ్రహ్మలిపి యక్షరమక్షరముగ జరిగితీరును! విధిక్రతమును దప్పింప
నేరితరము? సత్యవతీ! ఇఁకమనము కాలయాపన మొనరింపరాదు.
నీవరుగుము. నేనైస్యముల నాయత్త మొనరించెద.

[సత్యవతి నిష్క్రమించును.]

రాణా—జాతి యెల్లపుడు నిజదోషంబుననే నాశమొందును. ఆత్మగౌ
రవముఁగోల్పోయిన కొలంది జాతి, భీషణవ్యాధి వీడితమగును.
క్రమక్రమముగ నారోగము ప్రబలమై ప్రతికుటీరమందును, (ప్రతిప)
దేశమందును ప్రసరించును.

(గోవిందసింహుఁడు ప్రవేశించును.)

రాణా—చిరమిత్రమా! రమ్మ! వార్తలేమి?

గోవింద—ప్రభూ! మహాబత్థాను నిరీహగ్రామవాసుల
గృహములనన్నిటిని దహించు చున్నాఁడు.

రాణా—అట్లా! ఆమహాత్ముఁడుచితకార్యమునే సలుపుచుండెను.

గోవింద—స్వామీ! ఇదియచితకార్య మెట్లగు! మేమిప్పుడపోయి
యాదురాత్మునకుఁ దగు విధంబున బుద్ధిచెప్పిపచ్చెదము.

రాణా—అట్లే గావింపుఁడు. అట్లొనర్చకున్న మీవాకుధ్వంసపూర్తి

యెట్లగును ?

గోవింద—దేవర యవశ్యముగ యుద్ధమాచరించెదరా ?

రాణా—అవశ్యముగ నాచరించెదను. సందియ పడకుము. మనసైనికులెందరుందురు ? అయిదువేలుందురుగదా ! చాలు ! యధేష్టముగ మరణింప నాసంఖ్యను మించిన సైనికులుండ నవసరములేదు. మహాబత్థాను సైనికులు లక్షమంది యుందురుగదా. ఉండనిమ్ము ! ఎందరున్న నేమి !

గోవింద—ప్రభూ !—(తలవంచుకొనును.)

రాణా—గోవిందసింహా ! నీవుకూడఁదలనువంచుకొంటివేమి ! మిత్రమా ! అధైర్యపడకుము ! లెమ్ము ! మేల్కొనుము ! నేడుమహాత్సవ దినసము ! ప్రతి గృహమునందు మంగళవాద్యములు మ్రోగుగాక ! కాహళధ్వానములు భోరుకొనుగాక ! శంఖారవంబులు మిన్నముట్టుగాక ! భేరి నినదములెల్లెడల ప్రతిధ్వనించు గాక ! సౌధశిఖరముల రక్తధ్వజములెగురునుగాక ! గోవిందసింహా ! చింతమానుము. ఆలస్యమాచరింపకుము. ఉదయపుర దుర్గాగ్రమందు మీవారు కుధిరధ్వజమును నెలకొల్పుము. సర్వాంగసుందరియైన జనయిత్రిని విలోకింపుము. ఇట్టిభాగ్యము మరల దొరకుట యసంభవము !

గోవింద—స్వామీ ! ప్రాణములుండు సంతదనుక నిక్కముగ సాగ్రామము సలుపుదుము. అట్లొర్చినను, మాత నీమారు రక్షింపజాలమని పగచు చుంటిని.

రాణా—సుహృద్వరా ! మాతమరణించునని వగవనేల ? ఎవరితల్లి మరణింపకుండ నుండఁగలదు ? చిరంజీవియై యెవనితల్లియు మని యుండజాలదు. తల్లినిగలసి మనముకూడ మరణించుటకువ్విధులూరుచున్నతఱి, విచారించెదవేమి !

గోవింద—ప్రభూ ! విచారింపను. సంగ్రామమొనరించెదను.

రాణా—వీరపురుషోచిత కార్యమదే ! మిత్రరత్నమా ! వీరస్వర్గమునఁ
గలియుటకుఁ బూర్వమొకసారి నిన్ను బ్రణయంబున గ్రుచ్చి కవుం
గిలించుకొననిమ్ము ! రమ్ము ! కాగలించుకొనును. గోవిందా !
ఇక వెడలుము.

(గోవిందసింహుఁడు నిష్క్రమించును.)

(రాణి ప్రవేశించును.)

రాణా—ఎవరది ? రాజ్జయ ! సతీ ! ఇక నీవుత్సవ మొనరింపుము.
ఆలస్యమొనరింపకుము.

రాణి—ఉత్సవమెందులకు ? మానసి వివాహమా ?

రాణా—మానసి వివాహము కొఱకు గాదు—మీవారు—వివాహ
ము కొఱకు !

రాణి—మీ—వారు వివాహమేమి ? (తనలో) మావారివెట్టి యంత
కంతకెక్కుడగు చున్నది.

రాణా—ధ్వంసముతోఁగూడ నీమారు మీవారునకు వివాహమగును !

రాణి—అల్లనుచుంటి రేమి ?

రాణా—సతీ ! అచిరంబులో నీవెంతయో వేడుకను వీక్షింపఁ గలవు.
అన్నదమ్ముల పోరాటమందంతయునంతరించును. భౌత్యభండన
దృశ్య ముద్భుతముగ నుండును. శీఘ్రముత్సవసన్నాహములఁ గావిం
పుము. (స్వగతమున) మీవారుకాంతా ! రసపుత్రమాతా ! వివా
హమా ! వినాశమా ! ధ్వంసమా ! అమరసింహా ! ఛీ ! ప్రియ
జనకా ! రాజ్యలక్ష్మీ ! ప్రతాపసింహా ! లలాటమా ! విధి ! పాపమా
ప్రారబ్ధమా ! జననీ ! మీవార్ ! పతన— ! హా ! తల్లీ ! తల్లీ !!
తల్లీ !!!

(నేలగూలును. తెరపడును.)

(కొంతసేపైనవిదప రాణి ప్రవేశించును.)

రాణి—అయ్యో! ఇదేమి కర్మము! రాజు పిచ్చివాడైపోయినాడు. ఇక రక్షించువా రెవరు! “యథారాజాతథాప్రజా” యను నట్లు జరుగునేమో! ఇక—

(మానసి ప్రవేశించును)

మానసి—జననీ! జనకుఁ డేలకో ప్రాంగణమునుండి గృహభ్యంతరము నకును, గృహభ్యంతరమునుండి ప్రాంగణములోనికిని పర్వలిడుచు, నేమేమో యుచ్చైస్వనమున బలుకుచున్నాడు. వచ్చిచూడుము అతఁ డట్లుండుటకు గారణమేమి?

రాణి—ఉన్నాదమే కారణము. రమ్ము! చూచిపత్తము!

(నిష్క్రమించును)

మానసి—(కొంచెము సేపు నిలచి)—ఉన్నాదమా! ద్రోహజనితోన్నాదమా! రసపుత్రకులమా! మహాబత్థానూ! నీవురసపుత్రుడవు కావా? గజసింహా! దురాత్మా! నీవురాజపుత్రుడవేనా! ఓ ఈ ర్భామూర్తులారా! ద్వేషస్వరూపులారా! ఇట్టిదురంతమునకుఁ దలపడితిరేమి! ఓరసపుత్రజాతీ! అధమజాతీ! పతనమునీకు గాకున్న మరెవ్వరికగును. వినాశము నీకుఁగాకున్న మతెవ్వరికి? సోదరులే వివాదపడుచుండ—అన్నదమ్ములే పోరుచుండ, నీకనిన్నురక్షించు వారెవరు? పతనమే నిక్కువము! నాశమే నిక్కువము!! ధ్వంసమే నిక్కువము!!!

(నిష్క్రమించును)

చ తు ర్థ దృ శ్య ము.

మీవారు నందొక గ్రామపథము—సాయంకాలము!
అరుణసింహుఁడును, సత్యవతియు కాలినడకను పోవుదురు.

సత్యవతి—నాయనా! అరుణా!

అరుణ—ఏమమ్మా!

సత్యవతి—తండ్రీ! నడుచుటకుఁ గట్టయుగ నున్నదా?

అరుణ—అమ్మా! లేదు.

సత్యవతి—నేటికి మనమిప్పలైయందాగుదము.

అరుణ—అమ్మా! ఇచటనుండు టెందులకు?

సత్యవతి—మనకార్యమునకుఁ బల్లెటూరివారి సాయము వేడుదుము.

అరుణ—వారుతోడుపడకున్న, సంగ్రామము సలుపలేమా?

సత్యవతి—సంగ్రామమునకెట్టి ప్రతిఘటనము వాటిల్లదు. కాని మన శూరులందఱీవర కే మడిసిరి. దానంజేసి మనమిప్పుడును నూతనవీరుల సిద్ధపరచుకొన వలెను. పూజార్థము నూతనసన్నాహములఁ గావింపవలయును. సాయంకాలమై పోయెను. త్వరగా పోదమురమ్ము. ఉభయులు నిష్క్రమింతురు.

(కతిపయగ్రామ వాసులు ప్రవేశింతురు)

కొండయ్య—ఏంటీ! యీకాలమానం! యింతసక్కని రాజ్యం యీ మాటు నాశనం అయిపోతుంది!

సుబ్బయ్య—పోకేమవుతుంది! యీమహాబత్తుసాయీబు సాయంగా వచ్చాడు. మనకాలం మూడింది!

వెంకయ్య—చుబ్బయ్యబావా! ఆసాయీబు బాగా యిద్దం సెయ్య గలడంటోసి?

సుబ్బయ్య—యెంకయ్య బావగోరి కేమీ తెలవదు. ఆ సాయీబుకి యిద్దం చెయ్యడంచేతవుతుండేంటి అని అడుగుతున్నాడు!

ఎరకయ్య—ఏమోయీ చుబ్బయ్యమామా! మాపెద్ద కబుర్లు సెప్ప తున్నావు! ఆ సాయీబు యిద్దం సెయ్యడం యెప్పుడు నేరుసు కున్నాడు! ఆడికి యిద్దమంటే యేం తెల్చును!—అడు నా కళ్ళ

ముందే పుట్టేడు.

సుబ్బయ్య—అందరి పుటకా యెవరో వొకరు సూస్తారు. పుట్టటం సూచానంటే ఆపుట్టినోళ్ళ కేమీ తెలవదని రుజువు చెయ్యడం వేంటి? ఆ సూపే రుజువై పోతుందా?

ఎరకయ్య—చుబ్బయ్యమామా! నువ్వు గొప్ప తరకం సదికావు. నీ దగ్గిర మేము మాట్లాడగలమా? అవునా కాదా కొండయ్య తాతా?

కొండయ్య—అదిగో! చూడండి! చూడండి! మనూరంతా తగులడు తోంది!

అందఱు—ఏదీ! ఏదీ!

కొండయ్య—సూడండి—అదిగో పొగొస్తోంది!

ఎరకయ్య—కొండయ్యతాతా! నీకు పెద్ద సెముడు! అదేంటో తెలిసిందిగాదు నీకు. అది మేగం!

సుబ్బయ్య—మేగం బూమిలో నుంచి వస్తుందేంటి! అది మేగంకాదు. కాపడటం లేదూ?—పొగ గుండ్ర గుండ్రంగా మెలికల్పిరిగి పైకి పోతోంది! మేగమైతే అల్లా తిరుగుతుందేంటి!

ఎరకయ్య—అల్లా అయితే అది దుమ్ము: గాలి దుమారం-పట్టింది!

సుబ్బయ్య—దుమ్ము నల్లగా వుంటుందేటీ?

ఎరకయ్య—చుబ్బయ్యమామా! నీతో వాదం చెయ్యలేము. నీవు గొప్పోడివి.

కొండయ్య—యిదిగో! యిదిగో! వూళ్ళోవాళ్ళు కేకలూ పెడబాబ్బలూ పెడుతున్నారు! యినపడ్డం లేదేంటి! శత్ర్వారం యేటి!

అందఱు—ఏంటి! ఏంటి!

ఎరకయ్య—ఓ రెట్టి పెద్దొమ్మోరులా రా! అదేంటో తెల్పింది కాదూ. వూళ్ళో బాగోతం అవుతోంది కాబోలు! బాగోతపోళ్ళు పడం

ఆడుతున్నారు!—లేకపోతే గాడిదలు కూస్తూన్నాయనుకుంటాను.
వెంకయ్య—ఇప్పుడది పదమంటావా, గాడిదకుయ్యడం అంటావా?
ఎరకయ్య—నాకేమీ యిడిపోవడం లేదు.

సుబ్బయ్య—నాకు యిడిపోవటం లేదు. రెండురకాల సప్పుళ్ళు వొక
మోస్తరుగా కనపడతాయి—యేవంటావు యెంకయ్యబావా?
వెంకయ్య—సప్పుళ్ళు కనపడటం యేంటి! నీతలకాయి కాకపోతే?
కొండయ్య—ఇరుగో కొండలు మనుష్యులు యేడుస్తూ యీ వైపు
పరు గెత్తుకొస్తున్నారు.

వెంకయ్య—ఎనకాల నుంచి తురకోళ్ళు గుండుదెబ్బలు కొడుతున్నారు.

సుబ్బయ్య—తురకోళ్ళెవళ్ళూ?

వెంకయ్య—గెడ్డపోళ్ళు!

నేపథ్యమున—చాయీబుగోరూ! రచ్చించండి! రచ్చించండి! పిల్లలుగ
లోళ్ళము! సంపకుండి! సంపకుండి!

కొండయ్య—అయ్యో! పాపము!—యీబీదోళ్ళికి యెన్నితిప్ప లా
చ్చాయీ!

(అజయసింహుడును కల్యాణియుఁ బ్రవేశింతురు)

అజయ—పల్లెవాసులారా! మీరేల యిట్లు నిల్చియే యుంటిరి!
మీతోడి యూరివారలను రక్షింపుడు.

ఎరకయ్య—బాబయ్యా! మేమేం సెయ్యగల మండే?

అజయ—ఊరక నిలువంబడి వేడుకఁ జూచెదరా?

వెంకయ్య—లేకపోతే సచ్చిపొమ్మంటా వేంటియ్యా? నడండా పో
దాం! యిల్లావస్తున్నారు!

కల్యాణి—మూఢాత్ములారా! పలాయన మొనరించి ప్రాణములఁ
దక్కించుకొనఁ గలమనుకొనుచుంటిరా! అట్లు తలవకుండు. ఎవ
రును మిగులరు. మీవంతుకూడ రాఁగలదు. మీయిండ్లు కూడ

దగ్ధములగును.

సుబ్బయ్య—అవి తగలడినపుడు సూద్దాంతే ! పేణం వున్నంతమట్టుకు సావటంయెందుకు? వూపిరివున్నంతచేపూ సావమన్నాసావము. బతికుంటే బల్చాకుతినొన్ను. ఎంకయ్యబావా ! ఎరకయ్యమావా కొండయ్యతాతా ! రండ్రా సూత్రారేంటి ! యిరిగో ! వోరినా యనో ! వోలమ్మా ! వారిబాబో ! వచ్చిపడ్డారు ! పరిగెయి ! పరి గెయి ! పరిగెయి !

(కల్యాణీ అజయులుతక్క అందఱుఁ బలాయన మొనరింతురు)

అజయ—ఆ ర్తనాదము మనల సమీపించుచున్నది ! అవిగో ! తుపాకి శబ్దములు వినవచ్చుచున్నవి ! కల్యాణీ ! నీవొకించుక బ్రక్కగ నిలు వంబడుము—నేనీ నిరుపేదల రక్షించెదను.

కల్యాణీ—అన్నా ! సాధ్యమగుచో వారలఁ గాపాడుము.

కొంచెము దూరమరుగును.

అజయ—సోదరీ ! ఆయభాగ్యుల రక్షింపఁగలుగుదునో లేనో చెప్పఁ జాలను. కాని వారలకొఱకై బ్రాణముల విడువఁగలను. మానసి కడ నుపదేశమొందిన మహామంత్రమును, నేఁడు నేను పఠించి తత్సాధనోద్యోగము సలిపెదను. చూడుము ! వారలీదిక్కుగనే వచ్చుచున్నారు.

ఇట్లుపలికి అజయసింహుఁ డొరనుండి తరవారిని వెలికిదీసెను.

గ్రామవాసులు (రోజుచు బరువెత్తుకునివచ్చి)—రక్షింపుఁడు ! రక్షిం పుఁడు (అజయుని పదతలమున బడిరి.)

అజయ—(వెన్నుదరిమివచ్చు మొగలుసైనికుల నుద్దేశించి)—అరే !

నిలువుఁడు ! నిలువుఁడు ! లేకున్నఁ జచ్చెదరు !

ఒకసైనికుఁడు—అరే ! నోరుమూయుము ? గాడిదీ !

(అని కత్తిఝుళిపించును)

[అతఁ డట్లానరించుచుండగనే అజయసింహుఁ డొక్కవేటున వానిని నేలపైఁ గూలనేసెను.]

తక్కిన సైనికులు—అరే! చంపుఁడు! చంపుఁడు! కాఫరును నరుకుఁడు పొడుపుఁడు! కాల్చుడు!

మొగలు సైనికులందఱు అజయుని ముట్టడించిరి. అజయుఁడు ఘోరసంగ్రామము సలుపుచు, సైనికులనొక్కొక్కరిని నేలగూల్చును. వెంటనే మఱొండు సేనాదళ మచటకు బరువునవచ్చి యజయసింహునిచుట్టు ముట్టుదురు. అతడా నూతన దళమునుగూడ దునుమాడ దొడంగెను. కాని తురకలెట్లో అజయుని కరవాలమును భూమిపైగూలనేసి వానిపైఁబడిరి.

అజయ—సోదరీ! ఇక ప్రాణములు నిలుచుట సున్న. పరువిడిపోయి ప్రాణరక్షణమాచరించుకొనుము.

కల్యాణి—(కాతరస్వరమున) అన్నా! నీవీరక్కసులకుఁ బ్రాణముల నర్పించుచుండనేఁబలాయన మొనరింపనా? అనిపలికి ఆరసపుత్రర మణిసైనికులపైలంఘింప గమకించును. అయ్యవసరమందే మొగలు సైనికుని తుపాకి దెబ్బచే నజయసింహుఁడు వసుంధర పైఁగూలును

కల్యాణి—అన్నా! అన్నా!! (అని అజయుపైబడును)

సైనికుఁడొకఁడు—ఈమె యెవతె? అరే! యీఆడవాడినిపట్టుకొండి.

మఱొండుసైనికుఁడు—అరే! అరే! అదికూడదు! ఆడామనిషిని పట్టుకోవద్దాని మనసేనానిపతి చెప్పేడు.

అజయ—(దీర్ఘబాహులఁ గల్యాణి గళమునకుఁ జుట్టివైచి) చెల్లీ! నిన్ను విడిచిపోవుచుంటిని!—విలపింపకుము! నర్వేళుఁడు నిన్ను రక్షించుగాక! ప్రాణముల విడచును.

కల్యాణి—(అన్నమృత దేహముపైబడి)అన్నా! ఎందరిగితివి? నన్నుగూడ

దోడ్కొనిపోవేమి? వెంటగొనివచ్చి, నిన్నీరక్కసుల పాల్గొవించి
తినా! అన్నా! మాంటలాడవేమి? నీసోదరినిజూడవేమి? ఇంతలో
నీరవుడవైతివేమి? అయ్యో! ఎంత బిలచినను మాతాడవేమి?
అన్నా! నీచెల్లిపైఁ జాలితేదా? భర్తృపరిత్యక్తయైన యీ యభా
గిని మరణింపక నీవు మరణించితివేమి? నన్ననుగమింపకున్న నీకిట్టి
యకాలమృత్యువు ప్రాప్తింపదుగదా! నావంటి పాపినిమఱొకతె
గలదా? అన్నా! ఒకసారి కన్నులు తెరిచి నీచెల్లి నూరడింపుము!
అయ్యో! నిముసంబులో నెగిరిపోతివా! అన్నా! ఇక నన్నబలు
కరింపవా! అయ్యో! అన్నా! అయ్యో! అయ్యో! అన్నా! అన్నా!!
శనైనికుడు—బేటీ! (పిల్లా!) ఎందుకేడుస్తావు. ఎప్పటికైనా మనకు
యిదే గతి.

ల్యాణి—ఇక నేను శోకింపను! క్షతశూరా! వీరోచిత కార్యము
సలిపితివి! ఆర్తరక్షణదత్తుండవై యుసురులఁ బాసితివి! అజయ
సింహా! నీకీర్తిచంద్రికలు దిగంతములందుఁ బ్రసరించుగాక! (సైని
కుల నుద్దేశించి) అరే దురాత్ములారా! యమదూతలారా!
హంతకులారా! రక్తలోలుపఘాతుకశ్వాసములారా! నిర్దోషుల
గృహములదగ్గ మొనరించుచు, యావనుల ఖండించుచు, వృద్ధుల
బొడుచుచు, పసిబాలలజంపి యాకసమున కెగుగవైచుచు,
అడ్డుపడినవారలనెల్ల నగ్నిజ్వాలలఁ ద్రోయుచు యుక్కుమిగిలి
రక్కసులై చెలరేగుచుండిరి! మృత్యువుగూడమిమ్ముభయపెట్టలేదు.
పలువురుగూడి, భీరులభంగి శూరుడైన నాసోదరుని జంపితిరి!
నేఁగూడ నాయన్న ననుగమించెద! కానిచో మిమ్మైన వానికడ
కంపెద! దుర్మతులారా! కాచుకొనుఁడు! రసపుత్రరమణి గణం
బునకు వెఱువదు! చూడుఁడు! మిమ్మిదె గృతాంత మందిరమున
కంపుచుంటి (అని క్రోధ విస్ఫులింగముల వెనజల్లుచు, చండత

రోగ్యయై, అన్నగారి శవముప్రక్కనున్న కత్తినిగైకొని సైనికులపై
బడి వారలనందఱ జంపసాగును. ఇంతలో మఱికొందఱు సైనికు
లచటి కరుదెంచి, యామెను చిలోకించి భయకంపితులై కత్తులు
నేలబడవైచి నిలుతురు.)

సైనికులు—“బీబీ! శాంతింపుము! శాంతింపుము!! మాదోసమా
వంతయైనలేదు! సేనాధిపతి పనుపున నీకృత్యములఁ గావించు
చుంటిమి”

కల్యాణి—(సైనికులఁ దేటిజూచి) మీ సేనాధిపతి యెవఁడు?

సైనికుడు—బీబీ! మా సేనాధిపతి యెవరో యెఱుగవా?

కల్యాణి—ఎవఁడు!

సైనికుడు—మహాబత్తాను సా హేబు.

కల్యాణి—(అబ్బురమున సూచించుచు)—ఓమి! మీ సేనాధిపతి మహా
బత్తానా! ఇట్టిఘాతుక కృత్యముల నతని యానతిచేఁగొనించు
చుంటిరా? అట్లని నేననుకొనను! ఇట్టియాజ్ఞ నతఁ డొసంగఁడు
అసంభవ మసంభవము!! (కత్తివిడచును.)

సైనికుడు—బీబీ! అసంభవముకాదు.

మఱొక సైనికుడు—ఈమెతో మన కేమిపని. నడవండి! నడండి!

కల్యాణి—సైనికులారా! నిలుపుఁడు! నిలుపుఁడు! నేఁగూడ మీతో
వచ్చెదను.

ఇంకొక సైనికుడు—అమ్మతల్లీ! మమ్మింకను విడిచి పెట్టవా యేమి

కల్యాణి—భయమేల! నన్నుకూడ మీవెంటఁ దోడ్కొని పొయి

ప్రథమ సైనికుడు—ఎక్కడకు తీసుకొని పొమ్మంటావు?

కల్యాణి—మీ సేనాధిపతి కడకు.

ప్రథమ సైనికుడు—నిన్నుగొంపోయిన మాకు—

ద్వితీయ సైనికుడు—అవునవును! మనపని అవుతుంది. యీ అమ్మను

యిక్కడే దిగబెట్టడము మంచిది.

శ్రీయస్సైనికుఁడు—మన కేమిభయము ! ఆమె స్వయముగా వచ్చేటప్పుడు రానీయండి.

ధనుస్సైనికుఁడు—సరే ! రానీయండి. అల్లాఅయితే నన్ను మీదగ్గి అగా నడవనియ్యండి !

శ్రీయస్సైనికుఁడు—బీబీ ! నడువుము.

ల్యాణి—నడువుఁడు.

పంచమ దృశ్యము

ఉదయపురరాజసభ—ప్రభాతకాలము.

రాణాఅమరసింహుఁడును, గోవిందసింహుఁడును సామంత

గణంబులును, ఉపవిష్టులై యుందురు.

ఘోషవరుఁడు—ప్రభూ ! సాధ్యమైనంతవరకు సంగ్రామము సలిపితిమి.

ఇంక సమరమునలుపుట సాధ్యముకాదు.

రాణా—రఘువరా ! అట్లనబోకుము. సాధ్యముకాకేమి ? యుద్ధము

చాలించుటకు నేనిష్టపడదు. రణమునేయవలయును. సైనికుల సిద్ధపఱపుఁడు.

కేశవరావు—సైనికులుమాత్ర మెందఱుందురు ? మీవారురాష్ట్రము

నంతయు గలగొట్టినను, అయిదువేల సైనికుల నైన జేర్చుట దుర్లు

టము ! స్వల్పసంఖ్యాకులమగు మనము నేలయూనినట్లు వచ్చు

మొగలుశూరులతోఁ బోరగలమనుట గలలోనివార్త. అయిదువేల

రసపుత్రులెక్కడ ! నూఱువేల మొగలాయీ లెక్కడ !

రాణా—కేశవా ! నాయైదువేల సైనికు లైదులక్షల మొగలులతో

సములు !

జయసింహుడు—ప్రభూ ! ఇప్పుడు మొగలాయీలతో సంధిగావించుటే యుత్తమము.

రాణా—నేనట్లొనరించుటకియ్యకొనను. సంధిఁగావింపఁ దలఁచినపుడు మీరలెవ్వరును నాపలుకుల నాలింపలేదు. మొగలాయీలపుడు మనపొందు నపేక్షించిరి. ఆతరుణము గడచిపోయెను. మొగలు కడకు సంధిభిక్షాన్ని నేనిప్పుడు బోజాలను.

కేశవ—కాని—

రాణా—కేశవా ! ఇకనేమియుఁ బలుకకుము. వేరుమార్గములేదు ప్రాణముల సర్పింపవలయును ! ఏమనెదవు గోవిందసింహా !

గోవింద—ప్రభూ ! మేము ప్రాణములనే యర్పించెదము ! మానము సర్పింపము !

రాణా—గోవిందసింహా ! యుక్తము నచించితివి. అసువుల విడుతును గాని యవమానమును పొందము.

రఘునరఁడు—మహారాణా !—

రాణా—రఘునరా ! నిరర్థకప్రయత్నములఁ గావింపకుము. నీప్రార్థనమును నే విననిచ్చగింపను. యుద్ధము జరుగవలయును. ముమ్మాటికి యుద్ధముజరుగవలయును. దీర్ఘాలోచనతో, పెద్ద యువన్యాయములతో, గాలహరణ మాచరింపకుఁడు. సమరసన్నాహంబులఁ గావింపుఁడు ! మీవాడు రక్తధ్వజమును నిల్పుఁడు ! రణభేరిల మ్రోగింపుఁడు ! పొందు ! సంసిద్ధులు కండు !

[అమరసింహుడు తక్కిన వారందఱు సభాస్థలమునుండి నిష్క్రమింతురు. శూన్య దృక్కులగగనంబుపై సారింపి
“మీవార్ ! సుందరమీవార్ ! జననీ ! నేడేల నీవిట్లసమాన సుందరరూపమును దాల్చితివి ? నీవిట్లు సర్వాంగ సుందరివై యుండుటెన్నఁడును నే గాంచియుండలేదు. మాతా ! నీనెధనతా

మమ్మల వధ్యన్ధలమునకుఁ దీసికొని పోవుచున్నది. జనయిత్రీ !
భిన్నవసనా ! ధూలిధూసరితా ! ఆలోలవేణీభరా ! ఇదేమి
యపూర్వ లావణ్యము తల్లీ ! ఇన్నాళ్ళకు నిన్ను గుర్తింపఁగలిగి
తిని, సౌభాగ్యసూర్యుఁడెంతకు పూర్వము నిన్ను భాసమాన నొన
రించి యిపు డస్తమించుచున్నాఁడు. కానంజేసియే భవదంబర
సీమనేఁ డపూర్వాగణ్యాద్భుతాలోకమున నుద్భాసితంబగు
చున్నది. !—ఆహా ! ఈజ్యోతి యెంత యద్భుతముగనున్నది !
ఏమి యీభిన్నభిన్న రాగ రేఖా విలసితా కాళ సౌందర్యము ! ఏమి
యీజగచ్ఛోభ !! ఏమి యీనీరవమహిమము !!!

[తెరపడును.]

షష్ఠాంకము

మహాబత్తానుశిబిరము—ప్రభాతకాలము

మహాబత్తాను. మహారాజ్ గజసింహు లిరువురు నిలునంబడియుందురు.
గజసింహ—సాహేబుజీ ! సైన్యసమేతముగా రాణాసమరాంగణమున
కరుదెంచెనా ?

మహాబత్ —మహారాజ్జీ ! వచ్చెను. కాని యతఁడొకఁడు మాత్రమే
యింటికిఁ జనియెను. అతని యైదువేల సైనికులలో నాలుగువేల
సైనికులు రణరంగమున హతులైరి.

గజసింహ—అయిదువేల సైనికులను వెంట నిడుకొనియతఁడునూలు
వేల సైనికులతోఁ బోర వచ్చెనా ! ఆహా ! ఏమివానిసాహసము !

మహాబత్ —అద్భుతసాహసము ! సందియ మిసుమంతయైన లేదు !

మహారాజ్జీ ! నిశ్చయముగ నేడు నేను మిగుల గర్వపడుచున్నాను.
గజసింహ—విజయానంతరము గర్వపడు టుచితమే.

మహాబత్ — మహారాజ్జీ ! నేనెందులకు గర్వపడుచుంటి నో మీరు తెలిసికొన లేక పోతిరి.

గజసింహ — ఎందులకో దెలుపుడు.

మహాబత్ — మతమున నేను ముసల్మానునైనను, జాతీయము రస పుత్రుడనని గర్వింపుచుంటిని. శూరుడైన యమరసింహుని సోదరుడనని సంతోషించు చుంటిని. అయిదువేల సైంకులను వెంటబెట్టుకొని మనయపారసేనానమూహముతో సమరము సలుప నచ్చిన శూరాగ్రేసరుని మఱొకని మనమెచ్చటను జూడము. చూడలేము. ఎవ్వరును, ఎప్పుడును జూడజాలరు. అట్టిశూరుడు రణక్షేత్రమున బ్రాణముల విడచుటకే వచ్చును ! ఇట్టి ధీరత — ఇట్టి స్వదేశభక్తి — ఇట్టి స్వార్థత్యాగము ! — ఇట్టి యాత్మోత్సర్గము ! భారత నర్షమందొక రసపుత్రులకే గలదు. నేనట్టి రాజపుత్ర సంశయం దుద్భవించితినిని గర్వమొందుచుంటిని !

గజసింహ — పరాక్రమశాలీ ! మీరు వచించినది నిక్కువమే !

మహాబత్ — మహారాజ్జీ ! పతితులయ్య మీరును రసపుత్రులే ! నావలె మీరుకూడ గర్వింపవలయును. రసపుత్రజాతీయుడు పుట్టితినిని గర్వపడుటయేగాక విక్రమశాలులగు మీరేమి కాదగినవా రేమై తిరో తలచుకొని సిగ్గున దలవంచుకొనుడు. నానిషయము వేరు ! ఎట్లైనను నేను రాజపుత్రనామమును బరిత్యజించితిని. అందుచే గుత్పిత రసపుత్రునివలె గన్పట్టను. గుణాగుణములెల్లున్నను వేష భాషలందు, నామధేయమునందు మీకేమార్పును గలుగలేదు.

గజసింహ — సాహేబుజీ ! యుద్ధమునం దోడిపోయిన రాణా బంధింపబడ లేదా ?

మహాబత్ — లేదు. అతనిని బంధించుటగాని పధించుటగాని నా యభిమతముగాదు. దానం జేసియే రాణా శరీరమును స్పృశింప

నైన స్పృశింపరాదని నాసైనికుల కాదేశమొసంగితిని. ఇట్టి శాత్రులు తమకీర్తిచంద్రికలచే బృథివినంతయుఁ బ్రకాశింపఁజేసెదరు. వారి కతన జగంబంతయు మహిమాస్పదమైపోవును. అట్టిమహిమకు నేఁ గళంకముఁ దేఁ జాలను. అమరసింహానిగాంచిన నా హృదయముకూడ నీరగుచున్నది. !

గజసింహ—సేనాపతీ ! నేనిక వెడలి పోయెదను.

మహాబత్—మహారాజ్ఞీ ! నడువుఁడు.

[గజసింహుఁడు నిష్క్రమించును.]

[దూరము నుండి తగులఁబడుచున్న గ్రామములు గనబడుచుండును. పల్లెవాసుల హాహాకారధ్వనులు వినవచ్చుచుండును.]
మహాబత్—హిందువులారా ! మీరు, మీధర్మముకూడ, ఈజాజ్వల్వమానాగ్ని శిఖావిస్ఫులింగ రాసులందు దగ్ధముకండు ! మీదంభము ! మీవిద్వేషము ! మీస్వర్థ ! మీఅహంకారము, నేటితో నశింపక నీరదు ! మీ— [అర్థోక్తిలో]

(సైనికుల ననుసరించి కల్యాణి ప్రవేశించును.)

మహాబత్—ఈమె యెవరు !

ప్రథమసైనికుఁడు—జనాబ్ ! ఎవరో యెఱుఁగము. దారిలో జూచి

తిమి—తనంతటఁదానే యీమె మావెంట వచ్చినది.

మహాబత్—అమ్మా ! మీరెవరు ?

కల్యాణి—మొగలాయీ సేనాపతీ ! నే నెవర్తుకనో తెలిసికొని లాభము లేదు.

మహాబత్—మీ రిచటకేల వచ్చితిరి ?

కల్యాణి—మీ విచారణ కొరకు.

మహాబత్—విచారణ మేవిషయమున ?

కల్యాణి—మీసైనికులు నిర్దోషియైన నాసోదరుని హత్యఁగావించిరి.

మహాబత్ — ఏమి! మీసోదరుని హత్య గావించిరా! సైనికులారా.

మీ రట్టి ఘాతుక కృత్యమేల చేసితిరి?

ద్వితీయసైనికుడు — ఖోదాబద్! (స్వామీ!) ఈమె సోదరుని

హత్య గావించినది మేము కాము. కొందఱు భవదాజ్ఞాను

సారముగ గ్రామవాసుల వధింపుచుండ, నీమె సోదరుడ

బీదల పక్షము నవలంబించి మన సైనికుల ననేకులఁదునిమి

తుదకు తానుగూడఁ బ్రాణముల విడచెను. పిమ్మట నీమె

మహాశక్తివలె కత్తిని బట్టి తన యన్నగారిని జంపిన వారిని

జంపివైచినది.

మహాబత్ — శహాబాస్! శహాబాస్!! రమణీమణీ! మీపరాక్రమము

శ్లాఘనీయమైనది. మీసోదరుడు యుద్ధమున మడిసెను!

కల్యాణి — అవును.

మహాబత్ — దేవీ! నాసైనికుల దోస మావంతయైన లేదు. నా యా

నతిచే వారలట్లానరించిరి — సైనికులారా! మీరిక వెడలిపొండు.

[సైనికులు నిష్క్రమింతురు.]

కల్యాణి — నిరీహగ్రామవాసుల వధింప మీరానతిచ్చిరా?

మహాబత్ — అవును! నేనట్లానతిచ్చితిని.

కల్యాణి — ఇండ్లను గాల్చివెచుటకుగూడ సెలవిచ్చితిరా?

మహాబత్ — అవును —

కల్యాణి — నేను విశ్వసింపజాలను. మీరిట్టి క్రూరులు గానేరరు.

మహాబత్ — దేవీ! నావిషయమై మీకట్టి యుదారాభిప్రాయ మెట్లు

కలిగినది?

కల్యాణి — నాహృదయేశుఁ డిట్టి దురాత్ముడు కాఁజాలఁడు!

మహాబత్ — ఏమీ! హృదయేశుడా!

కల్యాణి — అవును! నాహృదయేశుడే! బాగుగ నావైపుచూడుఁడు,

నన్ను మీరు గుర్తింపలేర ! మీయెదుర నిలిచియున్న యీ
మందభాగ్యురాలు, ఈకల్యాణి-మీరువిడిచిపెట్టినమీహిందూపత్ని.
మహబత్ —కల్యాణి ! ప్రేయసీ ! ప్రేయసీ ! అట్లులైన నాసైనికులు
నీసోదరుడైన యజయసింహుని వధించిరా ?

కల్యాణి—అవును. సతికుండవలసిన పతిప్రేమయే ధ్రువతారగాఁదలంచి
ఏదినమున నేను మీసన్నిధింజేర, నాజీవననౌకను, ఈయపార
సంసారాంబుధియందు విడచితిను, యానాఁడే నాసోదరుడైన
యజయసింహుఁడు, నాకు రక్షకుఁడై, నాసహయాత్రికుఁడై సంతో
షముతో నా వెంటవచ్చెను. మార్గమధ్యమున భవదనుచరులైన
ముసల్మాను హంతకులు కొందఱు నన్నుఁ జంపయత్నింప గంధ
సింధురబృందంబుపై నుఱుకు సింహాడింభకంబువలె, నాయన్న
యవార్యశౌర్యంబున దస్యులఁ దునిమి నన్ను బ్రదికించెను. దస్యు
లతోఁ బోరుతఱి నాసోదరుని శరీరమునఁ బెద్ద గాయమయ్యెను.
దానంజేసి యచ్చోటనున్న పాడువడ్డ కుటీరమందుండి, యూహార
బిచ్చమెత్తుకొనుచు, నాయన్నకు సేవఁజేయుచు నెట్లో బ్రదికించు
కొంటిని . కాని యిప్పు డాయన్నను, కఠినాత్ములై మీరు మ్రింగి
వైచితిరి. ప్రభూ ! ఇక నేను మాత్రము బ్రదుకు టెందులకు ?
ఆలసింపక నాశరీరమునుగూడ మీకరవాలమున కెరఁజేయుఁడు.

మహబత్ —కల్యాణి ! నన్ను తీమింపుము.

కల్యాణి—గృహదహన నరహత్యలు మొదలైన ఘోరకార్యములు
మీవలననే జరిగెనా ?

మహబత్ —ఆపనులన్నియు నాయాజ్ఞచే జరిగినవి. రసపుత్రజాత్యుచ్చే
ద మొనరింపుఁడని నేను నాసైనికుల కాజ్ఞయిచ్చితిని.

కల్యాణి—(నింగిని విలోకించి, శోకార్తయై)—హే భగవాన్ ! ఇదేమి
గతి ! ఇదేమి ఘోరము ! అయ్యో ! ఏమి యీభయానకమైన

యాజ్ఞ! నాయారాధ్యదేవత యితఁడేనా! ఈహంతకుని నామాక్ష
రములే నాకు మంత్రతాక్షరములయ్యెనా! అహర్నిశ మీ క్రూరునే
సంస్మరించి నేసన్యాసిని నైతినా! సర్వేశా! నన్నుఁ జంపివేయవేమి?
అయ్యో! ఒక్కమాటుగా నేను, సోదరుని, భర్తనుగూడ గోల్పో
యినా! అయ్యో నే బ్రదుకుటెందులకు! మొగలు రక్కసులారా!
నా హృదయమును జీల్చివేయరేమి? ఆకాశమా! విటిగిన్నాపైఁ
బడవేమి? వజ్రమా! నాశీర్షమును వేయివ్రక్కలు నేయవేమి?
అయ్యో! కల్యాణీ! ఎంత యభాగ్యురాలవే! అయ్యో! అన్నా!
రసపుత్రా! అన్నా! అయ్యో!! అయ్యో!!! ముఖమును
మూసికొనును.

మహబత్ — కల్యాణీ! ఎఱుఁగవా నేనెందులకు—

కల్యాణీ—ప్రభూ! నాకేమియుఁ దెలియనక్కరలేదు. నామోహ
స్వప్నంబులన్నియుభగ్నములై పోయినవి! నాయాసలన్నియు వ్యర్థ
ములై పోయినవి. తేజోధనులని విశ్వసించి ఏకాంతముగ హృదయ
మున మిమ్ముఁ బూజించుచు, కష్టముల లెక్కనేయక నేనింత
దనుకఁబ్రమోదమున గాలముఁ బుచ్చితిని. ఇప్పుడు కన్నులఁదెరిచి
సర్వంబును తెలిసికొంటిని. మీరు పరమశత్రువులని యెఱింగితిని.
మొగలులకన్న మిమ్మే యిప్పుడు ఘోరశత్రువులుగఁ దలఁచు
చుంటిని. మొగలాయీలతోనాకుగాని నాజననియైన రాజస్థానము
నకుగాని యెట్టిసంబంధములేదు. కాఫరుల వధింపుఁడని వారి
మతము వారికి బోధించును! వారిమత ప్రబోధములతో మాకెట్టి
జోక్యములేదు; కాని మీరు ముసల్మానులై జన్మింపలేదు—పవి
త్రరాజస్థాన షేత్రమం దుద్భవించితిరి. మీజీవనాశములందు విశుద్ధ
రసపుత్రరుధిరము ప్రవహించుచున్నది. తుచ్చైశ్వర్య లోభమున,
విద్వేషకాంక్షచే స్వజాతిని ధ్వంసమొనర్చుటకు, స్వభ్రాతృరక్త

మును ద్రావుటకు నువ్విళ్ళులూరుచుంటిరి. మ్లేచ్ఛభృత్యులైన మీరు మ్లేచ్ఛులతలఁ దాఁటిపోయితిరి. మొగలులకోరిక మీవారు రాజ్యమాక్రమించుటయే—ఈ పేదమనుజుల హింసింప వారలు వాంఛింపలేదు. వారలెన్నఁడుగృహదహనోద్యుక్తులుగాలేదువారల లోటులన్నియుఁ దాము తీర్చివైచి, మీహింసావైదుష్యమును జూపితిరి! జాత్యభిమానమునేగాక, దామాత్మకౌరవముఁ గూడ ధ్వంసమొనరించి, మనస్సున సంకోచింపక—ముసల్మాను మతో చ్ఛిష్టమును మెక్కి కృతాంతభృత్యులఁబోలు నీమాంసాలోల కఠిననరశునకములను—నిరుపేదలైన జానపదులపై విడచితిరి! భూలోకస్వర్గమైన మీవారును శ్రేశాసముగ మార్చివైచితిరి! ఆర్త నాదములతో దేశమును బ్రతిధ్వనింపజేసితిరి. హాహాకారములతో రోదనీకుహరమును నింపితిరి. ఇట్టి ఘాతుకకృత్యములఁ గావింప మొగలు లిచ్చగింపలేదు. ఓభగవానుఁడా! ఇట్టి దురాత్ముల దం డింప సరియైన యాయుధము నీకడలేదా? వీరల నెట్లు శిక్షింప వలయునో యెఱుఁగకుంటివా? వీరిపై పిడుగులఁ గురిపింపక యిప్పుడు గూడ నూరకుండెదవేమి? శిలావర్షంబుచే నీహంతకుల నంత మొందింపవేమి?

మహబత్ —కల్యాణీ! నేనీకార్యమునకుఁ దలయొగ్గుట నీకొఱకే!

కల్యాణీ—నాకొఱకా! అది వట్టిమిథ్య!

మహబత్ —కల్యాణీ! మిథ్యకాదు. ముసల్మానులపైఁ గల విద్వేషంబుచే నీజనకుఁడు కృపారహితాత్ముఁడై నిన్నిల్లు వెడలఁగొట్ట నని యేముహూర్తమందు వింటినో, యాముహూర్తమందే మీవారును విధ్వంసమొనర్ప నేనస్త్రధారణ మొనరించితిని.

కల్యాణీ—అటులగుచో దామేధర్మము ననుసరించి యొక్కని యపరాధ మునుబట్టి యొక జాతినంతయు నాశన మొనరింపఁ గడంగితిరి?

మహాబత్ — కల్యాణీ! అందాశ్చర్య మేమున్నది? షిక్క రావణుని మూలమున లంకయంతయు ధ్వంసముగాలేదా! ముసల్మానులకు విద్వేషులై యున్నవారు హిందువులలోఁ బెక్కఁడు గలరు—నీ జనకుఁ డొకఁడేకాదు. ముసల్మానులపై హిందువులకుఁగల ద్వేష మెట్టిదియో నీతండ్రి తెలియఁబఱచెను. ఇట్టి ద్వేషంబునకుఁ దగు రీతి ప్రతిహింసగావింప నేను బద్ధకంకణుఁడ నైతిని. నాయుద్దేశ్య మదేయవి యెఱుగుము.

కల్యాణీ—తుచ్చ మ్లేచ్ఛభృత్యా! అట్టి ప్రతిహింసఁగావింపఁ ముసల్మా నులై జన్మించినవారేకాని మఱెవ్వరు సిద్ధపడఁగూడదు. హిందువు లకు ముసల్మానులపై విద్వేషముండుటకు గారణము లేకపోలేదు. అట్టివిద్వేషమునెరింగియే, తమ సనాతనహిందూమతమునుత్యజించి అన్యైతన మ్లేచ్ఛులమతమును మీరు స్వీకరించితిరి! మీప్రస్తుతా వస్థను మీరే సృష్టించుకొంటిరి. ఏదియో యొక యన్యాయము నకుఁ బ్రతీకారముఁ గావించుచుంటినని వృధా యత్నంబులతో, చిత్తప్రబోధ మేల గావించుకొనెదరు? మీలోని ముసల్మాను ధర్మమే, హింసాపరత్వమునకు మిమ్ముఁ బురికొల్పుటలేదు. మీ యందున్న గర్విష్టియైన మహాబత్తా నే ఇప్పగిది ప్రతిహింసఁగావింప మిమ్ముత్సహించుచున్నాఁడు.

మహాబత్ — (అర్ధస్వగతమున) ఏమీ!—సత్యమేనా!— అట్లే కావచ్చును!

కల్యాణీ—మీరావ్యక్తి గత విద్వేషంబున మీవారురాజ్యము నెడారుగావింప బయల్పడలితిరి! విధ్వంసపిశాచిని విచ్ఛలవిడిగా వదలివైచితిరి. ఇదియేనా మీమతజ్ఞానము! ఇదియేనా మీ ధర్మము! ఇదియేనా మీశౌర్యము! ఇదియేనా మీ మనుష్యత్వ ము!—హా! భగవాన్! ఇదేమిదురంతము!—ఆహా! ఏమియీ

దార్జన్యము ! ఇన్నాశ్శనుండియు నేనాకాశసౌధములఁ గట్టుకొనుచుంటిని. ఇప్పు డాభవనములన్నియు నేలఁగూలిపోయి ధూళిలోఁ బొరలాడుచున్నవి.

మహాబత్ — (నిర్విణ్ణుఁడై) — చూడు కల్యాణీ ! —

కల్యాణీ — (దుఃఖావేగమున) ఇఁకఁ గల్యాణి యెందులకు ? అయ్యో ! ఏమి యీవినాశము ! ఏమి యీవిపరీతము ! సర్వేశా ? ఇఁక నేమున్నది ! నాయనురాగమంతయు మంటగలసినది ! నాప్రేమస్వప్నంబులన్నియు భగ్నంబులైనవి. మ్లేచ్ఛభృత్యా ! పరిచయంబువలన మీకు నేను భార్యనైతిని. మన యిరువురకు వియోగము గలిగింప నెనరితరమని గర్వముతోఁ బలికెడిదానను. కాని యిప్పుట్టున మన యుభయులనడుమ మహోర్ణవమువంటి న్యవధానము గన్పట్టుచున్నది ! నేఁదలఁచినట్లుగాక వేరుగతి మీరివ్వుడు నాకంటికిఁ గన్పట్టుచున్నారు. మోగలుభృత్యుఁడా ! నీపరిసరమున నాయనుజుని మృతదేహము పడియున్నది. అంతేగాక సోదరులైన స్వదేశీయుల శిథిలశరీరములనుండి బయలువెడలిన రుధిరప్రవంతి నీప్రక్కనే పొంగి పొరలిప్రవహించుచు గభీరమైన నరకకూపమునకు నిన్నుగూడ లాగుకొనిపోవ యత్నించుచున్నది. స్వర్గమునుండి యదిగో ! నాసోదరుఁడు శాపవృష్టి గురిపించుచున్నాఁడు. ఇఁక నాహృదయావేగము సరిగట్టనేరను ! మహాబత్ ! దుర్మతి ! దురాత్మా ! కులద్రోహీ ! ధర్మద్రోహీ ! భ్రాతృద్రోహీ ! మాతృద్రోహీ ! రక్తపిపాసూ ! మనుష్యహంతకా ! పయోముఖవిషకుంభమా ! ఏమి నీదౌరాత్మ్యము ! ఏమి నీదార్జన్యము ! ఏమి నీదౌష్ట్యము ! ఆహా ! నాదౌర్భాగ్యము ! విశ్వేశ్వరా ! సర్వాంతర్యామి ! నీరవుఁడవై ఘాతుకఘటనల నన్నిటిని గాంచుచుంటివేమి ? ఈనీచుల,

యీభ్రాతృహంతకుల, ఈయుచ్చిష్టభక్షకుల ఈభిక్షకుల, విక
 టాట్టహాధ్వని విని కడకు నీయందలి భక్తివిశ్వాసములఁగూడఁ
 గోల్పోవక యుందునుగాక ! హా ! హా ! భగవాన్ ! నీవు !—
 కృపాభూ ! రక్షింపుము ! రక్షింపుము !! రక్షింపుము !!!

[పడిపోవును.]

[తెరపడును]

శ్రీ

మీ వారు పతనము

పంచమాంకము

ప్రథమ దృశ్యము

ఉదయపుర రాజాంతఃపురము—రాత్రికాలము
ఏకాకినియై మానసిపాడును.

గీతి.

చిత్తమందలి భేదముఁ జెప్పలేదు;
ప్రేమతో నెన్నడును బల్కరింపలేదు
నవ్వుమొగమున, దరినైన నిలువలేదు
గాష్పమలినాననంబెత్తి యిప్పుడకట!
నన్నుఁ ద్యజియించి చనినట్టి నాధుఁడలఁచి
ఘోరహృదయవ్యధానల జ్వాలయందు
నిలువునను దగ్ధనైపోవుచుంటి నిటులు.

రాణా ప్రవేశించును.

మానసి—అరిగో? బాబయ్యగా రిటు వచ్చుచున్నారు. జనకా! సమ

రాంగణమునుండి వచ్చుచుంటిరా?

రాణా—అమ్మా! అవును.

మానసి—మీరి ట్లుంటిరేమి? అచట నేమి సంభవించినది.

రాణా—ఊరకుండుము. పలుకరింపకుము. నేనొకయాశ్చర్యకదృశ్యమునుజూచి వచ్చితిని—అద్భుతము! అతులము!! అపూర్వము!!!

మానసి—అదేమి దృశ్యము—కదన—

రాణా—నందనీ! ఈసారి యుద్ధము జరుగలేదు. రణస్థలమున నొక భీషణాలనవాయువు వీచెను. మన సైనికులందఱు తొక్కమారుగ నావిస్ఫులింగోగ్రమారుతమునందు దగ్ధులైపోయిరి!

మానసి—ఏమి!

రాణా—నాకదేమియో బోధపడలేదు. అంతయు వింతగఁదోచె.

ఆది యిహలోకదృశ్యమై యుండదు! అది యొక యుల్కావృష్టివలెఁ దోచినది. ఒకయభిశాపవన్యంబు రీతిఁ గన్పట్టినది. అచటఁ గొంతసేపు కనులుమూసికొని నిలునంబడితిని—హృత్కంఠముచే నొడలంతయు సడలిపోయినది. మస్తిష్కమంతయు ఘూర్ణితమై పోయినది. నే నెచటనుంటినో యెఱుఁగఁజాలనైతిని. చాలసేపటులుండి, సుప్తోత్థితవ్యక్తి వడువున, నేత్రములఁ దెఱచితిని. ఆజిరంగమున నేనొక్కఁడనే యుంటిని. వేరెవ్వరును లేరు. దొంతరలైపడి యున్న ఘృతకాయంబులు భయంకరములై దోచినవి. ఆహా! ఏమి యాదృశ్యము! ఏమి యాదృశ్యము!

మానసి—జనకా! మీరు త్రేజిత్తులైతిరి. కూర్చుండుఁడు. నేను మీకు శుశ్రూషఁ గావించెద.

రాణా—ఏకాకినై యాశ్మశాసమున దిరిగితిని. కాని న న్నెవ్వరును వధింపలేదు!

మానసి—ఈరణమున నోడిపోయినటు లొప్పుకొంటిరా?

రాణా—దానికి సందేహమేమి? పరాజయ స్వీకార మొనరింపక జయించితి ననుటకు యుద్ధము తర్కంబుగ్గాదు. ఆజిపరీక్ష మిగులఁ

గతినమైనది. దానిఫలము ప్రత్యక్షము. దానిసత్యము స్పష్టంబుగ విదితమే!—కాని వారలు నన్నేల వధింపలేదు? అమ్మహాశ్మశానమున నిలువంబడి యెలుగైత్తి “మహాబత్ ! గజసింహా!” అని పిలచితిని. ఎవ్వరును రాలేదు! మానసి! ఎవరును రాలేదేమి?”

మానసి—జనకా ! మీరొకించుక విశ్రమించి శాంతింపుడు.

రాణా—విజిగీషుడైన మహాబత్ విజయగర్వమున నుదయపురదుర్గము నేల ప్రవేశింపలేదో గ్రహింపజాలకుంటిని. దుర్గాక్రమణ మొనరించుట వాని కర్తవ్యముకాదా?

మానసి—తండ్రీ! అపజయమునకు విచారించుచున్నారా? ఇరుపక్షములం దొకపక్షము నిక్కువముగబరాజయమొందకతప్పదుగదా.

రాణా—అమ్మా! నిజము వాక్రుచ్చితివి. ఒకపక్షమువారెట్లులైన నోడిపోవలయును. ఇంక విచారించుటెందులకు? అదియయుక్తము! కుమారీ! వారలు నన్ను వధింపలేదేమి?

[రాణీప్రవేశించును]

రాణా—రాజ్ఞీ! నే నిపు డొక మహాసమస్యయందుఁబడి పోతిని! అదేమియో యెఱుంగుదువా?

రాణి—ఏమది?

రాణా—వారు నన్ను దునుమలేదేమి?

(రాణిమానసిని విలోకింపసాగెను)

రాణా—రాజ్ఞీ! ఆగభీర విభావరియందు ఆభయంకర భండనాంగణమందు—అస్తూపీ కృతమృతకాయముల పొంత నొక్కడనే నిలువం బడితిని!—ఆహా! ఏమి యాదృశ్యము! సతీ! కల్పనయందైన నీవట్టి దానిఁ గాంచనేరవు. నిశ్చల్లోజ్జ్వలతారా రాజయాకాశమున దోచినది!—అగణ్యశవరాశి నలుగెలంకుల భీషణమై గన్పట్టినది. భూసభోంతరాశములందు గభీరాంధకారము

దక్క నొండేమియుఁ గాన్పింపలేదు. నే నపుడే పృథ్వియందు లేనట్లు దలంచితిని. నేఁగూడ మరణించినట్లు దలంచితిని. ఆ మరణ మొక సజీవజాగ్రన్ముత్యపువలెఁ దోఁచినది ! ఆభీకర సమర ష్టేత్రమున నొఱచుండి కరవాలమును బెరికి ఝళిపించితిని. నిశామారుత తరంగములం దా కృపాణము ఘూర్ణిల్లినది ! “మహాబత్ !” అని కేక వైచితిని. మహాబత్తును జేర వృధా ప్రయత్నంబు సలిపి ఆధ్వని మరల నన్నే జేరినది. పిదప (భుగ్నస్వరమున) కదనరంగమును తేటిచూడ—నక్షత్రాలోకమున మదీయ చిన్న స్వర్ణరాజ్యమొక ప్రకాండ భూకంపమువలన భిన్నమై నలుదిక్కులఁబడి యుండినట్లు గానంబడియె ! “(నిమ్న స్వరమున) అపుడాశ్మశానమున జరియించుచున్న యున్ముక్తానిలుఁడు మృతశూరకాయముక్తాత్మల మోసికొనిపోవుచు భారంబున భూమిలోనికి దించుకొనిపోయినట్లు దోఁచినది. ! బహు ప్రయాసమున నొక దీర్ఘ నిశ్వాసమును విడిచితిని. ఆనిశ్వాస మాకాసమున కేగలేక బరువుచే నధఃపతితమై మృత్తికయందు లీనమైపోయినది. అంధకారము గభీరనిగాఢముగా నుండకున్నచో నచ్చోట దానిని వెదకి కనుగొనవచ్చునని దలంచితిని.

రాణి—ఏమి జరుగవలయునో యది జరిగిపోయెను. ఆవిషయమై యిపుడు విచారించిన నేమి ప్రయోజనము ! నేను మొదటనే చెప్పివైచి—

రాణి—అవు నవును ! రాజ్య ! జరిగిపోయె నందువా ? నిక్కువముగ నట్లే ! మీవారు మాతమరణించినది. నిలువఁబడి నేను మృతజననిఁ గాంచితిని. ఆయమ్మను నాఱొమ్మునఁ జేర్చుకొని యిచటికిఁ గొనివచ్చితిని. చూతురు గాని రండు !

ద్వితీయదృశ్యము

మీవాడు రాజాంతఃపురమందలి యొక యాగారము
నకు వెలుపల నున్న మార్గము. — రాత్రికాలము.

ఇరువురు పరిచారికలు ప్రసంగించుకొనుచు నామార్గమున బ్రవేశింతురు
మధురిక — పాపము పెద్దవాడైన పిదప గోవిందసింహుని కెట్టి
యిక్కట్టు సంభవించినది. ! ఉన్న యొక కొమరుడు నిమిస
ములో మాయమై పోయెను!

చతురిక — అవును. నీటిబుగ్గవలె నున్న యతనికి బెద్దకాలములో
నిట్టి కష్టము కలుగుట దుఃఖకరమే! అయితే మధురికా! గానము
సలుపు తాకూరాణి శవమును మూలమైన నిడికొని గోవిందసింహుని
గృహమున కేల వచ్చినది.

మధురిక — అది నాకును బోధపడలేదు. ఆమెకు మతాకపనియే
యు లేదు కాబోలు. గోవిందసింహుని యింటికడ జాలమం
గుమి గూడి యున్నారా!

చతురిక — మెల్లగ నడుగుచుంటివా! ఆవరణమంతయు జనముతో
నిండిపోయినది. ఎక్కడెక్కడి ప్రజలో వచ్చిచేరిరి. గోవిందసిం
హు డింటు లేడు. తాకూరాణి తనయుడైన అరుణసింహు
డతని దీసికొని వచ్చుటకు బోయినాడు. శవము పొంత తాకూ
రాణి యెక్కడున్నది నిలువంబడియున్నది. వచ్చిన జనులందఱు
దూరంబుగ నిలువంబడిరి.

మధురిక — రాత్రి యగుటచే నాస్థలమంతయు జమ్మచీకట్లతో నిండి
యున్నది కాబోలు.

చతురిక — అవును. కన్ను మిన్ను కన్నపించుట లేదు! దూరముగ
నింటిలోని దీపము మాత్రము మినుకు మినుకు మని వెలుగు

చున్నది. అదేమి ? అదేమి ?

మధురిక—ఏది ?

చతురిక—ఆవచ్చు వారెవరు ?

మధురిక—మనరాజకుమారి ఏమి! ఆమె యట్లున్నది ! అగ్నికణముల వలె నామె నేత్రము లెట్టవారియున్నవి—వసనము నేలపై జీరా డుచున్నది. పిడికిలి బట్టి యాకసమును జూచుచు నామె యియ్యె డ కే వచ్చుచున్నది.

చతురిక—అవును. ఆమె యిచటికే వచ్చుచున్నది. మన మీతావు న నుండి మెల్లగ దాటుట మంచిది!

[ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.]

(రెండవ వైపునుండి మానసి ప్రవేశించును.)

మానసి—అయ్యో! వెడలిపోయెను! అజయసింహుడు నన్ను విడచి వెడలిపోయెను! ఈజన్మమందు వాని నిరకర జూచుట యసంభవము. పోవుతఱి నాతో చెప్పనైన లేదు.—నాకుఁ గనఁ బడనే లేదు. ఇదంతయు నిజమైయుండునా! అయ్యో! నా నేత్రములు తిరిగిపోవుచున్నవి! శిరము నేల వ్రాలుచున్నది! నాచక్షుస్సముఖమునుండి యెన్నియో స్ఫీతబింబములు మృత్తికనుండి యూర్ధ్వమున కెగసి యాకసమందు గలిసిపోవుచున్నవి. నాశరీరమందొక తరలజ్వాల వేవేగముగ నానరము లన్నిటినుండి బర్వు లిడుచున్నది. నాతలమీదినుండి యాకసమెందో వెడలిపోయినది. నాచరణముల క్రింది పృథివి యెందో క్రుంగి పోయినది. ! నే నిపుడెచటనుంటిని!—అయ్యో ఇదేమి విఘూర్ణనము! (క్షణకాలము నిస్తబ్ధయెయుండి పిదప మెల్లగ “నిక్కముగ నేను దుష్టాత్ము ధాలను—మనసిచ్చి వానినిఁ నెన్నఁడుఁ బలుకరింపనైన లేదు. లేశనూత్ర కృపాభిక్షవేడి దీనాననుఁడై యానుందరుఁడు నామ్రో

లి నిలిచి నాకటాక్షపాతమునకై కరంబు నువ్విఘ్నలూరినను, ప్రేమమెయి కన్నెత్తి వానిని విలోకింపనైన విలోకింపలేదు. దానంజేసియే న్నాపైఁగినిసి యతఁడు పోయియుండును!—నాగర్వము నంతయుఁ జూర్ణ మొనరించి నన్ను నేలఁగ్రుంగఁజేసి యతఁడదృశ్యుడైపోయెను. ! అజయా! ప్రాణమిత్రమా! అయ్యో! నీవిక నాకుఁ గనఁబడవా! నీసుందరాననముఁ గాంచు భాగ్యము నాకిక లేదా? నీమధురస్వనము నిక వినఁజాలనా! శూరాగ్రే సరా! నిన్ను మఱచుటెట్లు? సుందరాంగా! ఇపుడు నీచరణతలమునఁ బడియుండఁగోరుచుంటిని—నాహృదమును జీల్చి నీయందలి యవ్యాజానురాగంబును జూపఁ దమకపడుచుంటిని. కాని యిక సమయములేదు! వేళమించి పోయినది! సుయోగము గడచిపోయినది! ఈదౌర్భాగ్యురాలికట్టి తరుణమేల లభించును? ఈయభాగిని కట్టి యదృష్టమేల నేకూరును?”

[నిష్క్రమించును.]

తృతీయదృశ్యము

గోవిందసింహుని గృహాంగణము—రాత్రికాలము.

జంఝూమారుతము వీచుచుండును

[అజయసింహుని మృతదేహము దాపున సత్యవతియు నలుపురు వాహకులును నిలిచియుండురు.

గోవిందసింహుఁడనిమేషలోచనుడై చచ్చిపోయిన తనయు విలోకించుచు సత్యవతి నుద్దేశించి

“ఇది నిశ్చయముగ నా తనయుని మృతశరీరము. సత్యవతి! ఇది యెచటఁ గాన్పించినది?”

సత్యవతి—పథపార్శ్వమున.

గోవింద—నాతనూజున కిట్టి యకాలమృత్యు వేల సంభవించెను?

సత్యవతి—నుహబత్థాను సైనికులు పేదలైన పల్లెవాసులఁ జంపుచుండ నార్తరక్షణ పరాయణుడగు నజయసింహుఁడు వారల రక్షింప గమకించి, శత్రుసైన్యములతో ఘోర సంఘామ మొనరించి తుదకు నురులఁ బొసెననియు, సైనికులు కల్యాణినిఁ బట్టుకొని తమ వెంటఁ గొనిపోయిరనియు మార్గమందు గుమిగుడిసెవాడు తెలిపిరి.

గోవింద—ఏమీ! అటులా! అజయా! తనయా! క్షమాపణ వేడు కొనుటకై నవకాశమొసఁగితివి గావేమి? క్రోధాంధుడైన యీ దురాత్ముని కడనుండరాదని నీవు నన్ను విడిచిపోతివి. పోవునపుడు రాతిబొమ్మవలె నిలువఁబడి యుంటినిగాని వలదని నిన్ను వారింప నైతి. నిన్నేల నేను వెనుకకుఁ వీడికొనిపోలేదు? ఏల నన్ను బోని చ్చితిని? అయ్యో! నే నెట్టి ద్వారన్యమున కొడిఁగట్టితిని? కుమారా! ప్రాణాధికా! ఇంత కినుక యేల? ఇంత యభిమానమేల? నాయనా! నేను నీ ముదుసలి తండ్రిని! కొడుకా ఒకమారు లేచి నాతో మాటలాడుము! నాయనా! ఇదేలరా! నా మాట విని నీవు వృద్ధుడనగు నన్ను మన్నింపవా? నా యెడల జాలిఁబొందవా? కన్న తండ్రి! నాయనా! నాయనా!! (ఏడ్చును)

సత్యవతి—గోవిందసింహా! ఏమి నీ విట్లు విలపించుచుంటిని! అజయ సింహుఁడా ర్తరక్షణార్థమనువులఁ క్షత్రియచితకార్య మొనరించెను. అట్టి వీరున్నికై దురపిల్లు టనుచితముకాదా?

గోవింద—అవును నాతనయుఁ డార్తరక్షణార్థమై ప్రాణములఁ బొసెను. సత్యవతి! నీవు సత్యమును వచించితివి! ఆ ర్తరక్షణార్థమై నాతనూజుఁడు తనువు వీడెను! అవును ఆ ర్తరక్షణ మొనరింప నానందనుఁ డాజిన లిపెను ఇక నే దుఃఖపడుటెందులకు? వాహకులారా! సగౌరవ

ముగ నా తండ్రిని శ్మశాన భూమికిఁ గొనిరండు [ముఖమును
మూసికొనును. వాహకులజయసింహుని కాయమును లేవనెత్త
నుద్యమింతురు.]

గోవింద—ఒకసారి నిలుపుఁడు! ఇచటనేనా కుమారుని కనులార నొక
మారు చూడనిండు. (శవముపై బడి) నాయనా! నీవు నాకుఁ
జేయఁదగు నగ్ని సంస్కారములను నేనే నీకుఁ జేయవలసి వచ్చి
నదా! ఏమి యీ కాలవైపరీత్యము! (గుండెలు బాదుకొనుచు)
తండ్రి! ఇదేమిరా! ఇట్లు పడియుంటివి! పుత్రా! నాసర్వస్వమా!
ముదుసల్పినైన నాకీ వొక్కండవే దిక్కెక్కయండి యిట్లేల విడిచి
పోతివి? ఇక నీ యంధునకుఁ దారి జూపువారెవరు? వత్సా! ప్రియ
తమా! ఒకమారు—కాదుకాదు! లేదు లేదు!! దుఃఖమెందులకు?
సత్యవతి! సత్యమును వదిలించితివి! నాతండ్రి శరణాగతరక్షణంబు
కొఱకు మేను విడిచెను—మీవాక్! రాక్షసీ! ఎందఱినో మ్రింగి
నను నీ కడుపు నిండలేదా? నీవు ధ్వంసమగుటకు సిద్ధపడి కూర్చుం
టివి. ఎల్లరఁగూడఁ గుత్తుక బంటిగ మ్రింగకుండఁబోఁగలవా! బం
గారువంటి నానంసారము నా కన్నతండ్రి!—ఏమీ! కాదు కాదు
నా నాయన మరణించెనని యెవరనగలరు. అతడు మరణింపలేదు.
ఇదిగో! చూడుఁడు! రెప్పవాల్చుకుండ నన్ను జూచుచున్నాఁడు!
ఇతఁడింకను బ్రతికియేయున్నాఁడు!(శవముముఖముననిజవదనంబిడి)
అజయా! ఏకమాత్రతనయా! నాయనా! కొడుకా! అయ్యో!
అయ్యో! కన్నతండ్రి! అయ్యో! అయ్యో!!

[గోవిందసింహుఁడు తనయుని మృతదేహముపైబడి గోలు
లున నేడ్చుచుండును]

వతి—గోవిందసింహ! యోధాగ్రేసరుడవగు నీవు కూడ నిట్లు
బేలవగుచుంటివేమి? దుఃఖమునఁ బిచ్చివాడవై పోకుము. నీకు

బుత్రుడు లేడనుకొనుము. అజయుడు నీవాడుకాడు!

గోవింద—వీడు నావాడు కాడా! ఇతడు నాకన్నతండ్రి కాడా!
సత్యమే! ఈతడు నానందనుడు కాడు! ఇదంతయు నాభ్రాంతి!
నాయనా! నాయనా!! నా సర్వస్వమా!!!—(ముఖమును గప్పి
వైచుకొని నేలపై జరికిలపడును.)

సత్యవతి—గోవిందసింహా! నీవు వీరపురుషుడవు. పుత్రశోకమున
నిట్లధీరుడవై పోవుట నీకు దగునా?

గోవింద—(డగ్గుతికతో) సత్యవతీ! ఏమనుచుంటివి? మఱింత బిగ్గ
అగః జెప్పుము. నా కేమియు వినబడుటలేదు. నాయంతరంగమంత
యు జాజ్వల్యమాన మగుచున్నది; నేనేమియు వినజాలకుంటిని!
నాయనా! అయ్యో! ఈకడుపుశోకము భరించు టెట్లు! నేనీదుఃఖ
భారమును భరింపజాలను! ఇంక నే బ్రదుకను! ఏమి యీ వేదన!
ఏమి యీ జ్వాల! హోహో హోహో! (నిజవత్సమును నొక్కి
పట్టి యొకమా టూర్థ్యదిక్కుగఁ జూచి, కండ్లు మూసికొని శవ
ముపై బోరఁగిలపడును.)

(కల్యాణి ప్రవేశించును.)

కల్యాణి (వేగముగ ముందునకు వచ్చి) జనకునిఁ గవుంగిలించుకొని
తండ్రి! తండ్రి!! (విలపించును.)

గోవింద—(శిరమెత్తి) నీ వెవర్తుకవు? కల్యాణివా యేమి! సర్వనాశనీ!
చూడుము! నీకీర్తి! నాకన్నతండ్రిని నీవే దిగమ్రుంగితివి!
తెమ్ము! నాకొడుకును నా కిచ్చివేయుము!

కల్యాణి—తండ్రి! (ప్రక్కకుఁ దిరిగి) నాయన్న యిడుగో! అన్నా!
అన్నా! అన్నా! (కల్యాణి సోదరుని మృతకాయమును గొగలించు
కొని పెద్దపెట్టున నేడ్చును.)

గోవింద—పోమ్ము! ఇచటనుండిపోమ్ము! నా తనయుని స్మృశింపకుము.

ధాకినీ! ఇటనుండి తొలగిపోమ్ము (ఇట్లని అతడు కల్యాణి కరమును బట్టుకొనును.)

కల్యాణి—(శవముపై నుండి లేచి) జనకా! నేను నిక్కముగ ధాకినినే! నన్ను వధింపుడు! ఈ శాకినికిఁ గల్యాణియను నామధేయ మేల పెట్టితిరి?—తండ్రీ! నేను మీయింటియందు అకల్యాణశిఖ నైతిని! మీవాగునకు ధూమకేతున నైతిని!—పృథివియందు శనిదేవతనై యుద్భవించితిని! జనకా! నన్ను వధింపుడు! ఈ పాపిష్టురాలి నిహలోకమునుండి దూరీకృత నొనరించివేయుడు! నే నగతరింప గనే, మరల సర్వశుభములు సేకూరును! తండ్రీ! సంకోచింపకుడు పితా! వధింపుడు! వధింపుడు!! (జనకునిపాదములమోల మోకరించికూర్చుండి కంఠమును ముందుకుజాపును)

గోవింద—నాయంతరంగమం దిట్టి యుత్పాత మంకురించెనేమి హృత్సమయగదాక నిరయదాహము సముజ్వలమై జ్వలించుచున్న దేమి? ఎడదయందీ పిశాచవృత్త్యమేమి ! ఇకసహింపజాల ! ఇకసహింపజాల ? జగదీశా !

సత్యవతి—గోవిందసింహా! దుఃఖమున నున్నట్టుడ వగుచుంటివేల ! శూరుండైన నీయాత్మజునకు సశౌరవముగ నగ్ని సంస్కారముల నాచరింపుము. అతడువీరపురుషోచిత మరణమునొందెగదా ?

గోవింద—నిక్కము ! నిక్కము !! శరణాగతరక్షణ దత్తుండైనపుత్రు కొఱకై దుఃఖపడను.? అమ్మా! నన్ను తమింపుము;—నాతన యుడొక మహాత్కార్య నిర్వహణార్థమై యునురులగోల్పోయెననినేనుమిగుల గర్వింపవలయును —కాని సత్యవతీ ? (క్రందనస్వరమున) కడువృద్ధుడనైపోతిని!! కడువృద్ధుడనైపోతిని!!

కల్యా—జనకా!

గోవింద—(కంపిత స్వరమున)—తల్లీ ! రమ్మ ! అమ్మా ! నామ్మా

దయముపైఁజేయుము. గృహనిర్వాసిత, పతిపరిత్యక్త, మాతృహీన, అభాగ్యనందనీరమ్ము! దుర్మతి నై, సాధ్వీతిలకంబవైననీకవజ్జజూపిత్తిని దానంజేసియే జగదీశ్వరుడునాకిట్టి శిక్షావిధాన మేర్పరచినాఁడు— (వాహకులనుద్దేశించి) రండు. ఇక నాతనయున కగ్ని సంస్కారముల నాచరింతమురండు. [వాహకులు శవమును లేవనెత్తుచుందురు.] మానసి—(అచ్చోటికి బరువున వచ్చి) ఆగుఁడాగుఁడు ? నన్నొకమాఱు నాధుని గన్నులార జూడనిండు.

సత్యవతి—ఏమీ? రాజకన్యయా?

మానసి—అజయా! ప్రియతమా! నాజీవనసర్వసమా! నాహృదయేశ్వరా!

సత్యవతి—(అబ్బురమున) మానసీ! ఏమట్లనుచుంటివి! —అజయుఁడు నీకు హృదయేశుఁడెట్లయ్యెను?

మానసి—అట్లులైనసర్వమును సవిస్తరముగ దెలిపెదవినుము. ఈవరకు నేనెన్నఁడు దెలిపియుండలేదు. నేఁటికిఁజెప్పుచుంటిని. అజయసింహునకును నాకును పాణిగ్రహణము జరిగెను. ఆవిషయమెవ్వరు నెరుంగరు. నాకు కూడ తెలియదు. నీరవమున, నిభృతమున, ఆత్మతో నాత్మకాపరిణయము జరిగెను. ప్రియతమా! ఎందరుగు చుంటివి? ఒకమారు శిరమెత్తి నీహృదయేశ్వరిని విలొకింపుము.—ఇకనేను నీప్రగల్భగురువునుగాను. దయామయి యని నీవనెడు రాజకన్యనుగాను. నేఁడునేను నీప్రేమభిక్షునువేడు బికారిని. నాథా! ఈదుర్బలరమణీవంక నొకమారు చూడుము. నేనిపుడు మార్గమందలిదీనురాలగు బిచ్చకత్తెకంటె దీనురాలను! ప్రియా! నీన్నెట్లు బ్రేమించియుంటినో నీకు నేనెన్నఁడు దెలుపలేదు! ఇట్లగునని గ్రహింపఁజాలనైతిని! నన్నుమన్నింపుము.

సత్యవతి—ఆహా! ఆర్తిచే నీమయున్మత్త ప్రాయయగు చున్నది—

మానసీ! ఊరిడిల్లు మూగడిల్లుము! దీనరక్షాపరతంత్రుడై యజయు
సింహుడు ప్రాణముల విడచి రసపుత్రోచితకార్యము సలిపెను.

మానసి—నిక్కమునిక్కము. ఇట్లే యునురుల వీడవలయును! ప్రియ
శిష్యా! నీవునేడు నాగురుస్థానము నలంకరించితివి! నీగౌరవరశ్మి
తేజోవాహినివలె బరలోకము నుండి పొరలి పృథ్వీకాయమునఁ బడి
ప్రవహించు చున్నది! జీవములఁ ద్యజింపవలెనన్న యిట్లే ఈరీతి
నేత్యజింప వలయును. వృద్ధగోవిందా! వృద్ధశూరా! మహావీరుఁ
డైన యిట్టితనయునిఁ బడసినీవు కడు ధన్యుడవైతివి. ఇట్టి మహాత్ముని
పత్నినై నేఁ గూడ ధన్యురాలినైతిని—గోవిందసింహా! ఇప్పుడు
మనము గర్వపడవలయునుగాని దుఃఖపడరాదు.

గోవింద—(శుష్కస్వరమున) రాజపుత్రీ! ఆర్తరక్షణ పరాయణుడై
తనువువీడి యజయసింహుడు పురుషసింహుడని పించుకొనియెను
ఇఁక మనకు దుఃఖమెందులకు. [భగ్నస్వరమున] నానందనుడు
దేశార్థమై—

గోవిందసింహుడు మతేమియుఁ బలుక నేరకపోయెను. ఇంటి
మాటుపై కుడిచేయినాని, దానిపై మోమునుంచుకొని దుఃఖపడును.
ఆవేగమున వానిదేహము వణకిపోవు చుండును.

మానసి—వృధా? వృధా! వృధా! అంతరంగాభ్యంతరము నుండి
యొకప్రబల శోకోచ్ఛ్వాసము సాస్త్వనము పైనుండి పొంగిపొరలు
చున్నది! ఇఁకసహింపఁ జాలను. ఇఁకసహింపఁ జాలను!! ప్రియా!
ప్రియా!!

కల్యాణి—ఇదేమి! నా కేమియు బోధపడుటలేదు! ఇది స్వర్గమా లేక
భూలోకమా? వీర లమరులా లేక సరులా? ఇది జీవనమా లేక మృత్యు
వా? నేనెవతెను?—హా!—

[మూర్ఛితయై నేలఁగూలును]

నత్యవతి—కల్యాణీ! కల్యాణీ!!

గోవింద—బిడ్డమూర్ఛిల్లినది! మరణింప నిమ్ము? మనమందఱ మొక్క
మారే పోవుదము! పుత్రుఁడు! దుహిత! మీవార్ జనని!—అంద
ఱము పోదుము!—నందనుఁడరిగెను! నందనియరిగెను! మీవార్!
ప్రాణాధిక మీవార్! చిరవాంఛితమీవార్? చిరసాధన మీవార్!
నీవు కూడమునిఁగితివి!—మునిఁగితివి! !—ఇదిగో మునుగుచుం
టిని!—నేఁ గూడమునిఁగితిని! ఏదీ! ఏదీ! ఈవెల్లువ! అదిగో!
అదిగో !!కొనిపోమ్ము!! వచ్చుచుంటిని! వచ్చుచుంటిని!!
ఆఁగుమాఁగుము!!!

[ఉస్మత్తుని కరణి నిష్క్రాంతుఁడగును-]

నత్యవతి—సర్వము సంపూర్ణమైనది- విలయకాలమిప్పుడసన్నిహితమా
గాక!—

చతుర్థ దృశ్యము.

మీవారుపర్వత ప్రాంతమందు మహాబత్కాను శిబిరము—

సాయహ్న కాలము.

బహుబత్ శిబిరము వెలుపల నిలువంబడి, అస్తమయసూర్యుని
కిరణరేఖలచేఁ బ్రకాశించు మీవారుపర్వత శిఖరముల విలోకించు
చుండును. “పోనిమ్ము—ఎందులకిక—అస్తమించెను.” ఆసమయము
న గజసింహుఁడు ప్రవేశించి—“ఏమి ఖాస్సా హేబుజీ!”

మహాబత్—ఏమిమహారాజ్జీ!

గజసింహ—యుద్ధమున విజయము నందిన మీరింకను—ఉదయపుర
దుర్గమును బ్రవేశింపలేదేమి?

మహాబత్—మహారాజ్జీకిప్పుడు వానికారణమును నిశ్చయముగఁ దెలుప
వలయునా యేమి?

గజసింహ—అక్కటలేదు. మాటవరుస కట్టడిగితిని.—సాహేబుజీ!
ఈమాటు మీవారులోని నారీగణ మస్త్రధారణ మొనరించునట
మీరావిషయ మెఱుఁగుదురా?

మహబత్ (అబ్బురముతో)—ఏమీ! రజపూతాంగన లస్త్రధారణ
మొనరించెదరా!—అంగనలా అంగనలే.

గజసింహ—అవును. ఆయమ్మలక్కలందఱేమిపోరెదరో చూడకపోము.
సొగసుకత్తెలురాగనే యుద్ధమెంత సొగసుగ నుండునో! పాపము
వారు యుద్ధరంగమనినఁ గ్రీడాస్థానమనిదలఁచిరి కాఁబోలు! యుద్ధ
ము చెమ్మచెక్కలాట కాదనియెఱుంగరు.

మహబత్—గజసింహా! వీరమాతలైన రాజపుత్రరమణులఁగూర్చి, రా
జపుత్రుడవై యుండియు నీవీ తెఱంగున కనికరములేసి పరిహాసముఁ
గావించుటవిచారముగనున్నది. నీవునిజముగ రాజపుత్రుడవేనా? లేక
గజ—ఏమీ!

మహబత్—ఏమీ? నీవునాసమ్మఖిమునుండి తొలఁగిపోమ్ము. నీశో
ర్యమునంతయు ముందుముందు పనికివచ్చునట్లు కచ్చితముగా నుంచు
కొనుము. నీవంటివానిని జూచినవాడు మహాపాపియగును. ఇపు
డేయిచటినుండి తొలఁగిపోమ్ము.

[గజసింహుఁడు నిష్క్రమించును.]

మహబత్—ఈమహాత్ములందఱు సనాతన హిందూ ధర్మ ధ్వజము
నెత్తుదురట! హిందువులారా! సామ్రాజ్యముతో బాటు మను
ష్యత్వ మునుగూడఁ మీరు గోల్పోయితిరేమి! రాజ్య విభవమును
గోల్పోవుట సహ్యమే కాని మనుష్యత్వమును గోల్పోవుట దుస్స
హము! అసహ్యము.

(కొందఱు సైనికులు ప్రవేశింతురు)

మహబత్—సైనికులారా! వార్తలేమి?

ఒక సైనికుడు—సాహజాదా ఖురమ్ (Afterwards Shajahan) సైన్య సమేతముగ నరుదెంచెను.

మహబత్—అరుదెంచెనా! మంచిది. పొండు.

సైనికులు నిష్క్రమింతురు

మహబత్—ఖురమ్ సైన్యసమేతముగా కావలసిన ప్రయోజనము లేదు. ఈ మహబత్తునే విధ్వంసనక్రియను బరిపూర్ణ మొనర్చెను కాని, మహబత్తు! సైనికులఁ దోడ్కొని యుదయపురదుర్గమున బ్రవేశింపదలంపకుము అపనిని మొగలాయీలనే గావింపనిమ్ము. నీ పని యింతటితో ముగిసినది.

(గోవిందసింహుఁడు ప్రవేశించును.)

మహబత్—ముదుసలీ! నీ వెవ్వఁడవు?

గోవింద—మీవారు సామంతులలో నొకఁడను.

మహబత్—ఇచటి కేల వచ్చితివి?

గోవింద—చెప్పెదను (వగర్చుచు) కొంచెము నేడదీర్చుకొననిమ్ము.

మహబత్—నీవు రాణా అమరసింహుని దూతవా? సంధివిషయమై ప్రసంగింపవచ్చితివా?

గోవింద—సంధివిషయమై ప్రసంగమా—అంతకు బూర్వమే నాశిరంబున నశనిపాతమగు గాక!

మహబత్—అయిన, నీ కిచట నేమి కావలసివచ్చితివి.

గోవింద—మరణము కావలయును. ముదుసలినైతిని. మరణింపఁగోరుచుంటిని. అట్టులయ్యు సామాన్యసైనికుని కరముల మడియుట కిష్టములేదు. నాయభీష్టము నీచే వధింపఁబడవలెననని—నీతోఁ బోరి మరణింతును.

మహబత్—వృద్ధుడా! నీకుఁ బిచ్చిపట్టినదా యేమి?

గోవింద—నాకుఁ బిచ్చిపట్టలేదు. సాధ్యమగుచో ద్వంద్వయుద్ధ

మందునిన్ను వధియించెదను. లేకున్న నీచే వధింపఁబడెదను. హా!
యీశ్వరా! ఆశక్తి యిపుడుండెనా!—మహాబత్! నీతో నిపుడునమ
ముగఁ బోరఁజాలనని యెఱుంగుదును. కాని మరణింపఁజాలుదును.
దిట్టరివైన నీవు నన్ను జంపివేయుము. అదియే నాయభీష్టము.
అదియే నాయుచ్ఛ!

మహాబత్—ఇది మిక్కిలి యద్భుతమైన కోరికయే.

గోవింద—ఇం దద్భుతమేమియు లేదు. స్వర్గీయుఁడైన మహారాణా
ప్రతాపసింహుని పార్శ్వమున నిలువంబడి నేను సుమారు-ఏబది
యుద్ధముల నలిపితిని. తుత్రచిహ్నము లనేకము లీ శరీరముపై
నున్నవి. నాకాయమందలి కడపటిగాయము నీ ఖడ్గాఘాతముచే
గలుగుగాక.

మహాబత్—దానివలన నీ కేమి ప్రయోజనము?

గోవింద—ప్రయోజన మే మైననేమి! మహాబత్! మతముచే నీవు
యనఁడుడ వయ్యు, జాతిచే రసపుత్రుఁడవు! అంతియకాక నీవు
రాణాప్రతాపసింహుని యన్నగారి కొమరుఁడవు. నీచేతి మరల
మందొక గౌరవమున్నది.

మహాబత్ (తేజిచూచి)—మీరు రసపుత్రనేనాధిపతులును, సాలుం
భౌపతులునగు గోవిందసింహులు గారా?

గోవింద—అవునవును. మహాబత్! నన్నిప్పటికి గుర్తింపఁగలిగితివా?
ఎందులకు మడియఁగోరుచుంటినో యిపుడు గ్రహించితివా? మహా
బత్!—దుర్వారగర్వంబున నీవు మీవారును స్వాధీనపఱచు
కొంటివి—మీవారును ధ్వంస మొనరించితివి! అట్లయ్యు నిన్ని
పుడుదయపురదుర్గమందుఁ బ్రవేశింప నీయను! మీవారు శూరు
లందఱు నిర్జీవులైరి. దానంజేసి నీవిక యుద్ధమొనరింపనక్కర
లేదు. మీవారు వీరశేష మీ గోవిందసింహుఁ డొక్కఁడే.

ఒక్కడనయ్య, నదయపురదుర్గమునకు రక్షణంబొసంగ మొగలు
వాహినుల నెదురించి నిల్చెదను—నిల్వ యత్నించెదను!—నన్ను
దుదముట్టింపక నీవా దుర్గమున నడుగు వెట్టజాలవు! మహాబత్!
ఇక విలంబన మాచరింపక కత్తిదీసికొనుము.

[ఒరనుండి నిజకరవాలమును వెలికి దీయును.]

మహాబత్—వీరనరా! నేనా దుర్గమును బ్రవేశింప నిచ్చగించుటలేదు.
గోవింద—ఇప్పుడు—ఇష్టపడుటయు— ఇష్టపడకపోవుటయు— సమ
మే—ఒకటియే—నీయుము. అస్త్రమును వెలికి దీయుము.

మహాబత్—వినుడు తాము—

గోవింద—ఇక నేనేమియు వినువాడనుకాను. నీపలుకు లేవియు
నాచెవిసోకవు. నాయంతరంగమున నొకదావాగ్నిజ్వలించుచున్నది.
నాకు పుత్రుడులేడు! పుత్రికలేదు!—నేను మరణింప నువ్విఱు
లూడుచుంటిని! నాయనుగు జనయిత్రయగు మీవారు యవనపద
దలితగాక పూర్వమే నే బ్రాణముల బాయవలయును—ఎవ్వఁ
డు, నాయల్లుడయ్య, నాపుత్ర హంతకుడయ్యెనో, ఎవ్వఁడు నా
ప్రియ మీవారునకుఁ దనయుండయ్య, యవనదాసుడయ్యెనో,
ఎవ్వఁడు నావలె హైందవుడై జన్మించియు, ముసల్మానయ్యెనో,
ఎవ్వఁడు నారాణాకు సోదరుడయ్య, రాణాకు బగవాడయ్యెనో,
—అట్టి పితృదోహి, అట్టి సతీద్రోహి, అట్టి ధర్మద్రోహి, అట్టి
మాతృద్రోహి, అట్టి వ్రాతృద్రోహి కరములందే చావఁ గోరు
చుంటిని—మహాబత్! ఇక నీవస్త్రధారణ మొనరింపుము!—

మహాబత్—తరవారిని నిష్కాననమొనరించి, దీనవదనుడై “మా
మగారూ! శాంతింపుడు! మిమ్ముచధింప నాకు చేతులురావు”
అనియెను.

గోవింద—ఇక నేనేమియు విననొల్లను ఇప్పుడు నిన్ను నీవు రక్షించు

కొనుము. లేకున్న నన్ను జంపుము—

మహాబత్ —మామగాదూ!

గోవింద—నన్ను వధింపుము!—వధింపుము!

మహాబత్ —నేనస్త్రమును పరిత్యజించుచుంటిని. (కృపాణము విడువఁ బోవును)

గోవింద—మహాబత్! దానిని విడువకుము. నిన్ను నేను విడచువాఁ డనుకాను! అస్త్రమునుదూసి నాపై లంఘింపుము. నేడు నేను చావఁ గోరివచ్చితిని! తప్పక చచ్చిపోయెదను. రమ్మ! కరవాల ముచే నాకంఠమును నటకుము! లేకున్న నిన్ను నేను వదలను. యుద్ధము చేయుము.

[ఆక్రమణమొనరింపనుద్యుక్తుఁడగును.]

[ఈసమయమందు గజసింహుఁడు వెనుకనుండి మెల్లగవచ్చి, గోవిందసింహునిపై దుపాకిఁ బేల్చును. గోవిందసింహుఁడు చివాలున నేలపైఁ గూలును.]

మహాబత్ —(రోషభీషణుఁడై గజసింహు నుద్దేశించి)—అరే! దురాత్మా! పిటికిపందా! ఏమిచేసితివిరా! నిజమైన రసపుత్రుఁడవగుచో నెదురుగావచ్చి యీశూరశిఖామణితోఁ గయ్యమాడకపోతివేల? దుర్మతి! కాచుకొనుము! ఇప్పుడ నిన్ను దండధరుమందిరమున కంపెదను! (కరవాలమును ఝళిపించుచు గజసింహునిపై నుఱుక గమకించును.)

గజసింహుడు—గజగజ వడంకుచు, మహాబత్తుడు పాదములపైఁ బడి, హీనస్వరమున, “సాహేబుజీ! నన్ను వధింపకుము! రక్షింపుము! రక్షింపుము!”

మహాబత్ —దురాత్మా! ఎట్టి నీచకృత్యముఁ గావించితివిరా!

గజసింహ—ఇట్టి దస్యులు మడియకున్న, మనకుఁ జేటుమూడదా?

మహాబత్ — ఓరీ! మూర్ఖా! ఈవీరాగ్రేసరుని దస్యుడనుచుంటివిరా?
 గోవింద — గజసింహా! దస్యుడనునేనుగాను. దస్యుడవు నీవు! దస్యుడు
 మహాబత్తాను! మీవలె నేను పరరాజ్యమును గొల్లగొట్టయత్నింప
 లేదు! మహాబత్! ఇక నీవకుగవచ్చును! వేగ నుదయపురద్గ
 మును ప్రవేశింపుము! నిన్నిక నెవ్వరు నిరోధింపకు. నీమాతృదేవ
 తనుబట్టి మ్లేచ్ఛులకడకీడ్చుకపోయి, వారల కామెను దాసిగా జేయు
 ము! పుత్రుని కర్తవ్యమును దీర్పుము — నాయనా! అజయా!
 అమ్మా! కల్యాణీ! మాతా! మీవార్!

[ప్రాణములవిడచును.]

ప ర చ మ దృ శ్య ము.

ఉదయపుర దుర్గమునకెదుటి రాజమార్గము — రాత్రికాలము.

దుర్గరక్షకుడైన యొక రాజపుత్ర సైనికుడును, కొందఱు పుర
 వాసులును ప్రసంగించుచుందురు.

వెంకటావధానులు — ఏమంచావు?

సైనికుడు — చావు! నీవే చావుము.

వెంకటావధానులు — ఏరా మాటలు మిగులుతున్నావు! ఏమంచావంటే
 జవాబుసరిగ నీయలేవా?

సైనికుడు — ఏమనవలె?

వెంకటావధానులు — నువ్విక్క డెందుకు?

సైనికుడు — దుర్గమును గాఢపాడుటకు.

వెంకటావధానులు — అయితే రాణాదుర్గమునుంచి వెళ్ళిపోయాడెం
 దుకు.

సైనికుడు — ఎందుకో నేఁ జెప్పజాల. మీవారునకు విరుద్ధముగ నిఁ
 యుద్ధమొనర్పననిమహాబత్తా నస్త్రపరిత్యాగముఁ గావించి, సామ్రా

ట్టన కాసంగతి వ్రాసి తెల్పెనని వింటిని. దానంజేసి ఖురమ్ పాదుషా యీ యుద్ధమునకు స్వయముగ వచ్చెను. వానికడనుండి మొగలుదూత యొకజాబును గొనివచ్చెను. ఆజాబుమూలమున ఖురమ్ రాణాను మైత్రిభిక్ష వేడెనని వింటిని. మొగలాయిదూత మగుడిచనినపిదప అనఁగా—నేటి ప్రత్యూషమునఁ దురగమునెక్కి రాణా మొగలుశిబిరాభిముఖుడై చనియెను.

రాంభొట్లు—తర్వాత తర్వాత?

సైనికుఁడు—తర్వాత నేమి జరిగినదో నేనెఱుంగను.

సుబ్బన్నదీక్షితులు—రాణా ఇంకా తిరిగిరా లేదా?

సైనికుఁడు—లేదు—రా లేదు.

కుంకంభొట్లు—రాణా వెంట ఎవరు వెళ్ళారు!

సైనికుఁడు—ఎవరును పోలేదు. అతఁడొక్కడే పోయినాఁడు.

వెంకటావధానులు—ఆ వస్తున్న వారెవరు?

సుబ్బన్నదీక్షితులు—(సైనికు నుద్దేశించి)—ఒరే! నీకు బెండ్లైనదిరా?

వెంకటావధానులు—ఛీ! ఊరుకో! వాఁడి పెండ్లిజోలి నీకెందుకు? వారే

కుంకంభొట్లు! ఆవచ్చే వారెవరంచావు?

కుంకంభొట్లు—ఉండవో! నీతో రావడంచేత నాసంభావన డబ్బు

లూడిపోయినాయి!

రాంభొట్లు—ఒరే! నాగూరీ చెంబూ, గావంచాకూడ పోయినాయిరా.

వెంకటావధానులు—మీయేడుపులు తగలేసిరి! ఎప్పుడూ ఒకమో

స్తరుగానే యేడిచారు!

సుబ్బన్నదీక్షితులు—ఒకమోస్తరు యేడుపు కాకపోతే కొత్తమో

స్తరు యేడుపేదో వొకమాటు యేడిచి చూపించి యేడవోయి.

సైనికుఁడు—అయ్యా! మీరిచ్చటఁ బోరాడకుఁడు.

వెంకటావధానులు—ఆవచ్చు వారెవరంటే వినుపించుకోరేమి!

రాంభొట్లు—(తేటిచూచి)—మనరాణాకాదుకదా?

సుబ్బన్నదీక్షితులు—అవునవును! మనరాణావలెనే కనిపిస్తున్నాడు.

అబ్బే! కాదు కాదు! అవునవును! కాదు కాదు! అవునునో! అతఁడు
మనరాణాకాదు! (గంతుల వైచుచు బలుకును)

వెంకటాచార్యులు—ఇప్పుడుచివరకుయీ నాట్యమువలన తేలిందేమిటి?
అతఁడు రాణా అవునా కాడా?

కుంకంభొట్లు—అతఁడు రాణాలాగ దుస్తులు వేసుకొన్నాడు. అతడెవ
డై యుంటాడు?—యెవడైనా సెనికుడా యేమిటి?

సెనికుడు—అతఁడు యోధపురాధీశ్వరుడైన మహారాజ్ గజ
సింహుఁడు.

వెంకటాచార్యులు—అతడు మీవారును ముట్టడించడానికి—రాచ
తురకవానితో—[సుబ్బన్న దీక్షితుల నుద్దేశించి]—రాచతురక
వాడా లేక తురకరాచవాడా? యేమంచావు?

సుబ్బన్నదీక్షితులు—ఎవడైతేనేమి! చెప్పుము.

వెంకటాచార్యులు—అతఁడు మీవారును ముట్టడించడానికి రాచతురక
వాడితో వచ్చిన మహాత్ముఁడు కాఁడూ?

సెనికుడు—అవును.

రాంభొట్లు—వాడు రాజపుత్ర జాతివాడేనా?

సుబ్బన్నదీక్షితులు—రాజపుత్ర జాతివాడైతే, ఆదుర్మార్గుఁడు రాజ
పుత్రులకు శత్రువెందు కవుతాడు!

కుంకంభొట్లు—రాంభొట్లూ! ఆరాచతురకవాని పేరేమంచావు?

రాంభొట్లు—సంపత్తు!

వెంకటాచార్యులు—ఛీ! నోరుముయ్యి. నామేనమామ తురకవాడట్రా?

రాంభొట్లు—నీమేనమామ తురకని యెవరన్నారు! మాటిమాటికి
ఛీ ఛీ అంచావు.

వెంకటాచార్యులు—సంపత్తు నామేనమాను.

సుబ్బన్నదీక్షితులు—తురక రాచవాఁడి పేరు సంపత్తుకాదు. పువ్వుత్తు!

సైనికుఁడు—(సవ్వచు) —పువ్వుత్తుకాదు —మహాబత్తు!

రాంభొట్లు—అయితే వాడు తురకరాచవాడా? లేక రాచతురక
వాఁడా?

కుంకంభొట్లు—తురకరాచవాడు!

వెంకటాచార్యులు—ఛీ రాచతురకవాఁడు!

సుబ్బన్నదీక్షితులు—ఛీ! ఛీ!! తురకరాచవాడు!

వెంకటాచార్యులు—ఛీ! ఛీ!! ఛీ!!! రాచతురకవాడు!

రాంభొట్లు—నువ్వే! నువ్వే!! నువ్వే!!!

(ఇంతలో గొందఱు సైనికుల వెంటనిడుకొని గజసింహుఁడు
ప్రవేశించును)

గజసింహ—యోధుఁడా! దుర్గద్వారము బంధింపఁబడి యున్నదేమి?

సైనికుఁడు—అవును! బంధింపఁబడియే యున్నది!

గజసింహ—అటులైన తక్షణమే ద్వారముఁ దెలుపుము. ఇప్పుడీ
దుర్గముమాది!

సైనికుఁడు—రాణా యాజ్ఞలేనిదే దుర్గద్వారముఁ దెలుపఁజాలను!

గజసింహ—రాణా యాజ్ఞయా! ఇది రాణా యాజ్ఞయే! మీరాణాయిపు
డమరసింహుఁడుకాఁడు! మహారాజ్ గజసింహుఁడు!

సైనికుఁడు—అటులా! నేనావిషయము నెఱుంగను! కాని మారాణా

అమరసింహుని యాజ్ఞలేనిదే నేనీ దుర్గద్వారముఁ దెలుపను!

గజసింహ—సైనికులారా! ఈవదలుఁబోతు కడనుండి తాళముచెవి
నూడఁబెట్టికొనుఁడు!

సైనికుఁడు—నాప్రాణములుండ మీరలట్లొనరింపఁజాలరు. [ఖడ్గము
నొరనుండి వెలికిఁదీయును.]

గజసింహుడు—(సైనికులను ద్వేషించి) అరే! మీరీ(పేలరిని నటకివేయుడు.

వెంకటావధాని—(అన్యపురవాసుల ను ద్వేషించి) మీ రల్లాడేరికే నిలుచోని వేడుక జూస్తున్నారేమిటి! ఈ రాక్షసుడు మహానిక్కుతున్నాడు—చూస్తారేం—నటకండి—

సుబ్బన్న దీక్షితులు—అవునవును! యింకూరుకోవద్దు! యిదిగో నారూరీ చెంబు (అంగవస్త్రమును చెంబునకుఁ గట్టును) కుంకంభౌట్లు—ఇదిగో! ఇదిగో!! పడు! పట్టుకో! పట్టుకో!! (ముందునకు జూచుచు గంతులవైచుచు వెనుకకుఁ దగ్గును)

రాంభౌట్లు—నారూరీ పోకపోతేనా!—

కుంకంభౌట్లు—(వెనుకకువచ్చి రాంభౌట్లునుముందునకుఁ ద్రోయును) రాంభౌట్లుసుబ్బన్న దీక్షితుల మీఁదను, అతఁడు వెంకటావధాని పైనను, అందఱును కలసి గజసింహునిమీఁదను బడుదురు.

గజసింహ—సైనికులారా!

గజసింహుని సైనికులు పురవాసులపైఁ బడఁజొచ్చిరి. అప్పుడు వెనుకనుండి మొగలు సైన్య పరివృతుండై రాణా అమరసింహుడు వచ్చును.

అమర—“సైనికులారా! ఆగుఁడగుఁడు!!

[గజసింహుని సైనికులు మొగలాయి సైనికులఁగాంచి నిలువంబడిపోదురు. బ్రాహ్మణులు పరుగెత్తుదురు]

రాణా—ఓహో! గజసింహమహారాజా! నేలఁ గూలితిరేమి! లెండు!

స్వామీ! ఇచటికి మీరేలవచ్చితిరి?

గజసింహ—(లేచి)—నేనీదుర్గమును బ్రవేశింపవలయును. ఇదినాది!

రాణా—మహాశయా! నేడు తాము రాణాకతిధులయ్యెదరు! అమరసింహుడు యధోచితముగఁ దమకతిధి సత్కారమును గావిం

చును—మొగలాయి శునకమా! నీకుఁదగిన యతిధిసత్కారమిది!

కాలిత్తోఁదన్ని గజసింహుని నేలపైఁ గూల్చును)

రాణా—దుర్గరక్షకా! నీసాహసమునకుఁ గడుమెచ్చుకొంటిని. తగిన

పారితోషికముఁ బడయఁగలవు. ఇక దుర్గద్వారమును దెలుపుము

[ద్వారముఁ దెలువఁ మొగలు సైనికుల నుద్దేశించిఁ సైనికు

లారా! ఇక మీరరుగుఁడు [నలా మొనరించి సైనికులునిష్క్ర

మింతురు.]

రాణాదుర్గాభ్యంతరమునఁ బ్రవేశింపగనే ద్వారము మరల
మూయఁబడును

Referring to the peace and to the subsequent events made between Amarasinha and the Emperor James says:—

“Seldom has subjugated royalty met such consideration; yet, to a lofty mind like Umra's this courteous condescension but increased the severity of endurance. In the bitterness of his heart, he cursed the magnanimity of Khoorum, himself of rajpoot blood and an admirer of Rajpoot valour which circumstance more than the force of his arms had induced him to surrender; for Khoorum demanded but the friendship of the rajpoot as the price of peace, and to withdraw every Mahomedan from Mewar if the Rana would but receive the emperor's firman outside of his capital. This his proud soul rejected; and though he visited prince Khoorum as a friend, he spurned the proposition of acknowledging a superior, or receiving the rank and titles awaiting such an admission. The noble Umra, who “Rather than be less, cared not to be at all,” took the resolution to abdicate the throne he could no longer hold but at the will of another. Assembling his chiefs, and disclosing his determination, he made the tæka on his son's forehead and observing, that the honour of Mewar was now in his hands, forthwith left the capital and secluded himself in the *No chouki*:

పవిత్ర దృశ్యము

మీవారు నందలి యొకగిరిపథము—సాయంకాలము

సత్యచరిత్ర నామె పుత్రుడైన అహింసాసింహుడును

గాయనులును కలసి పాడుదురు-

గీతి

అస్తమించె మీవారు చండాంశుఁ డిపుడు ;

అంబరంబున గ్రమ్మె కృష్ణాంబుదములు ;

ధరణిఁ గూలె నుదయపురధ్వజముగూడ,

మసనమైపోయె మనసీమవ్యసన మొనఁగి ;

చిమ్మచీకటి బర్వె నీసీమయందు ;

సమసె, ఆశాసుఖస్వప్న సంచయంబు

అకట యేపాటపాడుదుమమ్మ యిపుడు.

---

nor did he from that hour cross its threshold, but to have his ashes deposited with those of his fathers."

A brief sketch of Umra's character.

"All comment is superfluous on such a character as Rana Umra. He was worth of Pertap and his race. He possessed all the physical as well as mental qualities of a hero, and was the tallest and strongest of all the princes of Mewar. He was not so fair as they usually are, and he had a reserve bordering upon gloominess, doubtless occasioned by his reverses, for it was not natural to him; he was beloved by his chiefs for the qualities they most esteem, generosity and valour, and by his subjects for his justice and kindness, of which we can judge from his edicts, many of which yet live on the column of the rock."

విపుల రాజ్య మహోజ్జ్వల విభవమెల్ల
మన యభాగ్యంబుచే నశించిన కతాన
ప్రీతి స్వేచ్ఛా మహానంద గీతములను
బాడనే పాడవు చలత్పక్షితతులు
తేనె తేటల సోనల తీయతావి
నల్లడగుబుల్కొనంగ, కన్బండువుగను
పూయనే పూయవు మనోజ్ఞ పుష్పవనులు
చల్లగా నాసనల వెదజల్లుకొనుచు
వీచనే వీచదల్లనఁ బిల్లగాలి
చక్కగా వచ్చి చిన్నారి చందమామ
నవ్వనే నవ్వఁడు వినీలనభమునందు.

(3)

కాననంబులు దుఃఖమగ్నంబులయ్యె
పల్లెలును పట్టణంబులు పాడువడెను
పౌరులెల్ల నిరానంద వదనులైరి
రమ్యభవనంబు లార్తి పూర్ణంబులయ్యె
వీరులును శూరులును స్వర్గవీధి కేగ
వాడికరవాలములు త్రుప్తవట్టి పోయె
అనలగుండంబు డంబుచేనవని మెఱయ
దేశమంతయు వీరసతీపవిత్ర
భస్మరాసులతో నిండి భయదమయ్యె
స్వర్గసుందరమైన మీవారుసీమ
అకట ఘోరశ్మశాన మట్లయ్యె నేను.

(4)

యవనుల కఠోరహస్తంబు లందుఁజిక్కి
 దాసియై విలపించు మాతల్లి నకట!
 యూరడించెడు వారెల్లెరేరినేడు
 ఇపుడుమనమున్న దుస్థితులెల్ల మఱచి
 గొంతుసారించి, మీవారుకొండలెల్ల
 మారుమ్రోగగ మనపూర్వమహిత కీర్తి
 గీతములఁ బాడి మనదేశమాత హృదయ
 మునకు నొసఁగుడ మమల సాంత్యనసుఖంబు.

(మువ్వరు సైనికుల వెంటనిడుకొని హెదాయత్ అలీఖాను

ప్రవేశించును.)

హెదాయత్ — (సత్యవతి నుద్దేశించి) నీవెవతెవు?

సత్యవతి — నేను గాయకురాలను.

హెదాయత్ — ఊరూర గిరిప్రదేశములందు ఈవిధముగనే బాడుచు
 గ్రుమ్మలుచుందువు గాదా?

సత్యవతి — అవును. పాడుటయే నావృత్తి.

హెదాయత్ — నీవిపుడు పాడిన పాటను పాడరాదు.

అరుణ — (స్వగతమున) — మేము పాడుకుంటే వీడికీకడు పుబ్బెందు
 లక్షో!

సత్యవతి — ఎందుకు పాడరాదు?

హెదాయత్ — ఈదేశమిపుడు మీదికాదు — మొగలాయీలది.

సత్యవతి — మొగలులకు జయమగుగాక! మీవారుస్వాధీనయైయున్నం
 తకాలము మేము బవరముసలిపితిమి. ఇపుడవనత మస్తకయై మా
 జననిమొగలు ప్రభుత్వమును స్వీకరించెఁ గావున మీతోమాకిఁక
 నెట్టివివాదములేదు. అట్లని మేమిఁకవిలపింపరాదా? అందులకుఁ

గూడ మేమునోచు కొనలేదా? పృథివి యందెల్లరుజనయిత్రిని ప్రేమింతురు. కేవలము హతభాగ్యులైన మీవారు వాసులొక్కఱు మాత్రమట్లొనరింపరాదా?

హెదాయత్ — వేయిచెప్పుము! లక్షచెప్పుము! నీవాపాటను పాడరాదు.

అరుణ — మేము సాడెదము. ఎవరడ్డెదరో చూచెదముగాక — అమ్మా! పాడుము.

హెదాయత్ — మీరీపాటను పాడినచో మేము మిమ్మును బంధింప వలసివచ్చును.

త్యవతి — సైనికా! అటులే కావింపుము. మేము వెఱచువారము గాము. కారాగారమందు గూర్చుండి మాదుఃఖిగానముతో నా గారగభీరాంధకారమును గూడ ధ్వని చేతుము. తనయా! పాడుము.

హెదాయత్ — మంచిది! అట్లులైన నీవు నాఘదీ వెతివి.

[ముందుకు వచ్చును.]

అరుణ — ఖబర్దార్! (తరవారిని యొరనుండి చివాలున వెలికి దీసి) బ్రతికి వుండాలని నీకు ఆశ ఏమాత్రం వున్న మాఅమ్మను ముట్టుకోకు.

హెదాయత్ — (వెనుకకు దగ్గి) ధుండగీడా! కరవాలమును దాచి వైచుము.

అరుణ — మాకు- రసపుత్రులకు-ఆ అభ్యాసం లేదు. శక్తివుంటే యుద్ధము చేయి. లేకుంటే కాలికొద్ది పారిపో.

సైనికు లరుణుని ముట్టడింతురు. అరుణుడు వారితో భీషణంగా మొనరించును.

త్యవతి — శబాష్! పుత్రా! శబాష్! నీతల్లిని రక్షించుకొమ్ము.

[ఒక సైనికుడు నేలపై గూలును]

సత్యవతి...తండ్రీ! శబాస్! శబాస్! ప్రాణములున్నంతవఱకు కత్తి
విడువకుము! ఇటులే యుండవలెను!—ఆహా! ఏమి యాయానంద
దృశ్యము!

సైనికులు చావనుండుటజూచి హేదాయతు వారలకు సాయ
ము నలుపసాగును. జానువులపై గూర్చుండి అరుణసింహుఁడు పోరు
సంఘటన. కఱకు తుంకలు నల్వురు వానిని ముట్టడింతురు. పుత్రునకు
మరణాసన్నమగుటఁ గాంచి, సత్యవతి క్షణకాలము కన్నులు మూసు
కొనును. అట్టితఱి సైన్యసమేతముగ మహాబత్తును వెనుకనుండి వచ్చి,
“హేదాయత్! ఆఁగుమాఁగుము!”

మంత్రముగ్ధులవలె నందఱు నిలువఁబడి పోయిరి.
మహాబత్ — హేదాయతూ! నీ కేమియు బిడియము లేదా? పోతుల
వలె బలిసియున్న నలుగురు సైనికులతో ఒక్క బాలకుని మా
ర్కొందువా? లజ్జాకరము గాదా? కత్తులఁగూడ బయటకు దీసిరా!
బలే! వత్సా! మాతనుఁ గాపాడనుసురులనర్హింప దొరకొంటివి!
నీవు కడు ధన్యుఁడవు! ఈవిధముననే యసువుల వీడవలయును!
వత్సా! చిరంజీవినై యుండుము!

[ఇంత దనుక రెండుచేతుల పిడికిళ్ళఁబట్టి తన రొమ్మున నుంచు
కొని కొమరుని నానందముతో జూచుచున్న సత్యవతి మహాబత్తును
వైపునకు పోబోయి మరల వెనుకకువచ్చి మోము వంచుకొని
నిలువఁబడును.

మహాబత్ — సత్యవతి సనిమేషలోచనుఁడై విలోకించి] “అక్కా!
నీతో నేమి వచించుటకు నాకు నోరాడ కున్నది. ఇప్పుడు నిన్ను
“అక్కా” యని పిలువఁ దగనివాఁడ నైపోతిని! ఏమందును!
అక్కా! నన్ను మన్నింపుము.

సత్యవతి—భగవాన్! ఇన్ని దినములకు నాయనుఁగు దమ్ముని జూపి

తివా; చూపియుఁ బ్రేమపురస్సరముగ వానిం గవుంగిలించుకొను
టకు దగు సాహసం బొసఁగుచుండుట లేదేమి? అహా! అక్కా!
యను ప్రేమంపు పలుకెన్నిదినములకు నాచెవి సోకెను!

అరుణ—అమ్మా! ఈయన యెవరు?

సత్యవతి—ఇతఁడు మొగలు సేనాధిపతియైన మహాబత్తును!

మహాబత్తు—బిడ్డా! నేను నీ మేనమామను!

సత్యవతి—నాయనా! ఇంక నడువుము. మనము పోదము.

మహాబత్తు—ఎచటకుఁ బోయెదరు? అక్కా! నన్నక్షమించిపోము.

సత్యవతి—నీ వెట్టి యఘమొనరించితివో యెఱుఁగుదువా?

మహాబత్తు—ఎఱుంగుదును. స్వహస్తములతో స్వగృహంబున కగ్ని

వెట్టి పెళాచికోతాహమునఁ దద్గృహాత్థితధూమరాశిని విఠ

కించితిని.

సత్యవతి—అంతేనా?

మహాబత్తు—ఇంకేమున్నది?—ముసల్మాను నైతిననియా? ముసల్మా

నునై పాపం బొనర్చితినని నేఁ దలంపను—ఎవరి విశ్వాసమేదో

వారట్లు నడచెదరు. లోకులు తమతమ విశ్వాసమును బట్టి ప్రవ

ర్తించెదరు. నేనట్లే గావించితిని. కాని—

సత్యవతి—మంచిది!—బిడ్డా! రమ్ము!

మహాబత్తు—అక్కా! నిలువుము. అట్లగుచో, ఆపాపము మనుష్య

హృదయాంతరాళ మందలి కోమలప్రవృత్తులనన్నిటి నొక్క

మాటుగా విడఁగొట్టు నంతటి భయానకమైనదా? సోదరీ! నారీ

హృదయము పవిత్రతపోవనంబనియు నాత్మోత్సర్గశీలాభూమి

యనియు, ప్రణయనందనోద్యానవనంబనియు నే నెఱుంగుదును.

ఆచారనియమ మట్టి నారీహృదయమును గూడఁ, పాపాణస్త్రాయంబు

గావింపఁగలుఁగునంత కఠోరమైనదా? నీవు హిందూరముణివనియు

నేనుముసల్మానుననియు, నీవుప్రవీక్షితకాంతవనియు నేనత్యాచారుడఁ
 వనియు ముహూర్తకాలము మాత్రము నీవు మఱచి పొమ్ము.
 నీవు మానవివనియు, నేను మానవుడననియు, నీవక్కవనియు,
 నేడమ్మడఁననియు మాత్రము దలంపుము. శైశవకాలమందు
 నీవు నన్నుఁ జంకనిడుకొని చరించుటయు, చుంబనవృత్తిచే
 నాగండభాగమును దడుపుటయు నీతోడపైఁ గూరుచుండఁబెట్టు
 కొని చందమామను జూపించుచు గోటిముద్దలఁ బెట్టుటయు,
 నాచిన్నిపఱపుపైఁ బండుకొనఁబెట్టి జోలఁబాడుచు, బ్రేమపూర్వక
 ముగ జోకొట్టుటయుఁ దలంచుకొనుము. ఇప్పుడుకూడ—మనమా
 మాతృహిస సోదరీసోదరులమని దలంపుము! అక్కా!

సత్యవతి—భగవాన్!—

మహాబత్—అక్కా!—

సత్యవతి—ఇక సహింపఁజాలను—ఈహృదయావేగము నిక భరిం
 పఁజాలను. జరుగనున్నది జరిగిపోయెను—తమ్ముడా! నీసర్వాప
 రాధములను మన్నించితిని. నిన్ను మన్నింప నేను భగవానుని
 కూడ ప్రార్థించుచుంటిని. తమ్ముడా! నాకడ నీవు మొగలాయి
 సేవాధిపతివైన మహాబత్తునువు గావు—నాయనుంగు దమ్ముండ
 వైన మహిపతి సింహుండవు—నాయనా! ఇకనీవరుగ వచ్చును.
 మహాబత్—(ఆనందబాష్పముల విడచుచు) అక్కా! పోయివచ్చెదను.

[ప్రణామమాచరించును.]

సత్యవతి—తమ్ముడా! ఆయుష్మంతుడవుకమ్ము. వత్సా! రమ్ము.
 హేదాయత్—నిలువుము! ఎచటకుఁ బోయెదవు? మేము నిన్ను
 బంధించెదము.

మహాబత్—నాసమ్ముఖమందు నాసోదరి నీడనైన స్పృశింప నెవ్వరికిని
 సాధ్యముకాదు!—అక్కా నడువుము!

హేదాయత్—మహాబత్ ! నీవిక నేనాధిపతివి గావు. నీపలుకుల
మే మిప్పుడు లెక్క నేయము ! సాహజాదాఖురమ్ ఇప్పుడు మానే
నాధిపతి.

(షాజహాను ప్రవేశించును.)

షాజహాను—మంచిది ! అట్లులైన నీయాజ్ఞను స్వయముగ నేనే యొసఁ
గుచుంటిని ! అమ్మా ! నిర్భయముగా మీనిలయమునకుబొమ్మ.
హేదాయత్—సాహజాదా ! (స్వామీ !) విద్రోహగానంబు నలు
పుచు ఈమె పట్టణములందు, పల్లెలందును గ్రుమ్మరుచుండును.

షాజహాను—దూరమునుండి నేనాగానమును వింటిని. అదియొక్క
హతాశమయగభీరదుఃఖగానము !

హేదాయత్—స్వామీ ! దానివలన దేశమం దశాంతి యుద
యింపదా ?

షాజహాను—అట్టి యశాంతి నెట్లు చల్లార్పవలయునో మొగలు చక్ర
వర్తి యెఱుంగును. హేదాయత్ ! మీవారు రాజ్యమం
గాదు. సమస్త భారతవర్షమునందుఁ గూడ భారతీయులు తన
తల్లిని సంస్తవ మొనరించుచు, గానము సలిపినంతనే యీవిపుల
మొగలు సామ్రాజ్యము శరన్నేఘశకలమువలె నెగిరి పోయినను
పోనిమ్ము. హేదాయత్ ! మొగలు సామ్రాజ్యమట్టి యిసుక
గోడలపై నిర్మింపఁబడి యుండలేదు !—మొగలు సామ్రాజ్యము
భారతీయుల గాఢస్నేహంబుపైఁ బ్రతిష్ఠితమైయున్నది ! సంగ
తంబై, న్యాయోచితంబై ధర్మపురస్కరమై, పవిత్రమై, భక్తిపూర్వకమై
మహత్తరమైనమాతృపూజకు మొగలుసామ్రాట్టువిఘ్నముఁ గావిం
పడు ! ఆపవిత్ర పూజార్థ మాతఁడు నిజసామ్రాజ్యమునుగోల్పోవ
వలయునన్నను, నిక్కువముగఁ గోల్పోవును ! హేదాయత్ !
గ్రహించితివా ?

హేదాయత్ — స్వామీ ! గ్రహించితిని.

పాజహాన్ — అమ్మా! పాడుము! గానము సలుపుచు నీవు మీవారు నందు తిరుగు చున్నందులకు నేను దుఃఖమొందు చుండుటలేదు. కాని నీగానమును వినువారు నేడు మీవారులో నెవ్వరును లేరని దుఃఖించుచుంటిని! అమ్మా! పాడుము! యేమియు భయములేదు. గానమును విన నేను మిగులఁగుతూహలినగుచుంటిని, మీజనని యతీత గౌరవమహిమలతోఁ బవిత్రాశ్రుజలమునుఁ గలిపి నేను శంకింపఁగలను — అమ్మా! పాడుము! బాలకా! పాడుము! నేఁగూడ మీతోఁగలసి పాడుదును! హేదాయత్! నీవుకూడఁ బాడుము! సైనికులారా! పాడుఁడు!

[పాడుచు నందఱు నిష్క్రమింతురు]

స త్త మ దృ శ్య ము

ఉదయసాగరతీరము — సంధ్యాకాలము

మానసి యేకాకినియై యుండును.

మానసి — నామీదినుండి యొక జంఝామారుతము వీచిపోయినది. మరల సాగరగంభీరపురాతన మృదులసంగీతము నాచెవి సోకుచు న్నది. ఇపుడది పూర్వముకంటె నూలురెట్లు మధురమైయున్నది. ఆకసమున మబ్బులెచటికో పోయినవి. తిరుగ గగనసీమనక్షత్రోజ్జ్వలమై యవారిత సీలిమరూపముఁదాల్చి నేత్రపర్వంబొనర్చుచుండె! — పూర్వముకంటె నిపుడది యధికనిర్మలంబై దోచుచున్నది! జీవనక్షుద్రసుఖదుఃఖసీమ సతిక్రమించి నాకర్తవ్యపథము నేడు బహుదూరముగఁ బ్రసరించియున్నది.

(కల్యాణి ప్రవేశించును)

మానసి — ఎవరు? కల్యాణి!

కల్యాణి—అవును రాజకుమారీ!

మానసి—మరల రాజకుమారి యనదవేల? నీతో నాకొకనూతనసంబంధము కలిసినదిగదా!—కల్యాణి! ఇదేమి నీవు మరల శోకించుచుంటివి? ఛీ! ఊరకుండుము.

కల్యాణి—ఇక విలపింపను. కాని దుఃఖము దుస్సహమైయుండ నేను నీకడకుఁ బరుగెత్తి వచ్చితిని. నాకుప్రశాంతినొసంగెదవనివచ్చితిని. మానసి—కల్యాణి! నీదుఃఖభారమునంతయు నాపైఁ బడవైచి, నానుఖంబునంతయు నీవు గైకొమ్ము!

కల్యాణి—నీసుఖమా!

మానసి—అవును సుఖమే! దుఃఖము నన్నుఁబీల్చి పిప్పిఁ గావించదలంచినది—కాని దానికి సాధ్యముకాలేదు. ఇక సాధ్యముకాదు. దుఃఖమును నేను ఘాతుకజంతువు బంధించినట్టు బంధించివైచి, నాకులోఁబఱచుకొని నిజకార్యనిర్వహణార్థము దాని నుపయోగించుచుంటిని. కల్యాణి! దుఃఖము నాకెంతయో యుపకారమొనరిచినది. ఇంతకుఁ బూర్వము నేను సుఖరాజ్యమందు వసించునను. అట్టి తఱి దుఃఖరాజ్యము దూరమునుండి యొకమంచువలెఁ దోచుచుండెడిది. కాని యిప్పుడు నేను దుఃఖరాజ్యమందు వసించుచు దాని నిజరూప మెఱుంగ గలిగితిని. ఇప్పుడు నేను శాత్రువుల గుఱుతింపఁగలిగితిని. ఇకనేను మలిన సందిగ్ధావస్థయందుండుట యసంభవము. ఇంతకుఁ బూర్వము జీవన మసంపూర్ణమైయున్నది. నేడు పూర్ణంబై గన్పట్టుచున్నది.

కల్యాణి—సోదరీ! నీవు కడుధన్యురాలవు!

మానసి—కల్యాణి! నీవుకూడ ధన్యురాలవు కాఁగలుగుదువు.

కల్యాణి—సోదరీ! ఎట్లు?

మానసి—ఈకార్యమున నాకు సాయపడుము. మనష్యకల్యాణార్థము

మనమిరువురము మనజీవితముల నుపయోగింతము. నీకల్యాణి

నామధేయము సార్థకమాగాక!—నాకుఁ దోడ్పడెదవా?

కల్యాణి—నిక్కముగ!

మానసి—ఊట గలుఁగునో కలుగదో చూడుము!—కల్యాణి! ఈ

ప్రత మొనరించువారికి సుంతైన విచారముండదు!

కల్యాణి—నుంచిది! దానిమూలమున నావ్యర్థప్రేమ పూర్ణమాగాక!

మానసి—సోదరీ! నీవిపుడుకూడ మహాబత్థాను నేవగించుచుంటివా?

కల్యాణి—సోదరీ! ఆనాఁడొడలెటుంగక పరుషభాషణములతో నాతని

సమక్షమున నట్టిభావమును వ్యక్తీకరించి వచ్చితిని. ఆప్రేమమయు

నుపేక్షజేయుటకు నాకుశక్తిలేదని నేనిపుడు గ్రహించితిని. బాల్య

మందలి యెవ్వని మధురస్మృతితో నేను యశావనమును బడసితినో;

యశావనంబున నెవని నాజీవనధ్రువతారయని దలంచి యిలువెడలి

తినో;—ఈహతాశాంధకారమున నెవనిగూర్చి చింతాగ్ని నా

యంతరంగమున రావణుని కాష్టమువలె భుగులు భుగులు మని

యవిరతమై జ్వలించుచున్నదో,—అట్టివానినేవగింప నాకు సాధ్య

ముకాదు. నాహృదయావేగముచే మాత్రమపుడు నేనట్లంటిని.

మానసి—కల్యాణి! కడచినదానికై వగవలదు!—మనుష్యత్వమం

దీవు నీ ప్రేమను వ్యాప్తమొనరింపుము. అట్లొనర్చిన నీయుల్లము

చల్లవడును. విశ్వప్రేమ ప్రతిదానము నపేక్షింపదు—యోగ్యా

యోగ్య విచారము సలుపదు. ఆసేవఁగావించుటే సుఖము!—

(సత్యవతి ప్రవేశించును)

సత్యవతి—మానసి! నీజనకుఁడు నిన్నుఁ బిలచుచున్నాఁడు.

మానసి—జనకుఁడు తిరిగివచ్చెనా?

సత్యవతి—వచ్చెనుతల్లీ.

మానసి—ముగలాయీలతో సంధిజరిగెనాయేమి?

సత్యవతి—లేదు. ఖురమ్ లేఖామూలమున స్నేహభిక్షవేడుట ముఖా
ముఖ ప్రార్థనయనియే రాణా గ్రహించెను. అందొకటి గగనకుసు
మము—ఒకటి మృగత్పక్ష!

మానసి—అమ్మా! ఏల?

సత్య—క్షణకాలము నిస్తబ్దయెయుండి మైత్రియెపుడును సమక్షమం
దేజకుగఁగలదు—దగ్గరనున్న పుడే యొండొరుల కరస్పర్శమునలన
సఖ్యము సాధ్యమగును! పదాఘాతమునకును పృష్టభౌగమునకును
సఖ్యము కానేరదు!—జయధ్వనికిని, ఆర్తనాదమునకును సఖ్యము
కాఁజాలదు! దుర్గనిర్గతుఁడై రాణాచక్రవర్తి మోలశరణాగతుఁడై
నిలువంబడవలెనని ఖురముయొక్క యభీష్టము! మానసీ! రాణా
ప్రతాపసింహుని తనూజునకీ యవమానముకంటె మృత్యువేమేలు!

మానసి—జనకుఁడెమి చేయుచు?

సత్యవతి—రాణా నేఁడు సామంతుల నాహ్వానించి, వారి సము
ఖమున నిజాత్మజుని సింహాసనారూఢుఁగావించి, రాజ్యభారమున
త్యజించి జాయాసమేతుండై, యతఁడు నిజసీమనువిడిచి తప
బొనరింప హిమవత్పర్వత పార్శ్వస్థగహనసీమ కరిగి కాలము
పుచ్చును—మానసీ! నేఁడు మీవారు పతనమాయెను!

మానసి—అమ్మా! మీవారు పతనము నేఁ డాంభమయ్యెనందువా!
కాదు. ఆమెపతనము నేటిదికాదు. మనజనని పతనము చాలకా
లమునకుఁ బూర్వమే యారంభమైనది. ప్రస్తుత ఘటనమాపతన
శృంఖలయందలి యొకగ్రంథి మాత్రమే!

సత్యవతి—అమ్మా! ఆపతన మెపుడారంభమైనది.

మానసి—ఏదినమున మీవారుజనని తనకన్నులకు గంతలఁగట్టుకొని
యాచారహస్తములఁ బట్టుకొని నడువ గడంగెనో;—ఏదినమున
నామె నిజవివేచనమును మఱచెనో ఆదినమందే ఆమెపతనమారంభ

మైనది. వీరమాతా! సోతము ప్రవహించునంతకాలము నీరు నిర్మలమై యుండును. కాని ప్రవాహ మెపుడు తగ్గునో, అప్పుడే సలిలమందుఁ గీటకములుఁజన్మించును. ఆసీరంతయు గ్రిమి ప్రసంచ మయ్యమై దుర్గంధమయ్యమైపోవును! ఆవిధంబుననే రసపుత్రజాతి యందు నేఁడు నీచస్వార్థక్షుద్రభ్రాతృద్రోహవిజాతి విద్యేషము లుద్భవమైనవి. అత్యుదారమైన మనసనాతన హిందూధర్మము నేఁడు ప్రాణహీనాచారాస్థిపంజరమైయున్నది. ఎవరి ధర్మమంత రించెనో—ఎవరి మతము క్షీణించెనో, వారికి పతనము గలుగ కుండునా! మనజాతి యెట్టికల్పిషంబుతో నిండియున్నదో యెరుగ నెవ్వరును యత్నింపలేదు. మీవా రంతరించెనని యాక్రందన మొన రించిన నేమిప్రయోజనము!

సత్యవతి—ఈదుఃఖమునకట్టులైన నిదియా, సాంత్వనము?

మానసి—కాదు. ఇంతకంటెఁ గూడ నెక్కుఁడైన సాంత్వనముకలదు. మీవారు పోయినను, మీవారుకంటె నధికంబులగు శుభసంపత్తులు మనకు జేకూరఁగలవని దలంచుటే యాసాంత్వనము! నాసోదరుఁడు నైతికబలమందు సమర్థుఁడై, దుఃఖనై రాశ్యగాఢాంధకారములందు ధర్మమునే జీవనధ్రువతారగాఁ జేసుకొనవలెనని నేఁగోరుచుంటిని! అట్లొనరింపకున్న, నతఁ డుచ్చన్నుఁడై పోవును. అతఁడట్లయినచో నేను విచారింపను గూడ విచారింపను.

సత్యవతి—సోదరుఁడుచ్చన్నుఁడై యుండ నీరవ్వవై నిలువబడి చూచు చుండఁగలవా?

మానసి—ఎందులకుండలేను! వానిని మఱచిపోవ శక్తివంచనలేక యత్నించెదను. 'నాప్రయత్నము భగ్నమగుచో—జగదీశ్వరుని మంగళనియమము పూర్ణము గావలెనని కోరుదును. స్వార్థముకంటె జాతీయత్వమెట్లధికమో, జాతీయత్వముకంటె మనుష్యత్వముగ్లె

యధికము. జాతీయత్వము మనుష్యత్వమునకు విరుద్ధమగుచో మను
ష్యత్వమహార్ణవంబున నది విలీనమై పోవుగాక! దేశమంతరింప
నిమ్ము! స్వాతంత్ర్యము చావనిమ్ము—రసపుత్రజాతికి మరల మను
ష్యత్వము వచ్చుగాక !

సత్యవతి—అమ్మా! అది సాధ్యమగునా?

మానసి—ఏల సాధ్యము కాదు! మనమే దానిని సాధింపవలయును.
మనమే యాతపంబు నాచరింపవలెను. ఉచ్చసాధనమే యిప్పు
లంబు కానేరదు. మనజాతి మరల మనుష్యత్వం బొందును.

సత్యవతి—అదెప్పుడు?

మానసి—ఏదినమున రసపుత్రు లధర్మకాచారములకుఁ గ్రీతదాసులౌట
చాలించి మరల దమ ధర్మమును దామేభావించుకొన నేర్తురో—
ఏదినమున వారి హృదయాంతరాళమున మరల భావస్రోతవ
హించునో—ఏదినమున వా రుచితానుచితముల కర్తవ
ముల వివేచించుకొని పరులనుతికై యపేక్షింపక, ఎవరి
పమునకై బొమముడిపాటు నొందక నిర్భయంబుగ గర్తవ్య
నిర్వహణధూర్వహులు కాఁగలరో—ఏదినమున వారలు దురాచ
ప్రబోధకములగు యుగయుగాంతరజీర్ణగ్రంథముల విసర్జించి,
సదాచారములఁ బరిగణించి, నవధర్మాచరణ మొనరించెదరో, ఆదిన
మందే వారలు మనుష్యులగుదురు!

సత్యవతి—మానసీ! నీవనిన నవధర్మమెయ్యది?

మానసి—ప్రణయమే ఆధర్మము! మానవుఁ డాత్మసుఖమును మఱచి
సోదరులను, జాతీని, మనజాలను, మనుష్యత్వమును ప్రేమింప
నేర్చుకొన వలయును. అతఁడు తన కొఱకేమియుఁ జేసుకొనఁ
గూడదు. ఈశ్వరాజ్ఞానియమంబున వాని భవిష్యము తనకు దానే
యేర్పడును. జాతీయోన్నతపథము శోణితప్రవాహమధ్యమునుండి

నిర్ణీతమైవచ్చిపడదు. జాత్యున్నతిపథము ప్రణయాలింగనము నుండి యేర్పడును! ఏపదమును వంగవర్షోద్భవుడైన శ్రీచైతన్యదేవుడు సూచించెనో—ఏమార్గము నాంధ్రమండలోద్భవపూర్వసంయమిందులు జూపిరో, ఆపథముననుసరించి మనము చనవలయును! అట్లాసరింపనిచో నిక్కువముగ మనము నీచులమై, కుటిలులమై, స్వార్థసేవకులమగుదుము. అట్లే 'రాణాప్రతాపసింహుని స్మృతిని హృదయమున నుంచుకొని అతీతమహిమనిర్వాణప్రదీపమును తొడపై నుంచుకొని చిరకాలము హాహాకార మొనరించినను బ్రయోజనములేదు!

[అందరు నిష్క్రమింతురు.]

అష్టమ దృశ్యము.

ఉదయసాగరతీరము—మేఘాచ్ఛన్నసంధ్యాకాలము.

(రాణా అమరసింహుఁ డేకాకియై యుండును)

రాణా—మీవారునభము క్రోధంబుచే గర్జించుచున్నది. మీవారు మహీధరములు సిగ్గునగుంగి పోవుచున్నవి. మీవారు హ్రదంబులు శోకంబుచేఁ దమశిరముల నొడ్డునకుఁ గొట్టుకొనుచున్నవి. రోషంబుచే మీవారు కులదేవతలు పెడమోము పెట్టుకొనినారు. నాకరములనుండి నామీవారు—రాణాప్రతాపసింహుని మీవారు నేడు పతనమై పోయినది. నేనెట్టిపాపిని... (పచారుచేయుచుండ మహాబత్తును ప్రవేశించును)

రాణా—ఓహో! మహాబత్తును గారా! వందేగి ఖాన్సాహేబుజీ!

మహాబత్—మీవారు రాణాకు జయమగుగాక!

రాణా—మైచ్చభృత్యా! ఒక్కహత్యావిద్యయందు మాత్రమే నీవు విశారదుడవుగావు. వ్యంగము నలుపుటలో గూడ నీవు నిపుణుం

డవు! నిక్కముగ “మీవాను రాణాకు జయమే యొదవుగాక!”
మహాబత్ — రాణా! నేనుపరిహాసముఁ గావింపలేదు.

రాణా — కావించినను గావింపక పోయిన నొక్కటియే! పోని
మ్మావిషయమెందులకు! — మహాబత్! నేనొకమాటునీదర్శనమును
గోరితిని.

మహాబత్ — ఎందులకో సెలవిండు.

రాణా — ఆహా! ఏమిసీవినయము! — మహాబత్! నాయుద్దేశ్య
మేమోవినుము. నీవుతక్క నొరులెవ్వరు గావింపనేరని యొక్కపని
కై నిన్నుబిలచితిని.

మహాబత్ — అదేమియో యానతిండు.

రాణా — మహాబత్! ముందుగ నీవొకమారు నన్నుఁ దేటిచూడుము.
నీవునా కేసుగుడువో తెలుపుము.

మహాబత్ — నేను మీసోదరుండను.

రాణా — సోదరుండవయ్యు, సోదరోచిత కార్యమునే సలి
తామహ ప్రపితామహుల మీవారును నీవు మొగఁ
దలిత మొనరించితివి! మాత్రుదేవతా వక్షస్థుల రక్ష
నీకరద్వంద్వమును రంజితమొనరించుకొంటివి.

మహాబత్ — రాణా! నేనుచక్రవర్తి యుప్పుదిని బ్రతుకుచున్నాను,

రాణా — మహాబత్! అదెప్పటినుండి! పోనిమ్ము! నీకర్తవ్యమును నీవు
సలిపితివి. ఆవిషయముననీతో వితండవాద మొనరించుటవృథ. ఎవడు
విధర్మియయ్యెనో ; — ఎవఁడు మొగలాయిల యుచ్ఛిష్టమును
భుజించుచుండెనో, దాని కీకార్య మనుచితము గాదు. ఎవఁడు
మూర్తిభవించిన యనియమును నలఁ గన్నట్టుచుండెనో ఎవ్వఁడు
ఉద్దామ స్వేచ్ఛాచార నిష్ఠీవనము గతిఁదోచుచున్నాఁడో వాని కీ
కార్యమనుచిత మెట్లుగును? నీవు మీవారును ధ్వంసమొనరించితివి.

ఆకార్యమికను పూర్తికాలేదు! మీవారుతోఁ గూడ మీవారు
రాణానుగూడ హతమొనరింపుము! ఇదిగో ఈకత్తిని గైకొనుము.

[కృపాణము నీయఁబోవును]

మహాబత్ — రాణా! —

రాణా — ప్రతివాద మొనరింపకుము. వేగనన్న వధింపుము. నన్నుఁ
జంపినమాత్రాన నీకళంక మెక్కుడు కాజాలదు. నీకప్రియమైన
కార్యమునేదేని గావింపుమని నిన్నడుగుచుండుట లేదు. నారక్త
మునుద్రావుటకై నీవుచాల విపాసాబాధితుఁ డగుచుంటివి. నీదక్షి
ణహస్తముతో నాహృత్పిండము నూడబెటికివేయ మిగులనాత్ర
ముతోఁ గరిపించుచుంటివి? ఇదిగో నాహృత్పిండమును గైకొమ్ము!
నన్నిప్పుడ వధింపుము!

మహాబత్ — రాణా! మహాబత్థానంత హీనుఁడనిదలఁపఁ బోకుఁడు.
హతమున, అగ్నిదాహముననేను మీవారుభూమిని శ్మశాన
మొనరించుట నిక్కువమే! అట్లొనరించినను నేనన్యాయయుద్ధ
మొనరింపలేదు. న్యాయయుద్ధమొనరించితిని.

రాణా — న్యాయయుద్ధమా! మహాబత్! దీనిని న్యాయయుద్ధ మం
దువా? పిడికిటఁబట్టఁదగిన యొక యుద్రజనపదసేనపై నొక
సామ్రాజ్య విపులవాహినీభారము ఒక్కస్ఫులింగముపై వారాశి
తరంగప్రపాతము, ఒకశిశువునాత్మపై నిరయమఃస్వప్నము —
ఇవన్నియున్యాయముగ నేదోఁచెనా! న్యాయయుద్ధమా! — పోనిమ్ము
నీవే జయోపేతుఁడవైతివి. నీవు మొదలిడిన కార్యము నిపుడు
నిశ్చేషింపుము. ఈకృపాణమును దీసికొమ్ము! ఈకరవాలమును
రాణాప్రతాపసింహుఁడు, మరణకాలమున నాకొనఁగి “ఈఖడ్గం
బున కెట్టియవమానము రాకుండఁజూచు” మని వచించెను. పాపిన్ద్ర
నేనీ యాయుధము నవమానించితిని. ఆయవమానము నేడు

నారక్తముతోఁ గడుగఁబడుఁగాక !

మహాబత్ — రాణా ! మహాబత్థాను యోధుఁడుకాని హంతకుఁడు కాఁడు.

రాణా — అట్లులైన పోరుసలుపుము. నీయస్త్రమును దీసికొనుము !

[కత్తిని ధ్వనిజేయును]

మహాబత్ — రాణా ! నేను మీవారునకు విరుద్ధముగ నస్త్రమును పరిత్యజించివైచితిని.

రాణా — మహాబత్ ! అదెప్పటినుండి ? — కృపాణమును వెలికిఁదీయుము — కరవాలమును ఝళిపింపుము. నేఁడు, మీవారు మహాశ్మశానమున, మాతృశవమును స్కంధమున నిడికొని, ద్వంద్వయుద్ధమునకు నిన్నాహ్వానించుచుంటిని !

మహాబత్ — రాణా ! వినుఁడు —

రాణా — నేనేమియు వినను ! మహాబత్ ! భీరూ ! మ్లే

కులభ్రష్టా ! కులాంగారమా ! రణంబునకురమ్ము ! వ

వనియు, నద్వితీయ వీరుండవనియు భారతవర్షమం

మ్రోగునట్లు లోకులు నిన్ను నుతించుచుండుటకు

యో, నీవీర్యమెట్టిదియో నేఁజూచెదను. అస్త్రమును దీసికొమ్ము !

నిన్ను వదలను ! అధముఁడా ! నరకకీటమా ! భూతమా ! త్వరపడు

ము ! సంకోచింపకుము !

మహాబత్ — రాణా ! మంచిది — అట్లులైన నీచిత్తము వచ్చిన తెఱం

గున నాచరింతును. తరవారి నొరనుండి వెలికిఁదీయును — రాణా !

జాగ్రత్త ! మహాబత్థానునకు బ్రతిద్వంద్వభారతవర్షమున నెవండైన

నున్నచో నీవే ! — అయినను జాగ్రత్త !

[ఇరువురు ఖడ్గములఁ ద్రిప్పుదురు !]

రాణా — నేఁడన్న దమ్ములసమరము ! — జగంబున నెవ్వరెన్నఁడు

జూడనివింత ! పృథివియందుఁ బ్రళయమగుగాక !

కోపమున నిరువురు ద్వంద్వయుద్ధమునకు మొదలిడగనే
మానసిపరుగై త్తివచ్చి వారి నడుమ నిలునఁబడును—
మానసి—తండ్రి ! ఇదేమి ! ఇదేమి ! (మహాబత్థాను వైపునకు దిరిగి)
శాంతింపుఁడు ! శాంతింపుఁడు !!

రానా—మానసి ! నీవు దూరంబుగనరుగుము ! ఈభండనమున కంత
రాయమును గలిగింపకుము.

మానసి—తండ్రి ! ఊంతివహింపుఁడు ! జరుగవలసిన సర్వనాశ
మేమో జటిగిపోయెను. ఆనాశమును నిజసోదరర క్తరంజిత మొన
రించుకొనకుఁడు. శోకసాంత్వనము హత్యకాదు. దానిసాంత్వనము
మరల మనుష్యుల మగుటయే !

రానా—మనుష్యుల మగుటయా !—మానసి ! ఎట్లెట్లు ?

—శత్రుమిత్రజ్ఞానమును మఱచి, విద్వేషమువిడిచి నిజదేశ
కాళిమముల, విశ్వప్రేమతోఁ గడిగివైచి పవిత్రాత్ముల
నుమేని మరలమనము మనుష్యులము కాఁగలము. (తెర
వైపునకుదిరిగి) చారణీగణంబులారా ! గానము సలుపుఁడు. మీరు
నాకడ నేర్చుకొనిన “ఇల మనుష్యత్వమెన్నఁడు వీడజనదు” అను
గీతమును పాడుఁడు.

కాషాయవస్త్రములదాల్చి గాయకురాండ్రుఁ బ్రవేశింతురు.
అమరసింహ మహాబత్థానులు నివ్వెరపడిచూచుచుందురు. మానసి
వారితోఁగలిసి పాడుచుండును.

గీ. త్రి

ఇంతలో రాజ్యమంతయు నంతమొంద
వంతఁజెందుట మానుఁడు భ్రాతలార !

అనుజలే శత్రులైపోవ నాజయందు,
 పరులనిందింపనేల బాపాత్ములంచు?
 దుఃఖమయవ ర్తమానముఁ దొలఁగిపోవ,
 సత్వసంపన్నులగుచు భ్రాతృత్వభవజము
 వేగనిల్పుఁడు ముదమున విశ్వమందు;
 ఆత్మసుఖమును విడి నిర్మలాత్ములగుచు,
 పరులకై వసియింపు డీధరణియందఁ;
 అవనియంతయు మీయదియంచుఁదలఁచి,
 శత్రువులగూడ ప్రియులైన సహజులనియు
 నెమ్మనంబున భావించి, నెమ్మితోడ
 వారియొగ్గులమరచియు వారికున్న
 మంచిగొనములఁ గీర్తించి మనలుఁడెపుడు;
 కపటమిత్రుల నెల్లరఁ గరుణలేక,
 దరిమివేయుఁడు దవ్వుగాఁ ద్వరితముగను
 పాపపథములఁ ద్రొక్కకఁ బరగనెపుడు
 పుణ్యమార్గవిహారులై పూజ్యులగుచు
 చిత్తమునఁ బరమేశ్వరుఁ జేర్చియుంచి
 ధర్మదేవతఁ గొలుపుఁడు తప్పకెపుడు;
 పుడమిరాజ్యముపోయిన పోవనిండు;
 అనుజులందఱు నరిగిన యరుగనిండు;
 మాత మీవారుమడిసిన మడియనిండు;
 యిల మనుష్యత్వమును త్యజియింపకుండ!—

రాణా—మహాబత్!

మహాబత్—అమర్!

రాణా—నీయందిసుమంతయైనదోసంబు లేదు. తప్పంతయునాయదియే!

196 — 8

మీ వా రు ప త న ము

నన్ను క్షమింపుము!

మహాబత్ — అన్నా! నన్ను మన్నింపుము!

అన్నదమ్ములు కాగలించుకొందురు!

య వ ని క ప త న మ గు ను

సంశ్లాఘము

Acc No.	598
Class No	A-2/60
Book No	127

ని బంధనలు

—:0:—

౧. ఇందుఁ జందాదారుగఁ జేరువారు ప్రవేశరుసుము క్రింద ముందుగా ౦—౪—౦ లు చెల్లింప వలయును.

౨. ఇందు రెండేసిమాసముల కొక్కటిగ వెలువడు చుండు క్యాలి కోబైండు గల ప్రతిగ్రంథమును రు ౧—౦—౦ వెలకుఁ జందాదారులకుఁ బంపు చుండుము.

౩. గ్రంథములఁ బంపుటకగు పోస్టేజి మొదలగు ఖర్చులన్నియును జందాదారులే భరింపవలయును.

౪. చందాదారు లగువారు వెనుకటి గ్రంథము లన్నియును గొనవలయు నియమములేదు. కాని వారు కోరినచో వెనుకటి పుస్తకములకడఁ జందాదారుల కేలకే పంపుచుండుము. క్రొత్తగ వెలువడు గ్రంథములకడ మాత్రము చందాదారులు తప్పక పుచ్చుకొనవలెను.

౫. ఇందుఁ బ్రకటింపఁబడు ననుబంధములు చందాదారులు తప్పక పుచ్చుకొనవలయునను నియమములేదు. కోరినవారి కే పంపుచుండుము.

౬. సంవత్సరము చందా—అనగా ముందు ప్రకటింపబడు ఆఱు పుస్తకములకు రు ౨—౨—౦ లు మూడుగఁబంపువారికి ఆఱుపుస్తకములవఱకు ప్రతిపుస్తకమును అన్ రిజిష్టర్డుపార్శీలుగా పంపు చుండుము. అట్లు పంపినవారికి ఆఱుపుస్తకములకు చెల్లింపవలసిన మనియార్డరు వివరము ౦—౧౨—౦ లును రిజిష్టరు బర్న్సు ౦—౧౨—౦ లును రు ౧—౧—౦ లు కూడవచ్చును.